FALİH RIFKI ATAY

BATIŞ YILLARI

Sadece İncelemek İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız.

Hürriyet

Levent Şahverdi Arşivi

© Pozitif Yayınları

Genel Yayın Yönetmeni: Muharrem Kaşıtoğlu
Dizi Editörü : S. Dursun Çimen
Düzelti: Sinan Kavrak
Sayfa Tasarımı: Adem Şenel
Kapak Tasarımı : Yunus Karaaslan

Kasım 2012

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifikası No: 1206-34-004355

Baskı ve Cilt: Morpa Ofset
Akçaburgaz Mevkii, Akçaburgaz Cad. No: 70
Esenyurt / İSTANBUL
Tel: 0212 886 52 13

GENEL DAĞITIM
ARTI YAYIN DAĞITIM
Alemdar Mah. Çatalçeşme Sok. Çatalçeşme Han
No: 25/2 34110 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 514 57 87 • Faks: (0212) 512 09 14
info@artidagitim.com.tr
satis@artidagitim.com.tr
www.artidagitim.com.tr

POZİTİF YAYINLARI
Alemdar Mah. Çatalçeşme Sok. Çatalçeşme Han
No: 25/2 34110 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 514 57 87 • Faks: (0212) 512 09 14
Tel: (0212) 512 48 84 • Fax: (0212) 512 09 14
www.pozitifkitap.com

Levent Şahverdi Arşivi

FALİH RIFKI ATAY

BATIŞ YILLARI

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7
HASAN AĞA 11
1905 13
YASAK 17
BÜYÜK KÖY 21
KÂTİBİM 23
KORKU 27
ŞÜPHE 31
1908 35
ÇÖZGÜN 39
31 MART 43
DARAĞAÇLARI 47
İLK YAZI 51
1911 55
BALKAN SAVAŞI 63
BOZGUN YILI 67
İKİ ÖLÜM 71
EDİRNE 73
BİR DOLAŞMA 81
SİLKİNME 85
TÜRKÇÜLÜK 89
1914'E DOĞRU 93
1914 97
ZARI ATTIK 103

Levent Şahverdi Arşivi

KIRILAN HAYATLAR 113
BATIŞ 119
SONSÖZ 123
EK BÖLÜM 125
AÇIKLAMA 127
TARİH 131
KADIN 137
DEVE 143
ADAY 149
KEDİ 155
SAPIK 161
FETVA 167
SİCİL 173
DİBA 177
MEKTUP 181
İNGİLİZCESİ 187
DALKAVUK 191
SELANİK 195
KADIN 201
TOZ 205
FERMAN 209
PRENS 215
KANLI 219

Levent Şahverdi Arşivi

ÖNSÖZ

Rahmetli Hüseyin Cahit Yalçın bana:

-Eski resimlerimi saklamam. Her sabah aynaya baktığım zaman ne isem oyum, demişti.

Benim için de eski resimleri ortadan kaldırmak günleri geldi. *Tanin*'deki arkadaşlarla birlikte çektirdiğimiz fotoğrafta yirmi kişiyiz. Üçü sağ, on yedisi ölü. Son halife Abdülmecit henüz şehzadeyken devrin edebiyatçıları ile bir çağrısına gitmiştik. Fotoğrafa bakıyorum, kırk sekiz kişiyiz. İki sağ, kırk altı ölü... Ve hepsinin henüz sesleri bile kulağımda, bakışlarının ışığı gözlerimin içinde. Sanki daha dün bir uçak kazasında artakalmışım.

Çankaya sofralarından bile kaç kişi yaşıyoruz? Atatürk'ün yirmi beşinci ölüm yılı gelmek üzere. Hayali, elimi uzatsam tutacakmışım kadar yakın... Yaşlandıkça yıllara, çocukluk günlerinin kısalığı geliyor. Ömür otuz yıllık bir yokuş, yirmi yıl süren bir düzlük, sonrası dikliği gittikçe artan bir iniş! Tartışmalarının sıcaklığı bile henüz içimde duran bir toplantıdaki dostlarımın çok defa, dörtte üçü ahirette.

Kendi kendime, artık yalnız geleceğe dönsem, ben yaşarken ölmeyecek olanlarla tanışıklığı arttırsam, eskiyi ne ansam ne anlatsam, resimleri gözümün önünden kaldırsam gibi düşüncelere kapılıyorum. Ama bizlerle buluşan gençlerde de, arkeolog gibi,

Levent Şahverdi Arşivi

kırk elli yılımızın ötesinde deşmeler ve araştırmalar yapmak merakı var. *Batış Yılları* onların bu merakı yüzünden meydana geldi.

Biz Osmanlı İmparatorluğu'nun son çocuklarıyız. Biraz büyüyüp kendimize geldiğimiz zaman memleket sınırlarının bir ucu Adriyatik, bir ucu Fars Körfezi kıyılarındaydı. Rüştiye Mektebi'nde okuduğumuz coğrafya kitabına göre ülkemiz daha da büyüktü. Mısır ve Sudan, Bulgaristan Prensliği, Bosna ve Hersek sınırlarımız içindeydi. Henüz Tuna'lar, Nil'ler ve Fırat'lar Türkiyesi'ydik. Şimdiki Doğu petrollerinin bütün kaynakları topraklarımızdaydı.

Ben 1894 yılı başlarında doğmuşum. Yirminci yüzyıldan altı yaş büyüğüm demek! İlkokula gittiğimde Plevne ve son Yunan zaferinin hatıraları henüz tazeydi. Hocalarımız Osmanlı hanedanının zafer destancılarıydılar. Son harpte Rusların Yeşilköy'e kadar geldiklerini bize söylemezlerdi bile. Yalnız Gazi Osman ve Gazi Ethem paşaların savaş hikâyelerini dinlerdik. Eğreti bir vatan üstünde oturduğumuzun farkında değildik.

Bu sayfalarda çocukluğumun ve ilk gençliğimin havasını teneffüs ettirmek üzere sizleri elli, elli beş yıl gerilere götürmek istiyorum. 1918'e kadar geçmişin hatıralarını, durmadan ve son dakikaya kadar uslanmadan ve ayılmadan ödeyen bir nesil olduk. Hiçbirini kendi işlemediğimiz günahların acı ve ağır azaplarını biz çektik. Bugün ve yarın için faydalı dersler verebilecek ölüm kalım imtihanlarından geçtik.

Ömürlerini yeniden yaşamak isteyenler çoktur. Bizim kuşaktan ömürlerini tekrarlamaya cesaret edenler bulunabileceğini pek sanmıyorum. On dokuzuncu yüzyılın sonlarından yirminci yüzyılın ikinci dekadına doğru nasıl olup da tarihin mezarına gömülmeden atlayabildiğimize hâlâ şaştığım kara günleri duygulu bir Türk bir daha yaşamak değil, hatırlamak bile istemez.

Levent Şahverdi Arşivi

Maksadım bugünün ve yarının gençlerine batış ve dağılış yıllarının hikâyelerini anlatmak ve onları Türkiye'nin geleceği üzerinde daha uyanık tutmaktan ibaret.

•••

Dünya gazetesinde çıkan bu fıkralardan çoğunu "Vesikaların Işığı" başlığı ile tamamlıyorum. Böylece okurlarım o devrin tarihi üzerine daha geniş ölçüde bilgi edinmiş olacaklardır.

FALİH RIFKI ATAY

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

HASAN AĞA

■■■

Kendime ilk defa ne zaman Türk dediğimi pek hatırlamıyorum. Bizim çocukluğumuzda Türk "kaba ve yabani" demekti. İslam ümmetinden ve "Osmanlı" idik. İlmihallerde baş dersimiz din ile milliyet"in bir olduğunu öğrenmekti.

Vatan sözü yasaktı. Onu ben büyüyüp de Namık Kemal'i okuduğum günlerde kitapta gördüm. Kulağımla ancak Meşrutiyet'te duydum. Padişah kullarıydık. Okul çıkışlarında her akşam sıraya girer, "Padişahım çok yaşa!" [diye] bağırırdık.

Padişah resmi yasaktı. Oturduğu Yıldız tepesinin adı da yasak. Göktekinin şiirde ve nesirde Arapça ve Farsçası kullanmalıydı. Nüfus tezkerelerindeki "Hamid" adları benim küçüklüğümde "Hâmid"e değişti. Nasıl ki Reşad veliahdın da adı olduğu için kardeşiminkinin sonradan Neşet'e çevrildiğini biliyorum. Semtimizden biri[nin] velaht Reşad Efendi'ye mürekkep sattığı için uzaklara sürülmüş olduğunu fısıltılardan sezmiştim.

Açık ve renk renk döşeli faytonlardan uzun kara fesli, oksijenli saçları yandan yukarıya doğru kıvrık, yine açık ve alıcı renkte esvapları ve arabacılarının yanında ellerini kavuşturmuş zenci uşakları ile şehzadelere rastladığımız olurdu. Bunlarla eski savaşların Fatih'leri ve Yavuz'ları arasında bir benzeyiş bulamazdık.

İkide bir büyüklerimizin bir "Hasan Ağa"dan yanıp yakıldıklarını dinlerdik. Kimdi bu Hasan Ağa? Sormak da olmazdı. Neden sonra anladığıma göre Hasan Ağa bizimkilerin ve dostlarının

Levent Şahverdi Arşivi

çevresinde padişahın rumuzuydu. Hiç kimse ondan, daha doğrusu onu kötü yola götüren yanındakilerden hoşnut değildi.

İkide bir içlerini çekenlerin: "Biz adam olmayız" yahut "Evveli Şam, ahiri Şam demişler" veya "ölü" manasına aldıklarını sonradan düşünebildiğim, "Ümmet-i merhume demişler buna," gibi sözlerden, aklımızı kullanabilecek yaşta değilken bile, bir sona yaklaşma duygusu alırdık. Niçin böyle olduğunu, neler gelip geçtiğini bilmezdik.

Padişahın ağustos ayına düşen "Cülus" bayramı geldiği zaman ev ve konak donatma yarışında hiç kimse komşusundan geri kalmazdı. Ertesi günkü *Sabah* ve *İkdam* gazetelerinde donanmış konakların listesi ile sayfalar dolduğu şimdi de gözümün önünde.

Bir gün padişahı yakından görmek hevesine kapıldım. Bir iki okul arkadaşımla cuma selamlığına gidecektik. Yılda bir defa Hırka-ı Şerif ziyaretine denizden geldiği için yüzünü Yıldız Sarayı kapısı ile Yıldız Camisi arasındaki kısacık yol üstünde görmeye çalışmaktan başka çare yoktu. Geç mi kaldıktı nedir, bir şey göremedim. Yokuştaki kalabalığın içinde az daha boğuluyordum. Çoğu esnafa, taşralıya benzer, şalvarlı, abani sarıklı yahut hoca, kravatsız bir halk seli. Hepsi padişahı uzaktan uzağa da olsa bir iki dakika görebilmenin sevinci içinde... Bakışlarını onun yüzüne değdirebilmiş olanlar pek tatlı bir rüyadan uyanmış gibi...

Daha sonradan birleştirip de hüküm çıkardığıma göre bizim evde ve çevremizdeki aydınların "Hasan Ağa" üzerine tenkitleri ile bu halk sevgisinin birbirine aykırılığı pek meydandaydı. Dışarıda ağzımızdan kaçırırız korkusu ile yanımızda açıkça konuşulmadığı için devlet işleri üzerinde pek fikir edinemezdik. Dergilerde, salnamelerde İngiltere kralının resmi çıkar da neden padişahımızın resmi basılmaz diye de soramazdık. Eğitim sistemi susmak ve büyükleri, eğer izin verirlerse dinlemekti.

Osmanlı ortaokulu ki adı "Rüştiye"ydi, son sınıflardayken mesele biraz değişti.

Levent Şahverdi Arşivi

1905

■■■

Çocukluktan pek erken, 1904-1905 sularında uyandım. Rehber-i Tahsil Rüştiyesi'nin son sınıfındayım.

Bizim çocukluğumuzda yaş haddi olmadığı için sıbyan mektepleri denen medrese yuvacıklarında pek küçükken okumaya başlardık. Mektep evimizin bitişiğindeydi. *Kuran*, tecvid ve ilmihalden başka ne öğrendiğimizi de pek hatırlamıyorum. Hocamız bunlardan başka bir şey bilmesine imkân olmayan bir sarıklıydı. Hocanın ve kalfasının bütün marifetleri çocukları falaka altında hıfız işkencesine koşmak, medreseye hazırlamaktı. Bana "Yasin"i ezberlettikleri zaman o kadar ufaktım ki *Kuran*'dan bu sayfaları yırtarsam, benim kitabımda olmadığını söyleyerek hocayı aldatacağımı sanıyordum. Öyle yaptım ve uzunca bir falakaya çekildim.

Eski resimlerde gördüğünüz, ta arka sıralara kadar yetişen uzun değnek bizim mektebin de demirbaşları arasındaydı. Ağabeyim Harbiye Okulu'ndaydı, bende Sivil Rüştiye'ye yazılmıştım.

Bahçe içinde büyükçe bir ev. Müdürümüz Hariciye Nezareti memurlarından Kenan Bey. Zamanın bütün okulları gibi onun hocaları da ya memur ya subay. Okul ücreti ayda bir mecidiyeydi.

Bu okuldan hiç de iyi bir hatıra ile ayrılmadım. Daha ilk günleri bir ağaca tırmanma idmanları yaptığım için dayak yemiştim. Çocukluğumuzda spor nedir, bilmezdik. Ne koşar ne jimnastik yapardık. Ahlaktan iyi numara almanın şartı usluluk, tatil saatlerinde bile bahçenin bir köşesine çekilip ders kitabı okumaktı.

Levent Şahverdi Arşivi

Derslerin hemen hemen hepsi ezberleme. Dillerden Arapça, Farsça, Fransızca. Hocaları mı fenaydı, öğretim mi kötüydü, nedense tarih dersinden başka hiçbirine ısınamamıştım. Tarih de bir padişahlar methiyesinden ibaretti. Hafta başları derslerimi birlikte tekrarladığımız ağabeyimin sıkısı altında sınıfları geçirdim.

Okul numaram 172. Önümde Rüştiye'den diploma notlarım var: *Kuranıkerim* 9, Tecvid 10, Ulum-u Diniyye 9, Ahlak 9, Sarf-ı Osmani 10, İmla 10, Kıraat 10, Hesap 7, Coğrafya-ı Osmani 5, Tarih-i Osmani 10, Fransızca 9, Sülüs 5, Rıka 5. 19 Ağustos 1320. Yani 1905. Hamid devrinin ortaokulu bu.

1904-1905 Rus-Japon harbi yılıdır. Biz daha beşikteyken Moskof korkusu ile sallanmışız. Başımız üstünde ecel hayaleti gibi bir dev. Konu komşu, çoluk çocuk hepimiz Japonlara duacıyız. Akşamları o zaman "Yeni Köprü" dediğimiz Galata Köprüsü'nün Eminönü tarafındaki gazete satıcılarına gider, Paris'ten gelen renkli Fransızca gazete ilavelerini alırdık. Henüz sökmeye uğraştığımız Fransızcamızla yazılardan bir şey anlamazdık. Fakat ya Rus ölülerinin Japon ayakları altında çiğnendiğini yahut Rus amirallerinin havaya uçurulduğunu gösteren deniz ve kara savaşları resimlerine bir türlü doymazdık. Küçük aklımızla Japonlara bir çeşit kurtarıcılarımız gözü ile bakardık. Tatil saatlerinde bizim evde büyüklerimizin bütün konuşmaları hep bu harp üzerineydi.

Artık söylenenlerden mana çıkarmaya çalışıyordum. Anlamakla sezmek arasındaydım. İşte bu sıralarda Hayri Bey isminde bir mubassır ki sonraları yıllarca gazetelerin tertip işlerinde çalıştıydı, bizi bahçenin köşesine çekerek gizlice şiirler okuyor, kitabımızda olmayan tarih fıkraları anlatıyordu. Hayri Bey: "Sakın kimseye söylemeyin. Yasaktır ha..." diyordu.

Hafta arası ağabeyim okuldayken kütüphanesini karıştırmaya başlamıştım. İki resimli dergi koleksiyonu vardı: *Servet-i Fünun* ve *Malumat*. Birinin edebiyatı alafranga, birinin alaturkaydı. Ben,

Levent Şahverdi Arşivi

daima anlamakla sezmek arasında, ikincisine kapılmıştım. En basit gazellerden mana çıkarmak için lügat kitabından başkaldırmazdım. Bir konuşmamda anlattığım üzere, bir gün kitaplar arasında Fransızca bir salname elime geçti. Yabancı hükümdarların fotoğraflarına bakarken bir de ne göreyim? Her akşam tatilden önce bahçeye toplanıp "Çok yaşa!" diye ömrüne dua ettiğimiz padişahımızın resmi! Büyük bir sır keşfetmişe döndüm. Salnameyi çantamda okula götürerek arkadaşlara gösterirken yakalandım. Bir hayli hırpalandım. Salnameyi eve göndermişler. "... Bizi Fizan'a mı sürdüreceksin?" diye ağabeyim beni daha fazla hırpaladı.

Bir gün Boğaz vapuru ile Sarıyer'e gidiyorduk. Anadolu kıyısında bilmem hangi iskeleden sonra yanımdaki:

-Başını çevir, karşı yakaya bak, dedi. Meğer yasak altındaki kimselerden birinin yalısı önünden geçiyormuşuz.

Yakın semtlerde ara sıra ev basıldığını, kâğıtlar ve kitaplar toplandığını, sürgüne adamlar gönderildiğini sık sık işitirdik.

Padişah kullarının, ölümden önceki korkusu Fizan'a gönderilmekti. Biz orasını ahiretin cehennemi gibi bir şey sanırdık.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

YASAK

Rüştiye'yi bitirdiğim zaman iki idadiden birine yazılacaktım: Vefa, Mercan.

Mercan İdadi'sinin şöhreti daha iyiydi. Kantarcılar'daki Çifte Saraylar'a yerleşen bu liseye hayli uyanık olarak girdim. Müdürümüz rahmetli Hüseyin Cahid'di. Servet-i Fünun'da yazılarını ve polemiklerini anlamadan okuduğum "Yasak Adam" odasından pek az çıktığı için yüzünü görmeye fırsat arardım. İyi giyinişli, yakışıklı ve ciddi bir efendiydi.

Sahaflar çarşısında Azerbaycanlı Türklerin dükkânlarına da dadanmıştık. Namık Kemal'in, Abdülhak Hamid'in kitaplarını alıp sökmeye uğraşırdık. Namık Kemal'in *Rüya*'sını elyazımla kopya etmiştim. Bir hürriyettir bir istibdattır, şiirde ve nesirde bahisleri geçerdi ama doğrusu ne olduklarının pek farkında değildik. Sırf yasak olduğu için Tevfik Fikret'in *Sis* ve *Tarih*'ini ezberlemiştik.

Sakallı ve sarıklı bir mubassırımız vardı. Hafiye olduğunu bilirdik. İki kulağı konuşanların üstündeydi. Ezan okunduğu vakit hepimizi okuldaki camiye süren de oydu. Hemen hiç kimsenin abdest almadığını hatırlıyorum. Cuma izinsizliği korkusu altında zorla camiye sürüklenmek, bizleri din görevlerine karşı saygısızlığa sürüklemiştir.

Bir gün gazetede Fransızca hocamız Zeki Bey'e padişah tarafından nişan verildiğini okumuştuk. Kendisini çok severdik.

Levent Şahverdi Arşivi

Derse girdiği zaman hep beraber ayağa kalkarak tebrik etmek istedik. Bize:

-Oturunuz, dedikten sonra:

-Bunlar övünülecek şeyler değildir. Sakın değer vermeyiniz, yollu bir öğüt verdi.

Meşrutiyet'ten sonra Murad Bey'in *Mizan* gazetesinde yazdığı için bir gece Bakırköy'de tabanca kurşunu ile yere serilen Zeki Bey budur. Padişah sevgisini sarsıcı ilk sözleri ondan duymuştum. *İkdam* ve *Sabah* gazetelerinin birinci sayfalarının baş sütunlarındaki "Nişan," "Madalya" ve "Tevcihat" başlıklı havadisleri küçümser oldum.

İdadinin beylik kitaplarını bir yana bırakmıştık. Olanca boş vaktimizi yasaklara vermiştik. Devrin tuhaflıkları ile alay etmeği öğrenmiştik.

Haliç'te karaya çekilmiş bir denizaltı vardı. Padişah[ın] deniz içine dalıp gitmesinden ürktüğü için onu karaya çektirmiş olduğunu anlatmışlardı. İstanbul'da elektriğin neden yasak olduğunu, gülerek birbirimize soruyorduk. Telefon da padişahın vehmine dokunduğu için yasaklar arasındaydı. En küçük haberleri bile Yıldız Sarayı'ndan Babıâli'ye atlı çavuşlar getirirdi.

Küçükten beri işittiğimiz:

-Biz adam olmayız, sözü üzerinde gençlik ateşi ile tartışmalar yapıyorduk. Çocukluğumun bu son yıllarından kalma bir hatıram, aydınlardaki karamsarlığa karşı halk maneviyatının yerinde oluşuydu. Halk için bütün bozgunlardan ve kötülüklerden korkaklar, satılmışlar ve kötüler sorumluydu. Bir gün Rumeli Kavağı kahvesinde otururken ak sakallı bir balıkçılar ağasının toprak tabya üstündeki iri topu göstererek:

-Bu toptan bir burada, bir Çanakkale'de var, üçüncüsü de İngiltere'deymiş," deyişindeki hali şimdi de gözümün önüne gelir. Ona göre Rusya bir yana, bu top bir yanaydı.

Levent Şahverdi Arşivi

Biz son elli yıl içinde halkı yıktık. Osmanlı aydınlarından çok biten eski tarih, halkta destan olarak devam ediyordu. Bu halk maneviyatını ne Tanzimatçı padişah ve vezirleri ne de Meşrutiyetçiler değerlendirebilmiştir.

İdadi öğrenciliğim ikiye bölünmüştür: Hamid devri, Meşrutiyet devri.

1908'de Meşrutiyet nümayişlerine Mercanlılarla beraber katılmıştım. Hüseyin Cahid müdürlüğümüzden ayrılıp *Tanin* başyazarlılığına gitti. Samih Rıfat ve Celal Sahir gibi yeni öğretmenler Hürriyet'ten sonra geldiler. Sarıklı hafiye mubassırı[nı] yuhalamak için bile bulamadık.

Meşrutiyet'ten sonra Çifte Saraylar Genelkurmay'a verildiği için başka bir semtte bir konağa taşındıktı.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

BÜYÜK KÖY

■■■

Size çocukluğumla 1908 Meşrutiyeti arasındaki İstanbul ve Türklerin yaşayışı üzerine hatırladıklarımı anlatmalıyım. Çünkü 1908 her bakımdan büyük değişikliklerin başlangıcı olmuştur.

Bundan elli beş altmış yıl önceki İstanbul'u görmemiş olanlar, Frenklerin bu şehre niçin "Büyük bir köy" demiş olduklarına kavrayamazlar.

Önce İstanbul'u ikiye ayıralım: Hıristiyan ve Frenk semtleri, Müslüman semtleri. Tanzimat'tan bu yana Batıkârî gelişmeler Hıristiyan ve Frenklerde, Müslümanların da saray ve Babıâli alafrangalarındaydı. Müslümanların büyük çoğunluğu hazne fıkarası, esnaf ve sokak takımı. Tanzimat çarşıları yüzde yüz Hıristiyanların elinde. 1912'de bir Yunan vesikası bütün Osmanlı İmparatorluğu'nda bir tek Türk bakkal olmadığını yazmaktaydı. Birinci Dünya Harbi'ndeki milli iktisatçılık politikasına rağmen, Rumlar ve Ermeniler çekildikten sonra Anadolu çarşılarının nasıl kapandıklarını gözlerimle gördüğüme göre, bu vesika gerçeğe yakın olmalıydı. İstanbul'da Müslümanların elindeki esnaflık Tanzimat öncesi çarşılarındadır. Müslüman terzisi şalvar diker. Müslüman kunduracı mes, yemeni, takunya, nalın ve terlik yapar. Batı kılığındaki Müslümanların hepsi Hıristiyan dükkâncıların müşterisidirler. Zengin dendiği vakit saray ve Babıâli büyükleri, rüşvetçiler yahut Hıristiyanlarla Frenkler hatıra gelir. Birkaç müteahhit Arap ve Karadenizli zahireci vardır. Türklerden bata çıka, hile veya zulümle mal edinen bir sınıf da aşar iltizamcılardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Eski Bizans surları içinde bir Müslüman semtini gözden geçirelim. Bu semt mahallelere bölünmüştür. Akşamları artık kapanmamakla beraber sur kapılarının demir kanatları henüz yerindedir. Mesela üstünde güvercin yuvaları, iç duvarlardan birinde tütüncü ve gazeteci dükkânı, karşısında bir karakol vardır. Hıristiyanlar sur dışında otururlar. Müslüman mahallelerinde ev tutmaya cesaret edemezler. Fakat bakkal, kasap, zerzevatçı hep onlardan; tütüncü, aktar ve gazeteci gibiler de o zamanlar "Acem" dediğimiz Azerbaycan Türklerindendir. Mahalle halkı paşalı beyli efendili, hizmette veya emekli, memur, subay yahut küçük esnaf.

Mahalle kahvesi yalnız efendi takımının çıktıkları kulüp gibi bir şey. Kahvede mahallenin birbirlerini yakından tanıyan efendileri buluşur. Yaşlıları ortalık kararıktan sonra entari ve hırka ile gelirler. Hafiye korkusu olduğu için bir yabancı uğrayınca herkes susar. Bahsi havaya suya dökerler.

Mahallenin ırzı ortaklaşa "kefalet" altında. Bir eve gizlice kadın alındığı duyulursa o evi basmak âdeti vardır. Mahalle içinden birinin eşi uygunsuzluk ederse geceleri evi taşlanarak mahalleden çıkıncaya kadar rahat bırakılmazlar.

Halk düştükçe eski konaklar yıkılarak yerlerine ufak tefek, derme çatma ahşap evler yapılmıştır. Bu evlerin yarısından çok fazlası "gecekondu!" ışığı gaz lambasından. Suyu mahalle çeşmesinden. Bu suyu üst kata kadar aylıksız, boğaz tokluğu ahretliklere taşıtmak, musluklu tenekelere koymak lazım. Pek çokları için karyola alafranga ve lüks. Göç olduğu vakit iki at arabası bütün ailenin varını yoğunu yükleyip götürür. Bu İstanbul, son altmış yıl içinde yanıp kül olmuştur. Şimdi keşke yanmasaydı diyeceğim geliyor: Hepsi tahtadan gecekondu gibi şeylerdi, ama İstanbul'un ağaçlı bahçeli ferah bir havası vardı. Karış karış çimento. Gecekondunun yanmazı ve yıkılmazı!

Levent Şahverdi Arşivi

KÂTİBİM

Son zamanlarda Amerikan şarkıcılarının da ağzına düşen eski İstanbul türküsündeki "kâtip" mektepli subayla beraber Osmanlı efendiliğinin sembolüydü. Esnafa kız verilmek istenmediği doğrudur.

Yaşayış pek basitti: Ezandan iki saat önce, saat alaturka ona doğru herkes evine döner. On ikide sofraya oturulur. Yatsıda lambaların pek çoğu söner. Akşam yemeği ile yatma arasındaki vakti büyükler kahvede geçirirler. Uzun kış geceleri kahvede kalma süresi daha da uzar. Kadınlar da fakirleri kendi başlarına, hallice-leri önlerine uşak takarak, fenerlerini yakıp birbirlerine misafirliğe giderler.

Okuldan çıkınca bir "kalem"e kapılanmak İstanbul okumuş gencinin başlıca ideali. İlk zamanları parasız staj yaparsınız. Sonra yirmi kuruş aylığa geçer, yükselmeler için sıranızı beklemeye koyulursunuz. Eğer ailenizin bir geliri yoksa memurluk size ikinci bir kapılanma, varlıklı bir evin içgüveyliği şansını sağlamıştır.

Aylıklar iki üç ayda bir çıkar. Yalnız askerlere rütbelerine göre, küfeli bir katır her sabah iki çift, üç çift, beş çift tayın ekmeği getirir. Fazlaca alanlar artanı dışarıya satarak katık edinirler. Memur ve subayların çoğu içgüvey olarak kaynatadan yer içer, hatta bir takımı giyinir ve cep harçlığı bile alırlar. İstanbul sokaklarında topluca bir kılık kıyafet düzgünlüğü ancak bayramdan bayrama görünür.

Levent Şahverdi Arşivi

Her mahallenin bir köy gibi kendi köpekleri vardır. Bunlar birbirlerinin sınırını geçemezler. Yadırgadıkları yabancıları rahatsız ederler, sabahlara kadar ulumalar eksik olmaz.

Biraz paralı aile gençleri Beyoğlu'na eğlenmeye giderler. Bu eğlencelere kendisini fazlaca kaptıran olursa bunun adı "karşıya dadanmak"tır. "Karşı" yarı Avrupa demektir, hani Vakanüvis Silahtarağa'nın İstanbul'u anlatırken "... ve dahi bir metelik verilmekle Frenkistan'a gidilmek olur," dediği şey. Yemiş İskelesi ile Galata arası.

Bu gençlerin sefahatlerine bütün mahalleli lanet eder. Şurası da var ki çoğunun mirasyediliği "karşı" masraflarını birkaç ay karşılamaya yeter yahut yetmez.

Beyoğlu'nda bir İstanbullu Türk "yerli"liğini kolayca hisseder. Dükkânlardan çoğu Türkçeden başka dil konuşmayana cevap vermeye ancak "tenezzül" eder. Yan sokaklardan bazılarının adları Fransızcadır ve Fransızca yazılmıştır. "Büyük Klüp"ün adı "Cercled'Orient"tır. Dili Fransızcadır. "Karşı" Türklerinin de Türkçe konuştukları pek duyulmaz. Bu Tanzimat tipi "Batılı" ile bugünkü Batılı Türk arasında hiçbir benzerlik aramayınız. O, Türklüğünden utanan, Türklüğünü saklayan bir "alafranga"dır. Bir göbek, çoğu iki, nihayet üç göbek ötesi Anadolu'nun bir kasaba veya köyüne çıkan bu Türkler saraya yahut Babıâli'ye çatınca ilk işleri soylarını da, soyadlarını da unutmak olur. Ama biz Meşrutiyet'ten önce onların tenkit edildiklerini duymazdık.

İstanbul çocuğuna askerlik yok. Spor yok. Koşan tulumbacı, güreşen, kuvvet denemeleri yapan külhanbeyi, bizim "zarif" delikanlının yüzüne güneş değmez. Daha pek genç yaşında Febüs Fotoğrafhanesi'nin camekânına bakarak giyinmiştir; eli bastonlu, bıyığı kozmetikli, hemen hemen bir ortaoyunu "zenne"si!

Başta yazdığım gibi kendimize Türk demezdik. Okullarda Araba Arap, Arnavuta Arnavut, Ruma Rum, fakat kendimize Os-

manlı derdik. Padişahın nöbetçileri, bekçileri, koruyucuları, Arnavut; ağaları Zenci. Haremi Çerkezdi. Bir defa bir Mısır paşasının bahçe duvarı kenarındaki yaya kaldırımlarından yürüyordum. Bir fellah çıkageldi, "Yasak!" diye haykırarak beni karşı kaldırıma sürdü idi. Kürdün de itibarı Türkün üstündeydi.

"Ayaktakımı" ve "avam" denen sokak halkının efendi sınıfına karşı pek saygılı olduğunu söylemeliyim. Kanunun, polis veya candarmanın baskısı dışında bir toplum disiplini vardı. Büyük köy henüz aşiret geleneklerinin, uzaktan uzağa da olsa etkisi altındaydı.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

KORKU

■■■

Atlı tramvay günlerindeyiz. Yokuş başlarında yedek at ahırları vardır. İki atın çektiği arabaya buralarda bir çift daha koşulur. Önde borazanı ile savulcusu gider. Bunun dışında fayton veya kupa denen at arabaları ile sürücü atları... En ucuz taşıt bu sonuncuları idi... Ata binersiniz. Sürücü elinde kırbacı, arkanızdan gelir. Sizi gideceğiniz yere kadar götürür. Semtten semte varmak uzun, kazançta kıt olduğu için orta halliler çalıştıkları dairelerin yakınlarında otururlar. Yaya gidip gelirler. Aksaray'dan mesela Tophane'deki ahbaplara ancak gece yatısına gidilebilir.

Her oda yatak odasına çevrilebileceği için, ahretlik denen boğaz tokluğuna hizmetçi bolluğu olduğundan bu misafirlikler ağırlık olmaz.

Ramazanlarda durgun suya otuz günlük bir dalgalanma gelir. Ramazan ayı büyükler için tiyatro, fasıl musikisi, meddah, gece gezintileri, çocuklar için Karagöz mevsimi... Alaturka eğlenceler merkezi Direklerarası'dır. İftar saatine kadar piyasa yeri de orası ve Beyazıt. Kapalı kupa arabalarında peçeli kadınların, dar caddedeki koyu erkek kalabalığını güçlükle yararak ilerlediği görülür. Dram Ermeni aktörlerin, "gülünçlü komedi" Kel Hasan, Şevki, Abdi Efendi gibi Türk komiklerinin elindedir. Kazinolarda saz vardır.

Rüştiyedeyken sınıfça *Kel Hasan*'a gitmiştik. Ömrümde ilk tiyatroya gidişimdi. Oyundan önce kantocu kadınları dinlerdik.

Levent Şahverdi Arşivi

İlk dekolte gördüğüm kadın, Şamram'dır. Yüz kilodan hayli yukarı ağırlıkta olmalıydı. Pudralı, allıklı, düzgünlü, adeta yağlıboya teni, pırıl pırıl esvapları ile sahneye çıkınca:

-Ah, hayatta böyle bir sevgilim olabilecek mi? hasretine kapıldığımı hiç unutamam.

Tanışıklar birbirlerine iftara giderler. Baharat kokulu, çeşit çeşit yiyecekli iftar sofraları hâlâ burnumda tüter. Herkes ya oruçludur ya kendini öyle gösterir. İftar saatine doğru yüzlerde bir sarılık ve asıklık vardır. Aksi cevap almaktan çekinerek naz geçmeyecek olanlarla pek konuşulmaz. İftardan sonra evler, sokaklar, caddeler neşe içindedir. Çocuklar Karagöz ve kuklaya, büyükler tiyatro, meddah veya saza, geri kalanlar kahvelere veya komşularına dağılmıştır. Daireler öğleden sonra açıldığı için ertesi gün geç vakte kadar uyunacaktır.

Büyük köyün iki korkusu vardır: Yangın ve hırsız!

Son altmış yıl içinde bütün eski İstanbul yanmıştır denebilir. Beyazıt yahut Galata Yangın Kulesi'nden fırlayıp mahalle mahalle yangın haberi götüren köşklülerin acı haykırışları biz yaşta olanların bugün de kulaklarındadır. Hele rüzgârlı bir hava oldu mu, yangından bir iki mahalle aşırı evler kaçırabilecekleri eşyaları aşağı katlara indirip istif ederler. Şehrin bir atlı itfaiyesi varsa da asıl iş görenler mahalle tulumbacılarıydı. Eski tulumba ve tulumbacılık hikâyeleri çok anlatılmıştır. Tekrarlamaya hacet yok. Yalnız tulumbacılığın bir sınıf şehir delikanlıları için şimdiki futbol merakının yerini tuttuğunu söyleyebilirim.

Polisler ve komiserler pek az aylıklı oldukları için karakollar rüşvetçi ve curnalcı yatağıydı. Birçoklarının hırsızlar ve haraççı semt kabadayıları ile ortak olduklarını işitirdik. Erken işe gidenler soyulmamak için yola parasız çıktıklarından bir aralık hırsızlar üstlerinde en az yirmi kuruş bulundurmayanların da bıçakla vurulacağını bildiren duvar yaftaları asmışlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Semtler sayılı kabadayıların korkusu altındaydı. Esnafı haraca kesen bu kabadayılar birtakım konakların da beslemeleriydiler. Efendileri adına korkutur, döver yahut vururlardı.

İstanbul'a akşam karartısı ile beraber bu iki korku, yanma ve soyulma korkusu çökerdi.

-Bir gün Hıristiyanlar gibi kâgir evlerimiz olmayacak mı? diye Rum ve Ermeni evlerine gıpta ederdik.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ŞÜPHE

■■■

Pera Palas Oteli'nin geniş salon penceresi camı önünde koltuğuna gömülüp pipo veya sigaranı tüttüren ve gelip geçenlere yan bile bakmayan kırmızı yüzlü seyyah: En üstünü oydu.

Akşamüstü Lebon Pastahanesi'nin ön masasında bir dostu ile şampanyasını içtikten sonra Atlas faytonuna binerek köprüye inen ve çatanası ile Bostancı'daki köşküne giden Anadolu Demiryolları Müdürü Hügnen: İkinci lüks o.

Arkasında kâgir evlerinin açık kapılarından neşeli kadınlarını gördüğümüz, hepsi iyi giyinişli, rahat ve ferahlı Hıristiyanlara gıpta ederdik. Müslüman semtlerinde lambalar sönerken, Hıristiyan semtlerinde kaynaşma geç vakte kadar sürerdi. Biz kararırken onlar ışıklanırdı. Hıristiyanlar Müslüman semtlerine yerleşmezse de bizim şeriatçı baskısı da Hıristiyan semtlerine uğrayamazdı. Yalnız yabancılar değil, çoğu bir yabancı uyruklu yahut "himaye" vesikası taşıyan Hıristiyanlar da imtiyazlıydılar.

Kapitülasyonları henüz bilmezdik. Fakat Osmanlı polisinin ve hafiyelerinin ne Pera Palas ne de Anadolu Demiryolları İdaresi kapısından içeri giremeyeceğini bildirdik. Hatta eğer Yunan uyruklu ise Rum meyhanesinde de "dokunulmazlık" içindeydiniz. Yabancıların zabıtası ve adliyesi konsolosluklardı.

İçimde büyük şüphe, bu yaşıma kadar benim fikir savaşlarıma yön veren şüphe bu kıyaslama arasında olmuştur: Niçin Hıristiyanlar öyle, biz böyleydik?

Levent Şahverdi Arşivi

Ahirette bizim cennete, onların cehenneme gideceklerini ilmihal hocalarından öğreniyorduk, ama neden bütün dünya nimetleri neden hep Müslüman olmayanlardaydı?

Aydınlar veya aydıncalar Batı hayranlığında üçe bölünmüşlerdi: Kara subayı mı, varsa Alınan yoksa Alman. Deniz subayı mı, İngiltere'nin üstüne olmaz, sivil aydının gönlü ise Fransızdaydı. Çocukken çevremdeki tartışmalardan hatırımda kaldığına göre bu hayranlıklar bilgi üstüne dayanan sağlam bir mantığa bağlı değildi. Büyükler arasında daha fazla çocuk inadına benzer, bir dayatışmaydı.

Şapka puttan sonra gâvurluğun başlıca alametiyken, bütün Müslümanların şapka önünde bir aşağılık duygusuna kapıldığını gösteren küçük tesadüfler gözümün önüne gelir. Sırt sırta bozgun kuşakları, şehirlerde "yedi düvele meydan okuma" masalından bir hayli ayrılmışlardı.

Hayat Müslüman semtlerinde, göze çarpıcı bir yavaşlık gösterir. Buluşmalar şu veya bu saatte değil, "ikindi sularında..." gibi ölçülere bağlanmıştır. Beri "dakika" denen bir zaman ölçüsü de olduğunu 1906 veya 1907'de Yakacık'tayken Hügnen'in trenlerine yetişmek için koşarken öğrendim. Bizim devlet veya Şirket-i Hayriye vapurları, hatırlı kimseler hiç istiflerini bozmayarak ağır ağır vapura gelinceye kadar beklemek zorundaydılar. Ne vapur ne de yolcuları vaktinde gelirdi. Aynı efendilerin Kartal İstasyonu'nda Hügnen'in trenine doğru seğirtişleri görülecek şeydi. Yabancı şirketler Osmanlı rütbesi veya üniformasını tanımazlardı.

Onlar ne paşamızdan ne padişahımızdan çekinirlerdi.

Boğaziçi'ne işleyen Şirket-i Hayriye ve Adalar'la Kadıköy'ü Köprü'ye bağlayan İdare-i Mahsusa vapurlarında kaptanlar ve kamarotlar Türktendi. Kılıkları pek kötüydü. Hepsi kravatsızdı. Kravatlı, iyi giyimli Türk kaptan ve memurunu biz Anadolu demir yollarının beyaz boyalı Haydarpaşa vapurlarında gördük. "Ah, bir

Levent Şahverdi Arşivi

ecnebi kumpanyası memuru olsak..." derdik. Tramvaylar, havagazı, su, limanlar, fenerler, rıhtımlar, ne kadar banka varsa hepsi yabancı, kadrolarının yüzde doksandan fazlası da Hıristiyan yahut kendi uyruklarındandı. Bütün devlet kadrosu bu idarelerin besleyici peşin maaşına hasret çekerlerdi.

•••

VESİKALARIN IŞIĞI:

1898'de Almanya imparatoru ile İstanbul'a gelen Başbakan Prince de Bülow : "Sultan Hamid'e 'Ermeni kasabı' derler. Belki doğru. Fakat onda Türkten fazla eğik bükük, kuşkulu ürkek bir Ermeni hayali var,' diyor. Sözlerinde sakınca ve hiyle sezildiğini anlatan başbakan, padişahın yabancı memleketlerdeki temsilcilerine güveni olmadığını söyler: "Elçiler kâtiplerin, kâtipler ataşemiliterlerin, ataşemiliterler de elçilerin kontrolü altındaydı."

Korktuklarından biri donanma: "Kullanıldığı kimseler arasında en büyük hırsız bahriye nazırıydı. Fakat donanmayı zayıflatarak sıfıra indirmek gibi bir işin başında! Kiel'de bir Türk savaş gemisi görmüştüm. İmparatora padişahın bir hediyesini getirmişti. Yıllardan beri limandaydı. Memleketine dönemiyordu. Kaptan da kömür ve yiyecek karşılığı bile para yoktu. Tayfalar emeklerini kazanmak için çevredeki çiftliklere ırgatlığa gitmişlerdi."

Elektrik de donanma kadar korktukları arasında: "Biz İstanbul'a gittiğimizde bir Alman şirketi uzun müddetten beri boş yere elektrik imtiyazı almak peşindeydi."

İmparatoriçe çok evlilikten tiksindiği için Sultan Hamid'in harem inde karılarını görmek istemez. Harem bir kadın zindanıdır. Oraya girmek şerefli bir kadına yaraşmaz.

İmparatoriçenin hareme gitmemesi[nin] doğru olmayacağını kocasına söylemişler. Onun sözü üzerine fikrinden vazgeçmek zorunda kalmış. Haremde neler gördüğünü de kısaca şöyle anlat-

Levent Şahverdi Arşivi

mış: "Giydikleri Paris esvapları üstlerinden dökülen bir sürü şişman kadın. İşleri reçel ve bademşekeri yemek. Can sıkıntısından patladıkları belli."

•••

Çok yıllar sonra o bahriye nazırının eski bir adamından dinlemiştim. Donanmanın Marmara Denizi'ne çıkması lazım gelmiş. Teknelerden bir dümeni tutmayarak Dolmabahçe'ye doğru sulara kapılmış. Saraydan nazırı telgraf başına çağırmışlar. Daniş Bey nazırın nasıl ter döktüğünü anlatıyor ve "r" harfini yanlış olarak harekeleyerek:

-Vücud-i şerifleri lerezan idi, diyordu.

Yine onun anlattığına göre yağmur akıntıları önlenemediği için bazı savaş teknelerinin kamaralarında şemsiye açıldığı olurmuş.

Levent Şahverdi Arşivi

1908

Mercan İdadi'sinde numaram 826. 3'üncü sınıf birinci şubedeyim. Edebiyat ve "yasak kitap" zevklerine kapılmışım. *Demdeme* ve *Zemzeme* ile Muallim Naci ve Recaizade Ekrem'in kavgaları yahut Servet-i Fünun'da Hüseyin Cahid'le *İkdam* gazetesine Paris'ten muhabirlik eden Ali Kemal'in tartışmaları arasında arkadaşlarla taraf tutuyoruz. O vakitler dergilerde ve gazetelerde edebiyatın adı bile yok. Okuduklarımız konuştuklarımız hep "Yasak!" Yılda bir iki defa padişahın cülusu veya doğum günlerinde çıkan kuru methiyelerden ve okuma kitaplarındaki nazımlardan başka vezinli yazı da öyle. Umumi tarihte Fransız Büyük İhtilali öğretilmez. Ama biz hepsini gizli gizli okuyoruz. Yaşımız bu okuyuşları bir felsefeye, bir sonuca, bir davranışa bağlatıcı olmaktan uzak. 1907'deki bir kitabet vazifesini saklamışım. Bu Muallim Naci'nin *Oduncu ile Azrail* çevirmesini nesirleştirme denemesi: "Bir fakir ihtiyar hattab dağa giderek koca bir yük odun tedarik ve suubetle o yüklü arkasına alıp avdet ederken..." Öğretmen bu "hattab"ı "oduncu" diye Türkçeleştirmemiş bile.

Yavaş yavaş gazel denemelerinden ayrılarak Tevfik Fikret'e ve Halid Ziya'ya sarılıyorum. *Sis* ve *Tarih* birçok yerlerini anlamamış olarak ezberimde.

Bir sabah sevinç mi, korku mu, ne olduğunu pek de kestiremediğim bir hava. Bir şey var, ama ne olduğunu açıkça anlayamıyoruz. Bütün gözler gazetelerin başındaki küçük bir ilana saplı. Bu sütunlarda padişah her gün bir kuluna ya nişan ya madalya yahut

Levent Şahverdi Arşivi

rütbe verir ya, o gün de millete Kanun-ı Esasi'yi vermiş. Bir lütuf. Ne Rumeli İhtilali'nden ne İttihad ve Terakki Cemiyeti'nden* bahis var. Fakat ertesi sabah *İkdam*'da boydan boya "Oh..." dolu bir yazı. Okulca sokaklara dökülüyoruz. Müdürümüz Hüseyin Cahid'in gazete çıkarmak üzere Mercan'ı bırakıp gittiğini öğreniyoruz. İlk işimiz Beyoğlu'na, Tepebaşı'na çıkmak! Sanki devletlerini yenmişiz, yere sermişiz gibi yabancı ve Hıristiyan mağazaları önünde bağırmak, çağırmak! Henüz ne marş var ne hürriyet türküsü. İkide bir biz çocuklar ve bütün halk göğsümüzün bütün gücü ile "Padişahım çok yaşa!" çığlığı koparıp dükkânlara ürküntüden kepenk indirtiyoruz.

Bir sabah gazete satan aktar dükkânının camında *Tanin* diye bir gazete ve ilk sayfasında daha düne kadar gizli gizli ezberlediğimiz Tevfik Fikret'in *Sis*'i. Benim için sanki her şey bunun için olmuştur. Acaba Halid Ziya da Servet-i Fünun'da yarım bıraktığı *Kırık Hayatlar* romanını tamamlayacak mıydı?

Bir gazete, bir daha, birkaç daha... Sultan Hamid vezirlerine bir saldırma... Başına şapka giyerek kaçan Arap İzzet Paşa... Yavaş yavaş hürriyet kahramanlarının adları: Enver, Niyazi, Fethi. Hepsinin üstünde bir "Cemiyet-i Mukaddese" sözü. Göbek havaları gibi marşlar, ayaküstü bestelenıveren türküler... Okulu sormayın. Heyecandan bir türlü sınıfta oturamıyoruz. Hendese, kimya, matematik... Bağlasanız boşuna... Sıra kapakları içindeki gazetelere kafamızı vermişiz. Aklımız sokaklarda, meydanlarda.

Yaşça başça olgunlarda bir, ne oluyoruz, ne olacağız kaygılanması var. Şimdi de hepsi hürriyet nümayişçisi gençlere bu şüphelerini duyurmak, sezdirmek korkusu içinde. Dünkü Yıldız korkusu yerine Selanik korkusu. Oradan kimler ve neler gelecek acaba? Kimleri ve neleri yıkacaklar?

* Bu parti uzun müddet cemiyet olarak kalmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Biz gençler Reval buluşmasında topraklarımız paylaşılmak üzereyken kahramanlar dağa çıkarak bizi kurtarmışlardan başka bir şey bilmiyoruz ve düşünmüyoruz da!

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ÇÖZGÜN

Doğrusu ilk meşrutiyet yılını anlatmak için başka söz bulamıyorum. Biz çocuklar ve sokak halkı ağzımıza o günkü gazete ve meydan nutuklarından hangi parola verilmişse onunla bağrışıp çağrışıyoruz. Reval buluşmasında paylaşmamız konuşulmuş. Meşrutiyet bizi bu tehlikeden kurtarmış! Avrupa'dan ve sürgünlerden kahramanlar geliyor. Kimler bunlar? Pek çoğunu bilmiyoruz. Resimli dergilerde hocalarla papazların, Bulgar çetesi Sandanski ile Türk subaylarının öpüşen, kucaklaşan resimleri çıkıyor. İttihadcılar Selanik'te. Bu bir gizli komite. Sadrazam yine ak sakallı Said Paşa. O gider, yerine ikinci bir Sultan Hamid veziri, ak sakallı Kamil Paşa gelir. Şimdi elli beş yıl uzaktan bakılınca görülüyor ki ihtilalin ne lideri var ne güdümü ne de programı var. Kanun-i Esasi yürürlüğe girdi mi, her şey yoluna girecek, hatta biz çocukların ve halkın gazetelerden nutuklardan anlayabildiğimize göre son padişahların kaybettiklerine bugün yarın kavuşma havası içindeyiz. Budin türküleri bile söylüyoruz. Birden ortaya Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna- Hersek'i katacağı haberi çıktı. Daha önce bir ziyafette yerini beğenmeyen Bulgar Prensliği temsilcisi Geşof İstanbulu'u bırakıp gitmişti. Bosna-Hersek'ten sonra Bulgaristan'ın bağımsızlığı, onun arkasından Girit! Gerçekte hiçbiri yeni bir mesele değildi. Bosna-Hersek'in ve Girit'in bize bağlılığı da Bulgaristan'ın Prensliği de laftaydı. Fakat ihtilal edebiyatı daha başta ters tutulduğu için hepsi Meşrutiyet yüzünden başımıza geliyor gibi bir duygu, Hıristiyanla-

Levent Şahverdi Arşivi

rın da azgınlığı ile bulanarak İstanbul caddelerinde "çoban isteriz, şeriat isteriz" sesleri ile halk Selanik'ten soğudu ve Yıldız'a döndü. Gazetelerde durmadan büyük devletler arasında Türkiye üzerine görüşme ve bölüşme havadisleri çıkıyordu. Fakat Türkler arasında şahsi kapışma hırsları öylesine azıtmıştı ki kimsenin dış tehlike ile ilgilendiği yoktu.

Artık sürgünlerden dönen hürriyet kahramanlarının da birbirlerinin iç yüzlerini açığa vuran yazılarını okuyorduk. Birçokları curnalcıymışlar. Paris'te Sultan Hamid'den aylık almaktaymışlar. Hatta bizim bilhassa tercümelerinden hürriyet dersi aldığımız birinin arsızlığı yüzünden elçilikten kovulurken pantolonu yırtıldığı için Yıldız'dan "tazminat" istediğini öğreniyorduk.

Bir müddet Avusturya mallarını boykot etmekle avunmuştuk. Fes Avusturya malı olduğu için boykot yüzünden başımıza ne giyeceğimizi bilemiyorduk.

İlk zamanları bütün ümidimiz İngiltere'deydi. Hatta ihtilalden sonra büyükelçinin arabasını halk çekmişti. Bir aralık Almanya'dan medet umduk. Hepsi boşuna gitti.

Meclisin ilk açılma ayı içinde İsmail Mahir adında hafiye olduğu söylenen bir Sultan Hamid paşası Cağaloğlu semtinde bir fedai tarafından vurulmuştur. Bu İttihadcılara bağlı olduğu sanılan bir komitenin ilk cinayetiydi. İstanbul'la Rumeli'den ilk tedhiş havası böyle esti. Hükümet yine Sultan Hamid ihtiyarlarının, nüfuz Selanik'teki gizli bir kuvvetin elindeydi.

Seçimler İttihadcıların hâkimiyeti altında geçti. Gelecek mecliste ne yapacaklarını bilenler yalnız Hıristiyan mebuslardı. Biraz sonra bunlara Arnavutlar, daha sonra Araplar da katılacaklardı. Yalnız Türkler ne yapacağımızı bilmeyerek geliyorduk. Yalnız biz birbirimize düşecek, İttihadcılara muhalif olanlar devlet bütünlüğünü parçalayıcı azınlıklarla elbirliği edeceklerdi.

Levent Şahverdi Arşivi

İlk meşrutiyet günlerinde Beyazıt Meydanı'nda at üstünde nutuklar çeken bir hürriyetçi şimdi Fatih'te:

-Ben şu gördüğünüz arkadaşım Boşo kadar vatanımı severim, diyordu.

Balkan Savaşı'ndan sonra Yunanistan'a giden Boşo da gülerek:

-Ben Osmanlı Bankası kadar Osmanlıyım, diyordu.

İkisini de medrese softaları alkışlıyordu.

Padişah meclise söylediği nutukta, bugünkü dilimizle diyordu ki: "Ben tahta çıktığım vakit Kanun-i Esasi'yi uygulamakta zorluklara uğrayarak Mebusan Meclisi'ni geçici olarak tatil etmiştim. Memleketimizde maarif ilerleyerek halkın kabiliyeti istenilen dereceyi buluncaya kadar Kanun-i Esasi'nin geri bırakılması bize tavsiye olunduğundan, meclis tatil edilmiş ve her tarafta mektepler açılarak maarifçe gelişmeye başlanmıştı. Allah'a şükür o maksada varılmış, her sınıf halkımızın istidadı yükselmiş olduğundan..."

Görüyorsunuz ya, milletçe daha elli yıl önce tam demokrasiye hak kazanan bir eğitim almışız!

Bütün o devir hatıralarını ve tarihlerini okuyunuz. İttihadcıların bir vatanseverlik heyecanından başka ümit verici hiçbir şey, hiçbir fikir bulamazsınız. Öyle görünüyor ki o zamanki şöhretler arasında Türkiye'nin gerçek davalarını ne görebilmek kültürü ve bilgisi ne de görülse bile, onun çarelerini söyleyebilmek cesareti vardı.

•••

VESİKALARIN IŞIĞI:

Prince de Bülow'un hatıralarında pek iyi anlattığı üzere İngiltere kralı VII. Eduard ile Rusya Çarı Nicola 8-9 Temmuz 1908 tarihinde Reval'de buluştular. Uzakdoğu'da Japonya'ya karşı harbi kaybeden Rusya, oradan ümit keserek Yakındoğu'ya dönmüştür. Halk efkârının parolası: Çargrad (İstanbul) ve Ayasofya!

Levent Şahverdi Arşivi

Reval'de pazarlık İran ve Türkiye üzerindedir. Makedonya ve Boğazlar meselesi ele alınmıştır.

Rusya Kırım Savaşı'nı Avusturya yüzünden kaybettiğini unutmamıştır. 1854'te I. Nicola ordularını Bulgaristan'a sokmak üzereydi. Avusturya Galiçya üzerine asker yığınca Balkanlar'dan çekilmek zorunda kaldı. Türklere karşı 1877 seferinden sonra, Avusturyalıların Bosna-Hersek vilayetlerini işgalleri altına almasını onlara taviz olarak tanımıştır.

Balkan Yarımadası'nda İslav ve Cermen ihtirasları çarpışıyordu.

Reval'de Ruslar Boğazlar meselesini ele aldıkları için, Avusturyalılara da yine taviz olarak, Bosna-Hersek vilayetlerini dilediği zaman topraklarına katabilmek tavizini verdiler.

Prince de Bülow diyor ki: "1908 Türk devrimi havayı bir bora gibi temizlemiştir. Bu devrim Makedonya'da reform projelerini durdurmuştur. Çünkü liberallerin Avam Kamarasında kuvvetli bir çoğunlukları vardı ve genç Türklere karşı hiçbir baskı yapılmasını istemiyorlardı.

"1908 Devrimi'nden sonra Avusturyalıların Bosna-Hersek vilayetlerini kendi topraklarına katmaları bir yıldırım tesiri yaptı. Sırplar kudurmuşa döndüler. Aynı zamanda Bulgaristan Prensi Ferdinand da Çarlık tacı giydi."

O sırada Rusya Hariciye Nazırı İswolsky, başkent başkent dolaşarak bu katmaya karşılık olarak Boğazlar meselesinin halledilmesini ister. İngiltere de, Fransa da razı olmaz. Liberal İngiliz kabinesi, partinin sol kanadını düşürerek Boğazlar üzerindeki Rus istekleri yüzünden genç Türkleri gücendirmekten çekinmektedir.

İswolsky Alman başbakanına demiştir ki:

-İngilizler Türkten fazla Türk olmuşlar!

İster istemez o da boynunu eğer.

NOT: Bu vesikalar, eğer programlı ve liderli bir hareket olsaydı 1908 devrimcilerinin Batı'daki bu elverişli havayı ne iyi kullanabileceklerini gösterir.

Levent Şahverdi Arşivi

31 MART

■■■

Türklerin kendi aralarında ve Türklerle bütün azınlıklar arasında kapışma ve didişme biz idadi çocuklarını bile okullarında birbirine düşürecek bir sertlikteydi. Kimimiz Hüseyin Cahid'i, kimimiz Ali Kemal'i tutuyorduk. Ben koyu İttihadcıydım. Bizim için İttihadcılık ilerleme, kurtulma ve yurtseverlik demekti.

O sırada alabildiğine İttihadcı muhalifliği eden bir gazeteci Hasan Fehmi köprü üstünde öldürülmüş ve öldüren yakalanmamıştır. Hasan Fehmi'nin cenaze alayındaki taşkınca nümayişler hiç de iyi günlerde olmadığımızı göstermekteydi.

Bir gün Çifte Saraylar'daki okula gitmek üzere evden çıkmıştım. Sokaklar pek tenhaydı. Ne olduğunu anlamak merakına bile düşmeden, yolda rastladığım bir iki arkadaşla konuşa konuşa okulun bulunduğu yokuşa kadar gelmiştik. Birden göğsü bağrı açık iki neferle birkaç medrese softası üstümüze yürüdüler. Şaşırdık. Softalardan biri yakamızdan kravatımızı söktü:

-Artık dinsizliği bırakacaksınız, yollu bir söz etti. Biri de kitaplarımızı karıştırarak resimli sayfaları yırttı.

Ne olduğumuzu anlamadık. Okula girdik. "Sultanahmet'te isyan var," dediler. Çıkıp görmek üzere kapılara asıldık. Hiç unutmam, hocalarımızdan rahmetli Samih Rıfat bir merdiven sahanlığına çıkmış, bize öğüt veriyordu. Dinlemedik.

Beyazıt'a geldiğimizde Harbiye Nezareti'nin ki şimdi İstanbul Üniversitesi'dir, dış kapılarının kapalı olduğunu gördük. Mah-

Levent Şahverdi Arşivi

mud Muhtar Paşa içerideki kıtaları isyandan uzak tutmaya çalışıyormuş. Parmaklıklara asılan bir sürü sarıklı içeriye Vahdettin'in *Volkan* gazetelerini atıyorlardı.

Ne kadar geçti, neler geçti pek hatırlamıyorum. Bir aralık:

-Hüseyin Cahid'i öldürmüşler.

-Ahmet Rıza'yı öldürmüşler, havadislerini duyduk. Meğer meclise gitmek üzere Sultanahmet'ten geçerken Lazkiye mebusunu Hüseyin Cahid'e, bir başkasını da Ahmet Rıza'ya benzeterek vurmuşlar.

-Mektepli zabitleri öldürmüşler, sözü üzerine ağabeyimi aramak aklıma geldi.

Ağabeyim subay olduktan sonra bir gün kışlasına gitmiştim. Ayağı takunyalı, kolu sıvalı, ceketi omzuna atılmış, sakallı birini sofadan geçtiği sırada göstererek:

-Bizim tabur kumandanı... Okuması yazması yok..." demişti.

Sultan Hamid ordusunda her rütbede alaylı zabit çoktu. Bunlarla mekteplilerin araları açıktı. Sizin anlayacağınız henüz "Nizam-ı Cedid" ordusu fikrine bile alışmış değildik. Sultan Hamid de orduda bilhassa alaylı olanlara güvenmekteydi.

Korku içinde Divanyolu'ndan Şehzadebaşı'na doğru giderken cadde dolusu bir asker kalabalığın meydandan o yana akmakta olduğunu gördüm. Ortalarında bir at, atın üstünde bir sakallı paşa vardı. Müşir Ethem Paşa'ymış. Bir aralık askerler silahlarını havaya boşaltmaya koyuldular. Caddenin altı üstüne geldi. Ben bir fırın kepenginin arasına sığınmıştım. Az kaldı ezilip kalacaktım.

Ağabeyimin bulunmak ihtimali olmayan bir yere gittiğini öğrenerek rahatladım. Eve döndüm.

Sık sık tüfek sesleri geliyordu. Komşumuz Bahriyeli Muzaffer Bey'in gemisini teslim almaya gelen neferlerin hücumu üzerine tabanca ile intihar ettiğini duyduk. Ali Kabuli adında bir deniz subayını da Yıldız da padişahın gözleri önünde parça parça etmişler.

Levent Şahverdi Arşivi

Gençler müstesna, konu komşu İttihadcıları suçluyordu. Gerçekte eğer demokrasi şartları yürüse de Sultan Hamid bir parti lideri olsa halkın yüzde doksan dokuz oyunu toplayacağına şüphe yoktu. Bütün o yıl içinde İttihadcılar hafiyeleri ve hırsızları kovmaktan, hiç olmazsa faziletli bir idare kurmaya uğraşmaktan başka bir şey yapmamışlardı. Ama imam ve hatipleri ile bütün camiler, müderrisleri ve softaları ile bütün medreseler, bunların tesiri altındaki kalabalık, tekkeler, zaviyeler, alaylı subaylar veya aşiret alayları, hepsi saraycıydı. Ellerine bırakılsa Tanzimat'a kadar eskiden değişme ne varsa hepsini silip süpüreceklerdi.

31 Mart'tan kalma bir hatıram, çavuşlar ve neferler meclisi bastıkları zaman sadece bir İttihadcı Yahudi milletvekilinin, Nisim Mazilyah'ın protesto etmek cesaretini göstermiş olmasıdır.

Bu yazıya acı bir şey ekleyeyim: Bayar'ın son Ankaya'ya geliş gösterileri arasında birtakım Adalet Partililerin erleri kucaklayarak ve kamyonlara alarak subaylara hakaret işaretleri yaptıklarını duyunca:

-Yarabbi ne kadar değişmiyoruz yahut gerçek değişmenin yollarını ne kadar bilemiyoruz ve bulamıyoruz, diye hayıflanmamak elimden gelmedi.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

DARAĞAÇLARI

31 Mart İttihadcılara da, taraflarını tutan pek küçük fikir adamları azlığına da Türkiye'nin büyük davası gericilik olduğu inancını vermiştir.

İstanbul'un bir hafta kadar süren o günlerinin acısı hâlâ içimde. Sarıkları uçuşarak sokak sokak bir şeyler arayan, sağa sapan, sola seğirten, koşan softalar gözlerimin önünde. Ama bu bir yılgın tedhiş havasıydı. Evet, korktuğumuz da korku içindeydi. Çavuşlar, yobazlar ve gerici gazeteler kışkırtıcılığına yukarıdan sahip çıkan yoktu. Başlarında ne padişah var ne de şehzade veya vezirlerinden biri. Aralarına gelenlerin hepsi övütçü. Yeni bir rejim kurabilmek için bütün memlekette ordu okullu subayları kovmalı yahut onlarla birlikte İstanbul ayaklanmasına katılmalıydı. Şüphesiz eski rejimciler meydana atılmak için bunu beklemekteydiler. *Volkan*'cı Vahdeti'ye göre bütün memleket ayaktaydı. Fakat saray ve çevresi sustukça bu havadislere inanan yoktu. Bir ayaktakımını anarşisi içindeydik. Böyle bir anarşi ancak Rusya'da görüldüğü üzere Lenin gibi usta ihtilalcilerin elinde bir kuvvet olabilir. Yoksa boşuna akan, sadece önüne kattıklarını sürükleyen bir sel olmaktan kurtulamaz.

Tek tük silah sesleri işitiyorduk. Kaza kurşunundan sakınmak için sokağa bırakılmıyorduk. Çıksak bile semt dışına uzaklaşamıyorduk.

Levent Şahverdi Arşivi

Daha üç dört gün sonra kulaktan kulağa Selanik'ten bir ordunun yola koyulduğu haberleri yayıldı. Çevremde korku, bütün duyguları örtecek kuvvetteydi. Erkekleri askere bile alınmayan İstanbul'un kaldırımları kana mı boyanacaktı? Daha görgülü olanlardan:

-Subaysız asker bir şey yapamaz, sözünü işitmekle biraz avunuyorduk.

Biz İttihadcı çocuk veya delikanlılar, ordu yaklaştıkça daha sevinçliydik. Sokaklarda sarıklıların azaldıklarını görüyorduk. Mendillerini sarık gibi feslerine saranlar yerine, şimdi sarıklarını mendil ceplerine saklayanlara sıra gelmişti.

Önce Hüseyin Hüsnü Paşa, sonra Mahmut Şevket Paşa gibi kumandan adları, arkasında beyannameler çıktı. Silah seslerinden çarpışmalar olduğunu anlıyorduk. Yaralı Muzaffer Bey'in kardeşi kara subayı Salahaddin Adil'i ayağından yaralanmış olarak evine getirdiler. İlk doğru haberleri onun yanındakilerden aldık. Bazı dayatmalar olmuşsa da Selanik'ten gelen ordunun kışlalara girdiğini öğrendik.

Milletvekilleri ve senatörler Yeşilköy'de toplanmışlardı. Gariptir: Sultan Hamid'e ilk millet meclisini dağıtma övütünü verenlerden o günkü başkâtip Said Paşa bu defa da Sultan Hamid'i halletmeye karar veren milli meclisin reislik kürsüsündeydi.

Sultan Hamid'in 31 Mart Vakası ile doğrudan doğruya ilgili olup olmadığını gösteren bir vesikayı sonradan da görmedim. Okuduğum çeşitli hatıra ve tarih kitapları arasında yalnız o günler yanında bulunan başkâtibinin bir tek fıkrası beni şüpheye düşürmüştür: Bir aralık başkâtibi kendisine okullu subayların öldürülmemesi için askerlere ferman buyrulmasını padişahtan rica eder. Sultan Hamid, "Onlar da askerlere az mı yaptılar!" yollu kaçamak bir cevap verir. Önlemek için bir davranışta bulunmaz.

Levent Şahverdi Arşivi

Bununla beraber bizzat kendisi Meşrutiyet'ten önceki devrin sembolü olduğu için her gerici hareketin ona bel bağlandığına ve bağlayacağına da şüphe yoktu. Bu dayanağı ortadan kaldırmak lazımdı.

Gazetelerin hepsi yeniden İttihadcı edebiyatına döndüler. Rumeli kılığı ve şiyvesi, Alemdar baskınında olduğu gibi, bir hayli zaman itibara geçti.

Sezindiğime göre İstanbul halkı çoğunlugu için Selanik'e sürülen Sultan Hamid'in arkasından yüreği kopuyor gibi yanmıştı. Öyle anlaşılıyordu ki 1908 Temmuzu'ndan beri başımıza gelenlerın sorumluluğu Sultan Hamid'de ve ondan önceki padişahlar idaresinde olduğu inancı verilmiş değildi. Hürriyetçiler birbirleri ile boğuşmaktan, ortaklaşa davaları olan bu meseleye hiç aldırış etmemişlerdi.

Biz artık çocuk ve delikanlılara ise yenilerin türküsünü çağırma düştü: "Kimdir onlar, kimdir onlar... Hareket ordusu, hareket ordusu..." Cadde, meydan dolaşıp durduk.

Harp Divanı bir hayli idam kararı verdi. Eminönü darağaçları ile ordu İstanbul'a artık bir devrin gerçekten sona erdiğini iyice anlatmıştı sanıyorduk.

Gariptir: Bizde ihtilaller kansız olur. Bununla öğünürüz. Fakat hepsinin arkasından darağaçları gelir. Meşrutiyet, 31 Mart ve hele Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi vakasından sonraki Eminönü darağaçları, kansız Cumhuriyet devrimi de Atatürk suykasdinden sonraki İzmir ve Ankara darağaçları üzerine tutunmuştur.

31 Mart kışkırtıcıları arasında hanedandan Prens Sabahattin de suçluydu. Sultan Reşad tahta çıkma töreni için Harbiye Nezareti'ne (şimdiki üniversite yapısı) geldiği zaman bir kadın çığlığı duyuldu, "Oğlumu kurtar!"

Sultan Reşad sesi tanıdı, Mahmud Şevket Paşa'ya:

-Sabahattin'i kurtarınız! dedi.

Levent Şahverdi Arşivi

Bıraktılar ve Avrupa'ya gönderdiler. Gariptir: Mahmud Şevket Paşa'nın ölümü faciasında da parmağı olan Sabahattin'i muhafız Cemal Bey (Cemal Paşa) yine Avrupa'ya göndererek kurtarmıştır.

31 Mart'tan sonra İttihadcılar yine devlet güdümünü ellerine almadılar. O cesareti gösteremediler. Eski vezir kabinelerine nazır vermekle ve Merkez-i Umumi müdahalecilik sistemini devam ettirmekle yetindiler. Çok geçmeden bütün eski kavgalar, didişmeler, birbirine girmeler yeniden tutuştu.

Levent Şahverdi Arşivi

İLK YAZI

■■■

Dosyalarımda rahmetli Faik Sabri'nin *Çocuklara Mahsus Gazetesi* için yazıp da göndermediğim bir yazı var. Kamış kalem ve alaturka mürekkeple yazmışım. Petrol lambasının sıcağında kuruttuğum da is lekeleri ile hafif yanıklardan belli. 1907. Demek ki daha on üç yaşında yazarlık hevesine kapılmışım.

Mercan İdadisi Çiftesaraylar'dan sonra taşındığı konaklardan birindeydi. O zamanki liseleri düşününüz. Bir mahalle evi gibi arabalarla göç ederdik. Laboratuvar ve kütüphane gibi tesislerimiz yoktu. Küre-i musannaa dediğimiz masa üstündeki dünya toparlağından ve duvar hartalarından başka alet edavat görmezdik.

Edebiyat hocam rahmetli Celal Sahir['in] ahenkli sesle ders anlatışını ve şiir okuyuşunu pek severdik. Bir gün verdiğimiz yazılı vazifeleri düzeltip dağıttıktan sonra beni çağırdı:

-Pek güzel yazmışsınız, sizinkini Servet-i Fünun'a koyacağım, dedi.

Gerçeği Servet-i Fünun'un "müptedi"lere ayrılan ekleme bölümündeydi, ama nihayet bu eskiden Edebiyat-ı Cedidecilerin, şimdi Fecr-i Aticilerin dergisiydi. Sevinçten uçuyordum. Celal Sahir'in bilmediği bir marifetim daha vardı: Şiir yazardım. Nedense biz çocuklar aruz veznini kullanmayı öğrendik mi, şair olabileceğimizi sanırdık.

Bir iki hafta sonra son şiirlerimden biri üzerinde iyice çalıştıktan sonra hocama götürdüm. Utana sıkıla:

Levent Şahverdi Arşivi

-Lütfen, bunu okur musunuz! dedim. Aldı. Bu şiir Servet-i Fünun'un ana bölümünde tanınmış imzalar arasında çıktı. Altındaki tarih Eylül 1325. Demek 1909. On beş yaşındayım.

Bu şiiri sizin yanınızda okuyamam. Fakat yanındakilerle kıyaslıyorum. Onlar gibi bir şey. Mesela başta Köprülü: "Ser-i cibale kadar yükselen safir-i sükût" ve "Pür serair-i ezlal olan cibal-ü sema..." yahut Hüseyin Suat: "Kalb-i şair de zümre-i beşerin - öyle bir hasta istiridyesidir," yahut benim ki: "Dağlarda gölgeler ve bulutlar yığın yığın - Emvacı ağlaşır gibi dalgın denizlerin."

Doğrusu Fecr-i Ati'de şair olarak Ahmet Haşim'i, nesirde Yakup Kadri ve Refik Halid'i hepsinden üstün tutardım.

Bugün ve o günler arasındaki her türlü anlayışlar farkını iyice belirtmek için Edebiyat-ı Cedide okulunun tarihe karıştığını söyleyerek bir devrim yaptıklarını iddia eden Fecr-i Ati "Encümen-i edebi"sinin beyannamesine şaşarak bakıyorum. Unutulmuşlar dışındaki imzalar arasında Ahmet Haşim, Emin Bülent, Tahsin Nahit, Celal Sahir, Hamdullah Suphi, Refik Halit, Şahabettin Süleyman, İzzet Melih, Ali Canip, Faik Ali, Fazıl Ahmet, Köprülü Fuat, Yakup Kadri var. Amacı, "Şurada burada tenemmüv eden istidatları sinesinde cem ederek İttihad ve içtimanın hasıl edeceği kuvvetle tekemmüle, müsademe-i efkârın parlatacağı barika-i hakikatle tenvir-i efkâra çalışmak!"

Nesirlerin yüzde doksanından sıkılmış limon hikâyesinin tahsildarı bile sıksa içinden bir damla fikir sızdıramaz.

Büyük bir imparatorluğu göçüp gitmekten kurtarmak için yapılan ihtilalin "edebiyat"ı bu! "Fikriyat"ı ona göre. Dergilerde, gazetelerde çıkan yazılardan yüzde birini şimdi sonuna kadar okuyamazsınız.

Kafası nerede, Adriyatik kıyılarından Basra kıyılarına kadar uzanan bu koskoca gövdenin diye soracağınız gelir.

Levent Şahverdi Arşivi

Memleketin içi dışı olay dolu... Servet-i Fünun ki devrin en ileri ve itibarlı dergisiydi, üstünde hiçbirinin gölgesi yok.

Mercan'dan sonra üniversiteye giriyorum. Osmanlı darülfünunu da bizim lise gibi, bir konağın içinde. Hukuk da edebiyat fakültesi de aynı çatı altında. Felsefe medreseli. Batı tefekkür sistemi ile ilgisi yok. Edebiyat hocamız Akif. Daha ilk derste bir tartışmaya giriyoruz:

-Hepsi manasız, hepsi manasız... diye küçülttüğü Ahmed Haşim'in şiirlerinden birini karatahtada ona anlatmaya kalkıyorum. Ruşen Eşref sınıf arkadaşım.

Bu sırada *Tecelli* adlı bir dergide ilk nesirlerimi yayınladım. Dergiyi çıkaran Sındırgılı Süreyya: Süreyya Örgeevren. Hukuk öğrencilerinden. İlk yazımın başlığı: Mübareze-i İçtimaiyye. Gençleri ve gençliği geleneklerle dövüşmeye çağıran bir savaş yazısı. Tarih 1911.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

1911

İnsan Osmanlı İmparatorluğu'nun 1911 yılını ve biraz sonrasını bir kuşbakışı altında alabilse ürker. İki eli ile gözlerini kapamak ister. Kargaşa denen şeyin daha öğretici bir örneği bulunamaz.

Adriyatik kıyılarında Arnavutluk, bütün Makedonya, Akdeniz'de Girit, Kızıldeniz'de Yemen, Suriye'de Havran, bütün saltanat hartası yanardağ ağızlarının kızıl ışığı altında. Orta ve Doğu Anadolu'yu sormayın. Dağ başı devletsiz.

İktidar yine bir "fersudesi çıkmış" Hamid devri vezirinin maskesi ile İttihadcı nüfuzu altında. Hükümetin başlıca işi gücü borç peşinde koşup aybaşında aylık vermek! İtalyanlar da Trablus meselesini çıkarmışlardır. Afrika'daki son Osmanlı topraklarını onlar alacaklar. Rusya ile büyük devletler arasında Boğazlar ve Anadolu'yu paylaşma davaları, Balkan devletleri arasında Türkleri Rumeli'den kovmak için birleşme ve anlaşma denemeleri.

İttihadcılar iyi niyetli. Henüz bir fikir yönleri yok, ama büyük vatanseverlikleri var. Hiçbiri için yolsuzluk rivayeti bile duyulmaz. Valileri ve kaymakamları dürüst ve çalışkan. Fakat karşılarında Rum, Ermeni, Ulah, Bulgar suykastcıları ile el ele veren Araplar ve Arnavutlar ve bütün gericiler!

Bu muhalefeti sürükleyenler içinde yeni ve eski hürriyetçi Türkler de var. Öyle bir düşmanlık havası ki ha İttihadcı ha Moskof! Hırstan, kinden, öçten göz gözü görmez. İttihadcıların fedai takımının da asıl affetmedikleri bunlar. Güçlerinin yettiği ise

Levent Şahverdi Arşivi

yalnız gazeteciler: Fener Patrikhanesi ile politika birliği ettikleri için bir akşam karanlığında *Sada-yi Millet*'ci Ahmet Samim Karaköy fırınının önünde, bir gece *Mizan*'cı Zeki Bey Makrıköy'deki evinin yolunda öldürülmüştür. Birincisinin katili yakalanmamıştır. İkincisininkiler nasılsa gaflete gelir, ele geçer. Onları adaletin elinden kurtarma çabaları devrin başlıca iskandallarından biri.

İttihad ve Terakki'nin Makedonya komiteciliğini andıran davranışları ve bazı gazetelerin korkunç ve çirkin edebiyatı Osmanlı aydınları arasında onu bir hayli itibardan düşürür. Benim çok sonradan öğrendiğime göre İsmail Mahir Paşa'yı öldüren Enver Paşa'nın amcasıydı. Hasan Fehmi ve Samim'i öldürenlerin kimler olduğunu duymadım. Zeki Bey'i öldürenler de Birinci Dünya Savaşı'ndaki Ermeni vakaları sırasında Suriye'de Cemal Paşa tarafından yakalanmışlar, eşyaları arasında boğazladıkları kadınların yüzükleri ve mücevherleri bulunduğu için Harb Divanı'na verilerek asılmışlardır. Atatürk bu fedailer için bize "kasap" deyimini kullanmıştı: Önceden polisle pazarlık edecekler. Sokak köşelerini tutturacaklar. Tabancaları ile nişan talimi yapar gibi adam öldürecekler ve kahraman olacaklar! Atatürk:

-Yalnız iki fedai vardı ki onlara kahraman denebilir. Biri Meşrutiyet'ten önce cemiyetin emri ile Serez müftüsünü öldüren Topçu Hamdi, öteki de Sultan Hamid'in Meşrutiyet ihtilalini bastırmak üzere yolladığı Şemsi Paşa'yı vuran Atıf'tır, derdi.

Daha dün sokaklarda resimlerini parçaladığımız Bulgaristan prensi Çar tacı ile İstanbul'a padişahı ziyarete gelir. Arkasından Sırbistan kralını selamlarız. Her istenileni yahut alınanı sonradan verir, verilmesini de tabii buluruz. Ama bu yüzden güçlerimizi toparlayıp ufukta beliren vatan parçalanma tehlikesini önlemeye çalışmalıyız. Girit'i uzatıp dururuz.

Afrika'da Libya'ya çıkan İtalyanlara karşı cephe kurma peşindeyiz. İttihadcı subaylar Enver, Mustafa Kemal, Fethi ve ar-

Levent Şahverdi Arşivi

kadaşları Trablus'a ve Bingazi'ye gitmişlerdir. Ordunun içinde ve başında Rumeli savunmasını hazırlayacak olanlar Afrika çöllerindedirler. Ordu eski kadronun elindedir.

Daha sonra iç anlaşmazlık o kadar kızışacak ki ayrışıklık orduya da geçecek. "Halaskaran" denen subayların dağa çıktıklarını bile işiteceğiz.

Yine 1911 yılında İttihadcıların Rumeli'de tutunmak için başvurdukları bir çare, ihtiyar padişahı uzun bir yolculuğa çıkarmak ve Kosova meydanında namaz kıldırmak!

Hey gidi I. Murad'ın Kosovası!

•••

VESİKALARIN IŞIĞI :

Prince de Bülow hatıralarında der ki: "Almanya'nın Fas'tan Fransa lehine vazgeçtiği haberi Roma'ya gelir gelmez İtalya Hariciye Nazırı Marquis San Giuliano saatine baktı, önündeki kâğıda tarihini, gününü ve saatini yazdı ve kâtiplerinin yanında: "Artık İtalya'nın Trablus'a gitmek zamanı geldi," dedi. "Roma'daki isteksizliğe rağmen İtalyanlar Libya'ya gittiler. Bu sefer Balkan Savaşı'na yol açtı."

KERVANIN İÇİNDE

Ağabeyim Çerkeş'te Redif taburu komutanı. Yazı geçirmek üzere kardeşimle oraya gidiyoruz. Anadolu'ya ilk çıkışım. Programa göre trenle Eskişehir'e giriyoruz. İstasyon karşısındaki otellerin en iyisinde yatak beş kuruş. Ertesi akşam Ankara. Oradan at ve katırla Çorba üzerinden Çerkeş.

Ankara'nın zengin semtleri ve bakımlı yazlıkları Ermenilerin malıydı. Ermeni lokantasında yiyor ve Ermeni otelinde kalıyorduk. Müslüman çarşısı en eski alaturkaydı. Yerden yüksek dükkânlarda bağdaş oturulduğunu hatırlıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Ankara'da kaldığımız otelin adı Santral. Lokantası iyi, yatakları temiz ve rahattı. "Tehcir" zamanı yıkılmış olmalıydı. Ankara başkent olduğu vakit Santral Oteli'ni ne kadar aramıştım. Altındaki ahıra at bağlanan Taşhan'dan başka kalınabilecek yer yoktu. O da gerçekten eski bir Anadolu hanıydı. Benim ilk gördüğüm Ankara'nın medenilik adına nesi varsa hepsini yakıp kül etmiştik.

Çerkeş yolu birçok yerlerde, katırın bile güç sökebildiği kadar kötüydü. Şimdi gözümün önüne bile gelmeyen bir köyün odasında pireden ve tahtakurusundan sabaha kadar gözlerimizi yummak imkânı olmayan geceyi yıllarca unutmamışımdır. Anadolu buydu demek! Köy ve köylü buydu demek! Yıkık, yanık, yırtık ve yama! Hastalıklı yüzler!

Yollarda ve Çerkeş'te Osmanlı tarihi sayfalarını geriye doğru çeviriyorum gibi geldi. Tam ortaçağ. Onun da düşkünü. Abani sarıklı şeyhler, dervişler, hafta başı İstanbul postası gelince biraz gerinir gibi olan yedinci uykuda bir yaşayış. Trablus Savaşı var, Rumeli'de, Hicaz'da isyanlar var. Hiçbirinin bu uzun uyku içinde rüyası bile yok.

Çerkeş folklorundan ilhamlanarak, bir hayli sonra, *Tanin*'de "Çobanın Bayramı" diye röportajla hikâye arasında bir şey yazmıştım. Bir müddet sonra Çerkeş'ten eşraf imzaları ile dolu uzun bir protesto geldi. Önümde. Birkaç satır okumak istiyorum: "Muharrir, payitahta ve sahil şehirlere kolaylıkla giren Garplılık, denizden ve trenden uzak olan Çerkeş'e girmediği için burasını Kurun-u vusta'nın nasılsa açık unutulmuş bir sayfası telakki edebilirsiniz," diyor ve meftunu bulunduğu Garpperestliğin Çerkeş'e girmediğine teessüfhan oluyor. İşte bu hakikati biz de itiraf edeceğiz. Garbın o mütefessih ahlak ve âdâtından madud olan kadınların açık saçık istedikleri mahallerde serbest gezmesi, tarz-ı telebbüsde ve sair hususatta Frenkleri taklit etmek gibi efal-i mezmume Çerkeş'e giremeyecektir. Terbiye ve tahsil zamanında böyle safsatalarla gazete

Levent Şahverdi Arşivi

sütunlarını imla etmekten ise ciddi bir meslek intihap ve anınla iştigal etmesini Rıfkı efendiye halisane tavsiye eyleriz."

Çerkeş'i bir daha hiç görmedim. Bugünkü durumunu da bilmiyorum. Fakat elli yıl önceki hikâye, Anadolu'nun dörtte üçü için, şimdi de aynı hikâye. Protesto yazısındaki fıkralar yobazlığın halkevlerini kapatmak için ileri sürdükleri gerekçe. Batı'nın sembolü kadın hürriyeti. O çarşaftan ve kümesten kurtulunca Doğu Doğu'luktan çıkar. Bunu önlemek.

Sokakta kendini sürükleyen yetmişlik bir ihtiyar. Elinde bir sopa, üstünde eski bir zaptiye esvabı. Dağlarını ve geçitlerini haydut çeteleri tutan Anadolu'nun bir ilçe merkezinde candarma komutanı bu.

Ağabeyime göre bütün ümit Tensikatta!

Kasabada sağa sapıyorum, sola gidiyorum. Küçücük kafamla Ankara'daki Ermeni semtlerinin canlı, uyanık ve neşeli havası ile bu ölüler sessizliği arasındaki aykırılığın sebeplerini araştırıyorum.

Yine bir posta günüydü. Herkes mektup, ben ve birkaç kişi gazete bekliyorduk. Pek az kimsenin aldığı *Tanin*'lerden birini de ben alıp gözden geçiriyorum. Daha eve gelmeden, ayaklarım dolaşarak, taşlara takılarak İttihad ve Terakki Hükümeti'nin düştüğü havadisini okudum. O vakitler ajans yoktu. Resmi çevrelerden bir hükümet değişme rivayeti sızmıştı, ama ne olduğunu bilmiyorduk.

Henüz hiçbir şey değişmeyen, karma karışık orduda subayların da Arapcısı, Arnavutçusu, Hamidcisi, gerisi ve gericisi vardı. Genç uyanık subaylar azınlıktaydılar. Politika kargaşalığı ordunun içine bulaşarak türlü adlar altında subay gruplarının İttihadcılığa karşı faaliyete geçtiğini öğrenmiştik. Birtakımı dağa bile çıkmışlardı. Meclisteki saldırışlar, basındaki alabildiğine kışkırtmacılık, ordudaki fEsadlanma yüzünden İttihadcılar iktidarı bırakmak zorunda kalmışlardı. Kara haber beni altüst etti. Kâğıda kaleme sarıldım. Üç gün mü, beş gün mü, ne kadar uğraştığımı

Levent Şahverdi Arşivi

bilmiyorum, ümitsizlik içinde haykırışa benzeyen bir şey karalamışım. Bu yazı "İttihad ve Terakki Evlatlarına" başlığı ile *Tanin*'in "Açık sütunlar" bölümünde çıktı. İlk siyasi yazım budur. İttihadcılar düştüğü günlerde Hüseyin Cahid'in gazetesinde kervana katılıyordum. "Halaskar zabit"ler grubu ile Arnavut isyanlarını ele alarak genç ve ileri ihtilal kuvvetlerini sinmemeye, karşı koymaya çağıran bir yazı.

Sanki bir vazifem varmış gibi İstanbul'a dönmekte acele ediyordum. Olup bitenleri öğrenmek için hafta sonu posta günlerini beklemiyordum. Bir sabah yaylı araba ile yola çıktık. Gerede, Bolu, Düzce, Adapazarı üzerinden İstanbul'a gidiyoruz. Her kasaba arası bir konak. Hepsinde pis, harap, yiyeceği içeceği berbat han köşeleri!

Düzce yolunda akşam karanlığına kalmıştık. Bir aralık at üstünde silahlı kimseler göründü. Arabacı:

-Korkmayın, kaçakçılardır, dedi.

Önde birkaç silahlı, sonra bir sürü kaçak tütün denkleri yüklü at, arkadan yine birkaç silahlı... Fransız rejiminin kolcular ordusu gibi, imparatorluğun dört köşesindeki halka ucuz tütün yetiştiren kaçakçıların da bir ordusu vardı. Yol bir köye yaklaşırken arabacı:

-Yatınız silah atılmak ihtimali var, dedi.

Kimlerin niçin silah atacaklarını bilmiyorduk. Yüzükoyun korku içinde bir hayli yol aldık. Biz yalnız milletsiz değil, devletsizdik de!

İstanbul'a gelince İttihad ve Terakki kulüplerine daha sık gitmeye başladım. İttihadcılar ümitlerini gençliğe bağlamışlardı. Kendileri ile çalışabilecek aydınlarla semt semt yetişebileceklerini düşündükleri gençleri bir arada toplamaya çalışıyorlardı. Genç zabitler bu "yetiştirme"yi adeta iş edinmişlerdi. Kâğıtlarımın arasında Salahattin Adil imzalı, zaferden sonra İstanbul komutanı Salahattin Adil Paşa ki Enver'in de yakın arkadaşıydı. Bükreş'ten yol-

Levent Şahverdi Arşivi

ladığı bir mektup dosyamda. Bükreş'te ateşemiliterken bile bana yazar, cevaplarımı bekler, tenkitlerini gönderirmiş. 27 Mayıs 328 tarihli mektubunda iki cümlemi alarak bana bugün de Osmanlıcasını pek iyi anlayamadığım bazı karışık dersler vermiş. Ben kendisine "halkı cahil cerci hocalar idare ettiği için" seçimlerde hayır görmediğimi yazmışım. "Hedefe vusul için umumi seviyyenin tekamülüne intizar lazım değildir," gibi daha o zamandan ihtilalci metotları tuttuğumu gösterir bir söz de eklemişim. Atatürk devrine kadar erişen, fakat hiçbir zaman devrimci olmayan, hatta bir aralık D. P. milletvekiliyken Atatürk'ü mecliste tenkit etmek isteyen Salahattin Adil'in fikri de "demokrasiye dört elle sarılmak" ve "hüsn-ü idareye gayret etmek!"

Balkan Harbi tehlikesi olanca karartısı ile memleket üstüne çöktüğü günlerde de yine o "Memleket için düşündüklerimi arkadaşım Erkan-ı Harp Kolağası Kazım Mahmud Bey'e yazdım. Daireye kadar çıkıp bir gün kendisi ile görüş. Memleketin temiz ve büyük evlatlarından birini tanımış olacaksın," diyor. Kazım Orbay. Erkan-ı Harbiye Dairesi'ne gidip kendisinin bekleme odasına indiğini ve üşenmeden, okulda ders verir gibi, tanımadığı bir memleket delikanlısına uzun uzun memleket durumunu nasıl anlatmaya çalıştığını hatırlıyorum.

Kültürlü genç subaylar Meşrutiyet devrinin ne kadar iyi niyetli piyoniyeleriydi.

Memleketin bu türlü adamları, gözleri dönen politikacılardan ne kadar ayrıydılar. Ne yazık ki halkı sürükleyenler başkalarıydı. Sel akıyordu. Sel götürüyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

BALKAN SAVAŞI

İttihadcılar demokrasi gereğince iktidardan çekilmişler. Muhalifleri de lidersiz. Öne sürecekleri bir yeni adam yok. Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa. 1877 seferinden kalma destani bir ad. Balkan devletleri ekim ayında bize harp açacaklar. Temmuz ayında Hariciye Nazırı Asım Bey:

-Büyük devletler sayesinde Balkanlılar uslanmışlardır, diyor.

Devletin başındaki akıl ve görüş bu. "Halaskar zabitler" tahriklerini ordunun ve memleketin her köşesine yaymışlardır. İttihadcıların Rumeli'ye yığdıkları asker "terhis" ister. Biz İstanbul gençliği harp isteriz.

Önümüzde İttihadcı klüplerin günde bir iki düzine nutuk çekmekten sesleri kısılan sözleri ile ellerimizde bayraklar, hep bir ağızdan, "Girit bizim canımız," marşını çağırarak sokaklara dökülmüşüz. Tertipçiler İttihad ve Terakki merkez-i umumisinden geldikleri için arkamızı 1908 ihtilalcilarine dayamışız. Ne hükümet bildirilerine ne de polise aldırış ederiz.

-Harp, harp.

Bulgaristan'dan Şarki Rumeli'yi, Yunanistan'dan Tesalya'yı, Sırbistan'dan Niş'i geri alacağız. Haydi biz çocuk denecek yaştayız. Kışkırtıcılarımız arasında Talat Bey'in bile adı geçtiğine göre toy İttihadcılığın aklı ve görüşü de bu.

Devrin gazete koleksiyonlarını karıştırırsanız Balkanlılar arasında anlaşma denemelerinin ne kadar uzun sürdüğünü görürsü-

Levent Şahverdi Arşivi

nüz. Topraklarımızı pay etmek için aylarca tartışma ve çekişmeler, büyük devletleri kendi yanlarına almak için haftalarca gidip gelmeler, Rusya ile Almanya, Fransa ve İngiltere arasında durmadan konuşmalar, hep, şuradan buradan hepsi gazetelerimize sızmıştır. Ama biz kendi boğuşmamızda ve boğazlaşmamızdaydık. Kendi bağrışlarımızla sağır olmuştuk. Yanımızda pazarlık etseler duymayacaktık.

Kulüplerde söylendiğine göre son yıllarda pek çok silah almıştık. Harp rivayetlerinden, bilakis, sevinmeliymişiz. Nasıl olsa yenecekmişiz. Batı medeniyet dünyası dışındaki memleketlerde halk efkârının bu akışı önüne kimse dikilemez. Üstün akıl ve gören göz tehlikeyi haber veremez: hemen bozguncu veya casus damgasını yer. Onun için görünüşte herkes harpçi. Herkes meydan nutuklarının tempocusu. Çok sonra öğreniyoruz ki daha önceden gerçekleri kavrayanlar, çare arayanlar ve söyleyenler olmuştu. Fakat bu sesler büyük gürültü içinde eriyip gitmişlerdir.

Harp açılıp da Osmanlı ordularının bir iki hafta içinde bozulup çökeceğine ihtimal vermeyen büyük devletler bizim kazanmamız ihtimaline karşı:

-Balkanlar'da istatüko bozulmayacaktır, dedikleri zaman ne kadar öfkelenmiştik. Vay efendim demek kanımız pahasına alacağımız toprakları bizde bırakmayacaklardı. Hıristiyanlık edebiyatının:

-Hilal, çıktığı yere dönemez, sözü üzerinde işliyorduk.

"Bütün kâfirler aynı millettirler," sözünün Arapçası ile bahsi Haçlı Seferleri'ne kadar uzatıyorduk.

İlk önce Karadağ bize harp açtı. Arkadan Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan'a sıra geldi.

Haftası geçmez, Kosova'da yeniliriz. Biraz sonra Komanova. Hemen hemen aynı günlerde Bulgarlar Lüleburgaz'da!

Dünkü çobanlarımıza, meyhanecilerimize yenilmek... Çünkü biz Bulgarları, Sırpları ve Yunanları millet diye saymaya bile "te-

Levent Şahverdi Arşivi

nezzül" etmezdik. Osmanlı milliyetçiliği eğitimi ve edebiyatı oydu. Bulgaristan'dan "Küçük Almanya" diye söz edenleri, şimdi komünist propagandası yapanlar gibi, neredeyse Türklük dışı sayardık.

Birbirimizden utanıyorduk. Elimizdeki gazetelere yüzlerimizi kapamak istiyorduk.

Hasta ağabeyim, "Memleketin böyle gününde izin alınmaz," demiş, Çerkeş'ten beraber geldiği taburu ile ateşli ateşli cepheye gitmeye hazırlanmıştı. Sirkeci garında bir akşamüstü onu uğurlamıştım. Bir yasemin çubukla cıgarasını içiyor, vagonun içinde süngü takma talimleri yapan redifleri göstererek:

-Bazıları silah kullanmayı da yolda öğrenecekler, diyordu.

O akşam yola çıktılar. Ertesi gün hemen hemen cephe içinde trenden indiler ve başlarında ağabeyim ve subayları olmak üzere hepsi ölüp gittiler.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

BOZGUN YILI

■■■

Arnavutluk şimdi üç devlet ötedeydi. Eski Sırp Savaşı'nda Niş'i bizden istedikleri vakit Osmanlı delegesi:

-Ne hacet, İstanbul'u da isteyiniz, diye toplantıyı bırakmıştı.

Üsküp, Manastır, İşkodra, Selanik, hepsini birbiri ardınca kaybetmiştik. İkinci Osmanlı başkenti Edirne kuşatma altında. Gazetelerde sınır çizgimiz üstünde bir Türk tüfeğini ayağı ile çiğneyen Bulgar çarının resmini görüyorduk. Bir aralık Trakya'da Bulgarları çember içine almışız diye bir haber çıktı. Biraz ümitlendik. Haberin sonu yoldaymış gibi sanki karşılamak için sokaklara döküldük. Meğer yine biz bozgun vermişiz. Ordudan Babıâli'ye telgraf geliyor: "Çataca'ya çekiliyoruz. Devletçe barışın bir çaresine bakınız!"

O yılın temmuzunda eski topraklarımızı almaya giden bizler, şimdi, İstanbul'un kavgasına düşmüştük. Rus çarına göre Bulgarlar bir defa İstanbul'a girmeliydiler. Alman kayzerinin de fikri buydu. Bulgarlar, merak etmeyiniz, İstanbul'u kalmak için almayacağız, diyorlardı. Bizim böyle bir tehlike karşısında düşünebileceğimiz son çare neydi, bilir misiniz? Bulgarlar İstanbul'a girseler de padişah ve Babıâli'nin İstanbul'dan çıkmayacağını büyük devletlere "tehdit" olarak bildirmek!

İnsanlarda akıl fikir komayan ana baba günleriydi. Mütareke istedik, Bulgarlara, "Harbi bırakalım ve konuşalım," dedik. Bulgarlar ne evet ne hayır demeden İstanbul'u almak için saldırışa

Levent Şahverdi Arşivi

geçtiler. Ordudan artakalanlar can havli ile Türklüklerini gösterdiler, bu saldırışı durdurabildiler. Bulgaristan ancak o vakit, "Peki, görüşelim!" dedi.

Artık büyük devletlerin Londra'daki büyükelçiler konferansına sığınmıştık: "Ne verseler ana şakir, ne kılsalar ana şad!"

Bereket şeref kurtarıcısı bir Edirnemiz var. O yeni bir Plevne, Şükrü Paşa, yeni bir Gazi Osman Paşa. "Selimiye Cami'sinin kubbesi yıkılıp da altında ölünceye kadar dayanacakmış!" Halkın ağzında böyle bir rivayetler, gazetelerde kasideler, şiirler... 1912 Temmuzu'nda 1913 başına kadar Edirne ile biraz gönül avutacağız. Sonra Manastır için yazdığım şiiri bitirmeden o da düşecek. Hece vezni olduğu için adını Edirne'ye çevirerek *Tanin*'e göndereceğim.

Donanma diye tutturmuştuk: "Ya bat ya batır!" diye kahramanca yazılar bile okuyorduk. Çıktı ve yenilip döndü. Yine bereket aralarında Hamidiye Akdeniz'e açılmıştı. Şira'yı topa tuttuğuna, bir iki Yunan teknesini batırdığına dair haberlerle büyük acıyı uyuşturmaya çalışıyorduk.

Bozgun yılında Gazi Ahmet Muhtar Paşa gider, yerine bir başka pîr-i fani, Kamil Paşa gelir. İttihadcılar, "Hayır!" derler. Öne sürüdükleri Mahmud Şevket Paşa. O da bir Merkez-i Umumi'ci değildir, ama daha enerjik, sakallı, fakat daha genç bir paşa.

Devletler, "Edirne'yi bırakınız," derler. Biz bırakmayız deriz. Adriyatik kıyılarından Trakya sınırına kadar hepsini veriyoruz, bütün kavgamız Edirne üstünde!

Yeni sınır Midye-Enez! Topkapı'dan nerede ise bir top atımı!

-Henüz düşmeyen Edirne'yi Türklere bırakalım, diyen bir tek ses yok. Ne "tarihi dost" Fransa'dan, ne elçisinin arabasına atlar gibi koşulup çektiğimiz İngilitere'den, ne de dün Goltz adlı generaline orduyu teslim ettiğimiz ve yarın Liman Fon Sanders adlı generaline teslim edeceğimiz Almanya'dan! "Derd çok hem derd

Levent Şahverdi Arşivi

yok, düşman kavi talih zebun!" İşte tam Fuzulî'nin bu ah ü vah demlerindeyiz.

Birkaç gün geçmeyecek, "Girit bizim canımız..." marşını söyleyen bizler, o sırada bestelenen, alaturka cenaze marşı gibi pek ağır ve sürünür gibi söylenici bir başka nağmeyi tutturacağız: "Bin... üç yüz... yirmi... sekiz... de... Türk namusu lekelendi, ooof... ooof... Aaah!... İntikam!"

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İKİ ÖLÜM

Edirne henüz dövüşmektedir. Devletler bizim işlerimiz üzerinde. En kötü durum: Kendimizden başkalarının elindeyiz.

Bir gün Babıâli'nin basıldığı haberi ile heyecanlandık. Enver'i bir ata bindirmişler. Meydan hatiplerininden biri nutuk çekerek Babıâli üzerine yürümüşler. Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı öldürmüşler. Kamil Paşa'yı istifa ettirmişler. İttihadcılardan bir fedai, Nazım Paşa'nın da bir yaveri bu vaka sırasında vurulmuştur.

Birbirimize karşı kahraman kesilivermiştik.

Nazım Paşa'nın cenaze töreninde şehrin altı üstüne geldi. Bizim kulüplerin havasına göre eğer İttihadcılar iktidarı bırakmasaydılar bozgunlara uğramazdık. Bundan böyle de bir şeyler kurtarabilirsek bunu ancak İttihadcı vatanseverliği ile sağlayabiliriz. Her değişiklik geçici bir ümit getirir. Bu da öyleydi. Nitekim bir müddet sonra yeni sadrazam Mahmud Şevket Paşa büyük devletlere, "Edirne'yi bırakabiliriz," diyor. Çok geçmeden kahraman şehir dayanamayarak düştü. Günlerce yas tuttuk. Sanki bütün Rumeli o gün elimizden gitti.

Bu sıralarda bir çağrı üzerine *Tanin*'e giderek yazı işleri kadrosuna katılmıştım. Siyasi havanın büsbütün içindeyim. Uzaktan adlarını duyduğum tanınmış kimseleri yakından görmek fırsatını buluyorum.

Biz, Edirne yasındayken Arap meselesi çıktı. Onlar da ayrılma peşinde. Rusya'nın ağzında Doğu vilayetleri maskesi altında

Levent Şahverdi Arşivi

Ermeni meselesi. Devletler arasında Anadolu'daki nüfuz bölgeleri üzerine görüşmeler. Ve hicbiri yetmiyormuş gibi Babıâli baskını ve Nazım Paşa'nın öldürülmesi ile büsbütün azıtan iç nifak.

Bugünlerde hürriyet ve itilafçılar. İttihad ve Terakki'nin liderlerini ortadan kaldırmaya karar vermişler. Gözü pek birkaç fedai de bulabilmişler. Bunlardan başlıcaları, Mahmud Şevket Paşa Harbiye Nazırlığı binasından çıkıp Beyazıt Meydanı'ndan geçerken önüne bir tabut sürmüşler ve otomobilin durmasından faydalanarak Mahmud Şevket Paşa ile yaverini öldürmüşlerdir. Talat Bey'i ya bulamamışlar yahut onu öldürecek fedayiler harekete geçememişlerdi.

İstanbul Muhafızı Cemal Bey sonradan Bahriye Nazırı Cemal Paşa büyük sertlikle harekete geçti. Harp Divanı kurularak içlerinden biri de saray damadı olmak üzere bir hayli kimse ipe çekildiler. İşte gerçek İtthatçılar rejimi Eminönü Meydanı'na ikinci defa sıralanan bu darağaçları üzerinde tutunmuştur. İttihadcılar demokrasinin tadını almışlar, biz Türkler geçen anarşi devrini Türkiye'nin Avrupa kıtasındaki son vilayetleri ile ödemiştik.

Boğaziçi'ne gidenler Beylerbeyi Sarayı önünden geçerken hangi odasında olduğunu bilmedikleri Sultan Hamid'in hayaletini ararlardı. Halk için ne olmuşsa, o başımızdan gittiği için olmuştu. Aslına bakarsanız devlet Hamid devrinde, dağılmak için bir vuruş yetecek kadar çökmüştür. Fakat halk aslına bakmaz, olmuş olana bakar.

Levent Şahverdi Arşivi

EDİRNE

Biz Türkler şimdi olduğu gibi gezip dolaşmazdık. Hele İstanbullular Hamid devrinde hemen hemen "kımıldamazdık." 1908'den sonra da olsa biraz Avrupa keyfi sürmeye gider, çocukluktan beri sürgünlük saydığımız taşrayı Şark Ekspresi'nin pencerelerinden görürdük.

Onun için Rumeli kaybı üzerimizde daha fazla bir tarih acısı bıraktı,gönlümüzde bir milli gurur yarası açtı. Nice Türkler için onun bizden ne kadar farklı, onulmaz bir acı ve yara olduğunu yıllarca sonra Makedonyalı Atatürk'ün gözyaşlarından anlamıştım. Ağlamayan Atatürk memleketli arkadaşları ile ve o kadar dokunaklı derin sesi ile Rumeli türküleri söylerken bakışları sislenir, çok defa da gözyaşı dökerdi. Adriyatik kıyılarından Meriç'e kadar bütün Türklerin vatanları elden gitmişti. İstanbul ve Anadolu onların gurbetleriydi.

Yıllarca sonra bir Arnavutluk yolculuğu yaparak *Faşist Roma, Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makedonya* adlı küçük bir kitap yazmıştım. Bu kitapta iç çekerek yazılmış şöyle bir cümle vardır: "Rumeli'yi unutalım!"

Atatürk'ün sofrasında bir akşam Ordu Komutanı Yanyalı İzzeddin Paşa (Çalışlar) ağlamalı olarak: -Nasıl yazdınız bu cümleyi? Nasıl unutulur Rumeli? demişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Edirne düştükten sonra, Londra'daki büyükelçiler konferansının bize acımasından başka ne bekleyebilirdik? Kaldı ki daha şimdiden elde kalanların, Anadolu topraklarının kaygısındaydık.

Son elli yıl içinde büyük karanlıklarımıza talih üç defa ışık vermiştir: Biri Balkan devletlerinin aralarında anlaşamayarak Bulgaristan'a harp açmalarıdır. Trakya'yı böyle kazandık. İkincisi Birinci Dünya Savaşı'nda Bolşevik İhtilali olduğu için İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika'nın harbi Rusya'sız kazanmalarıdır. İstanbul'u böyle kurtarabildik. Üçüncüsü de 1918 de tıpkı 1913'te olduğu gibi, ellerimiz kollarımız bağlı, büyük devletlere kendimizi teslim etmişken ve bir tek Türkün ağzında "istiklal" sözü yokken, yolumuz üstüne Mustafa Kemal gibi bir kurtarıcı düşmesidir.

Balkanlılar imparatorluğun koskoca Avrupa'sını aralarında pay edemediler. Bulgarlar ordularına pek güvenmişlerdi. Zaferin kendi malları olduğunu ileri sürecek kadar azıtmışlardı. Bu yüzden birbirlerine girdiler. Bize de hiç olmazsa Edirne'ye kadar sınırlarımızı genişletebilmek ümidini verdiler.

Fakat yenilen Bulgarlar:

-Türkiye'nin saldırışına karşı bizi koruyunuz, diye Rusya'ya ve büyük devletlere sığınmıştı. Allah Allah, Avrupalılar bu defa ikinci bir istatüko davasını ortaya atmasınlar mı? Neydi bu yenisi bilir misiniz? Çatalca'ya kadar çekilmiştik ya, bu istatüko bozulamamalıydı. Hatta Rusya eğer Türkler Edirne'ye doğru yürürse karşılarına ben çıkarım, diyordu.

İttihadcılar ise bir şey yapmalıydılar. Yapılabilecek başka hiçbir şey de yoktu. Kabinenin büyük kısmı[nın] ileri yürüyüşün aleyhinde olduğunu biz *Tanin*'ciler biliyorduk. Bilhassa orduya hiç güveni kalmayan İzzet Paşa'nın dayattığını işitiyorduk. Merkez-i umumi, kabinedeki baş temsilcileri Talat Bey, sonra henüz sözlerini geçirecek durumda olmayan Enver gibi ihtilal subayları bu son zarı atmak için çırpınıyorlardı. Bir akşam ikinci başyazarımız Hakkı Bey bana bir yazı bıraktı:

Levent Şahverdi Arşivi

-Nazırlar heyetinde Edirne yürüyüşüne karar verecekler. Makalem ona göre yazılmıştır. Ama toplantı bittikten sonra Talat Bey'e telefonla sorarsın. Karar vermişlerse kendi sana başka bir konu verir, onu başyazı yaparsın, dedi.

Telefon ettim. O gece karar verememişler. Talat Bey:

-Bana gel de bir şey düşünürüz, dedi.

İttihadcıların liderini ilk defa yakından görecektim. *Zeytindağı*'nda anlattığım gibi Ayasofya yolundaki ahşap evine gittim. Beyaz geceliği ile kapının yanındaki odaya indi. Tam bir halk adamıydı. Geceki bu konuşmadan benim *Tanin*'deki ilk başyazım çıktı. Adı "Vaziyet-i Hazıra," ... "... Muhtelif mahafilde Osmanlı ordusunun hareketine bazı devletlerce müdahele edileceği söylenmektedir," diye başlamışız. Ortasında, "Ordu-yı Osmani'nin hareketine Rusya'nın da muhalefet edeceğinden bahsedilmektedir," diyerek daha fazla ona sığınıyoruz ve Anadolu demiryolları meselesine de dokunmuşuz. "Bütün millet müttehid ve yekvücuttur. Elbette hükümet milletin bu vatanperverane tezahürünü ihmal etmeyecek ve imkânın müSaid olduğu kadar hak ve hakikati yerine getirmeye çalışacaktır," diye bitirmişiz.

Bir gün sonra yürüyüşçüler orduyu Edirne'ye doğru harekete geçirdiler. Bulgarlar askerlerini müttefikler ile dövüşmek için Trakya'dan çekmişlerdi. Hemen hemen hiç çarpışmadan Edirne'yi aldık. Batı Trakya'da da Dimetoka gibi birtakım merkezlere girmiştik, ama sonra bunları bırakmak zorunda kaldık.

Sanki Balkan Savaşı'nı başka bir millet kaybetmişti. Bizler şimdi Edirne fatihleriydik.

VESİKALARIN IŞIĞI:

Prince de Bülow'un hatıralarında anlattığına göre, Balkan Savaşı'ndan bir yıl önce pek tanınmamış Alman generali Von der Goltz Kırkkilise manevralarında bulunduktan sonra:

Levent Şahverdi Arşivi

-Eğer bu gerçek savaş olsaydı, Türkler tarihlerinin büyük zaferlerinden birini kazanırlardı, demişti.

Aynı bölgede bir yıl sonra tarihimizin en büyük yenilgilerinden birine uğradık. Muhalifler İttihadcı saydıkları orduyu zayıflatmak için her şeyi yapmışlardı. İttihad ve Terakki lideri Talat Paşa hatıralarında diyor ki, "O sırada iktidar mevkiyinde bulunan Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi Avrupa'nın bir harbe müsaade etmeyeceği kanaati ile olacak, talim maksadı ile silah altına çağrılmış olan kıtaları, yani takriben 100 bin kişiyi terhis etmişti. Fakat harp çıkınca ordu tuhaf bir vaziyette kaldı. Bir taraftan yeni kıtalar silah altına alınıyor ve kadrolar değişmiş olduğundan ne zabitler askerleri ve ne asker zabitlerini tanıyordu. Böyle karmakarışık bir ordu ile harp daha başlamadan kaybedilmişti."

Bizde o zamanlar İttihadcıların orduyu hiçbir zaman olmadığı kadar cihazladıklarını duymuştuk. Von der Goltz hükümetini aldatmamıştır: O bozgundan sonra daha iyi bir komuta altında aynı ordu Çanakkale, Küt-ül-Emare ve Gazze savaşlarını yapmıştır. Anadolu demiryollarının o vakitler Ulukışla'da kesildiğini hatırlatmalıyız.

Yine Prince de Bülow:

-Eğer Avrupa isteseydi, Sofya ve İstanbul'da bir iki sert söz, savaşı önlemeye yeterdi, diyor.

•••

Rusya Hariciye Nazırı Sazanof'un hatıralarında Balkan savaşları üzerinde hayli önemli bilgiler verilmiştir.

Sazanof'a göre, Balkan devletleri arasında ilk yaklaşma haberlerini işiten Fransa, bunun bir Balkanlar savaşına yol açacağını düşünerek telaş eder: "Biz de böyle düşündük, ama asıl sebep Sırbistan ile Bulgaristan arasında bir anlaşma yapılması değil,

Levent Şahverdi Arşivi

1911 sonbaharından beri Trablus ve Bingazi yüzünden İtalya ile Türkiye arasında süregelen savaştı."

8 Ekim 1912'de Karadağ Türkiye'ye harp açtığı zaman Sazanof Fransa'dan memleketine dönüyordu. Paris'te Poincare ile anlaşmaların 3'üncü maddesi şuydu: "Eğer Türkiye ile Balkan devletleri arasında savaş önlenmezse, büyük devletler Avrupa Türkiyesi'nin istatükosunda hiçbir değişikliği kabul etmeyecekler."

Sazanof diyor ki: "Bu maddenin önemi büyüktür. Bu madde eğer bir askeri bozguna uğrarlarsa Balkan devletlerinin toprak kaybetmelerini sağlamaktaydı."

Savaş umulmaz bir değişiklik gösterir. Balkan orduları bir aydan kısa zamanda bütün Makedonya'yı düşürmüşler ve Trakya'da ilerleyerek Çatalca'ya kadar gelmişlerdir.

Sırbistan hiç hatırına gelmeyen baş döndürücü zaferler üzerine Bulgaristan ile yaptığı anlaşmanın kendisine sağladığı menfaatleri yeter bulmamaktaydı. Bulgarlar da kendileri tam girmeye hazırlanırken Selanik'e Yunanlıların daha önce girerek şehre el koymalarına pek kızmışlardı. Öte yandan Romanya, Balkanlar'da istatüko değişmeyeceği maddesine göre tarafsızlık gütmüştü. Yeni durum üzerine o da tavizler istemek yolunu tuttu: "Böylece İkinci Balkan Savaşı patlak vermiştir. İkincisi birincisinden daha az sürdü. 13 Temmuz'da Bulgarlar bozguna uğradılar. Romanyalılar Dobruca'yı almak için Tuna'yı geçtiler. Türkler de Edirne üzerine yürüdüler."

Sazanof'un Edirne için yazdıklarına bakınız: "Bulgar ordusunun bozulmasından ve Sofya'da panik hüküm sürmesinden faydalanan Türkler ayın 21'inde Edirne'yi işgal ettiler. Böylece şehri Bulgaristan'a bırakmış olan Londra Anlaşması'na aykırı hareket ettiler. Koca Trakya'daki Hıristiyanların yeniden Türk egemenliği altına girmeleri asla kabul edilmemeliydi. Bu olay, hıyaneti yüzünden Bulgarlardan soğumuş olsa da yine Rusya'da büyük bir

Levent Şahverdi Arşivi

tepki yaratmıştı. Londra Anlaşması'nın tam uygulanmasını sağlayıcı tedbirleri hükümetle bir arada incelemek için Finlandiya kıyılarındaki gezintisini yarıda bırakan çar Saint Petersburg'a geldi. Osmanlı elçisi Turhan Paşa ile sert konuşmalar yaptım. Londra Anlaşmaları'nın bozulmasını asla kabul etmeyeceğimizi söyledim. İngiltere başvekili Asquit de aynı manaya gelir bir resmi demeç verdi. Paris'ten de İstanbul'a ihtarlar gitti. Fakat aynı zamanda öğrendik ki Almanya Türkiye'ye karşı hasımca gösterilerde bulunulmasına katılmak fikrinde değildir. İtalya da Almanya gibi düşündüğünü bildirmişti. Gerçi üçlü uzlaşma donanmalarının Türkiye ..arında bir gösteride bulunması meseleyi halletmeye yeterdi. Fakat bu, altı büyük devlet arasındaki münasebetleri bozacaktı. Londra Büyükelçiler Konferansı İstanbul'daki temsilcilerini teşebbüste bulunmaya memur etmekle yetinilmiştir."

•••

İngiltere'nin Saint Petersburg Büyükelçisi Sir George Buchanan'ın çar ile görüşmelerinden birinde Nicola demişti ki:

-Bulgarlar İstanbul'a yaklaşınca şehri alıp kendilerini Türk boyunduruğunda[n] kurtarmaklığımıza karşılık olarak bize hediye etmeyi teklif ettiler. Bu sungularını kabul edemeyeceğimizi bildirdim ve İstanbul'u almaktan vazgeçmelerini tavsiye ettim.

•••

Kitabımı gazetede tefrika ettikten sonra Edirne kahramanı rahmetli Şükrü Paşa'nın oğlundan şu mektubu almıştım:

Sayın F. R. Atay,

Bütün yazılarınızı olduğu gibi, Batış Yılları'nı da zevk ve ibretle okudum, fakat 1 Mayıs 963 tarihlisi gözlerimi yaşarttı, çünkü ben Edirne'nin müdafii Erzurumlu merhum Şükrü Paşa'nın oğluyum ve o satırları yazan sayısının çoğalmasını ne kadar çok özleyen bir Atatürkçü.

Levent Şahverdi Arşivi

İşte benim de bu satırları yazmama sebep, önce kadirbirliğinize seksen dokuz yaşındaki annem başta olarak teşekkürlerimizi, sonra da belki bilmesini arzuladığınız bazı ehemmiyetsiz teferruatı bilginize sunmaktır.

Babam, Prusya askeri terbiyesi alan Türk subaylarının ilklerindendir; bu eğitim sonucu siyasetten nefret etmiş, hakikatleri çekinmeden söylediği için II. Abdülhamid'den [illegible] yemiş, fakat o devre sadakat göstermek gerektiğini zannederek kendi gibi namuslu insanlarla dolu İttihad ve Terakki'ye maalesef yanaşmamayı ve iltifat etmemeyi "bon sens" telakki etmiştir.

Annem de muhafaza edilmekte olan vitrinde kullandığı son kılıcı Fransa Hükümeti'nin gönderdiği murassa bir kılıç ve o devrin meşhurlarının imzaları bulunan ve güzel bir önsözlü kitap(Bu kitap ve kılıç maalesef merhum Enver Paşa'nın refikası Naciye Sultan'ın sarayında uzun müddet çocukarın sahifelerine vapur resimleri karaladıkları adi defter gibi kullan[ıl]dıktan sonra nasılsa elimize geçebilmiştir.) ve taşları yüksek tahsilim için söktürülüp, söktürülüp sarf edilmiş nişanlardan başka bir şey bırakmadan ve kahır içinde ölmüş bir insandır.

Belki o safhasını da bilmezsiniz, babam altı aylık itibarlı bir esaret hayatından avdetinde, halk kendisine büyük bir karşılama töreni hazırlamışken, "Paşa, halk seni linç edecek," diye pencereleri örtülü vagon ve araba içinde eve getirilmiş ve tekaüde sevk edilmiştir.

Feridun Fazıl Tülbentçi'nin ara sıra "Tarihten Bir Yaprak" isimli radyo konuşmalarından başka ne Edirne'de bir sokak ismi ne de Türkiyemiz'de kalıcı bir izi bulunmaktadır.

Sevgili Türkiyemiz'in hayati meselelerinin bile kör dövüşleri içinde unutulduğu talihsiz bir devrinde, babama ayırabildiğiniz altın satırlarınızdan dolayı, zaten Atatürkçü olarak yüzünüzü maalesef göremediğim halde çok bağlı bulunduğum sayın şahsiyetinize katmerli teşekkür ve minnetlerimi arz ederim.

OSMAN ŞÜKRÜ EDİRNE

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

BİR DOLAŞMA

■■■

Tanin'in başında Hüseyin Cahid. Ne kadar sert polemikçi ise yakından biraz kibirli, fakat sessiz ve uslu. Yazı işleri müdürü Muhiddin (Birgen). Devamlı yazarlar arasında İsmail Müştak, Mehmed Ali Tevfik... Ara sıra aruz vezninde yermeleri ile Fazıl Ahmed... Büyük hevesle çalışıyordum. Haftada bir şimdilik pazar konuşmalarına benzer imzalı bir yazım da çıkardı.

Edirne alındığı vakit ilk muhabirliğe Muhiddin gitti. Biraz kaldıktan sonra geldi. Sonra beni yollamaya karar verdiler. Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi ile beraber gidecektim. Elimde İstanbul Muhafızı Cemal Bey'in vesikası: "*Tanin* Edirne muhabiri Falih Rıfkı Bey'in Edirne'ye azimetine mahsus vesikadır. Veliaht hazretlerine mahsus trenle gidecektir." Tarih 15 Ağustos 1329 (1913). Çantamda da Salahaddin Adil'in beni Enver Bey'e tanıtan mektubu!

Bu yolculuk benim için pek açıcı ve öğretici olmuştur. Enver, Fethi, Mustafa Kemal gibi şahsiyetleri tanıdım. Vali Hacı Adil Bey en seçkin gençleri yanına almıştı. Bunlardan biri Şükrü Kaya ile dostluğumuz sonuna kadar devam etti.

Trende veliaht ile gazete için konuşmaklığım doğru olacağını söylediler. Kendisi istemiş olmalıydı. Bütün korkusu Sultan Reşad'dan sonra belki padişah yapmazlar diye İttihadcılara yaranmak olduğunu işitmiştim. Beni bir ayağı altında, yarı bağdaş oturarak kabul etti. Birbirini tutmayan sözleri arasında Ka-

Levent Şahverdi Arşivi

mil Paşa'yı tenkid eden, millet ve memlekete bağlılığını anlatan birtakım cümlelerini hatırda tutmaya çalışıyordum. Bu bir budalaydı. Fotoğraflarında Sultan Reşad'dan daha uyanık göründüğüne göre artık düşününüz padişah ne olmalıydı? Bütün damarları içinde bir damla Fatih yahut Yavuz bulmak ihtimali var mıdır diye ümitsizlikle karışık bir utanç duygusu içindeydim.

Konuşmamı yazıp Hacı Adil Bey'e verdim. O ve Enver Bey çizip düzelterek, söylediklerinden çoğu bulunmayan ve birçok da söylemedikleri ile yeni bir yazı çıktı. *Tanin*'e onu yolladım.

Teşrifatçısı, mabeyincisi, yaverleri, muhafızları, kilercileri, ahçıları ve "diğer bendegân"ı ile otuz dört kişiydiler. Yangından ve savaştan henüz çıkan Trakya'da bu saray parçasını ağırlamak hayli güç olduğunu hatırlıyorum.

Zeytindağı'nda anlattığım üzere, ben bir dargınlık sırasında Edirne'ye gidiyormuşum. Hesapça Fethi Bey'in kurmay reisi ve Mustafa Kemal Bey'in de onun yanında bulunan Fahrettin Paşa fırka veya kolordusu Edirne'ye gidecekmiş. Enver kendi bulunduğu kıtanın süvarilerini koşturarak fırsatçılık etmiş. Bu yüzden Dimetoka'da bulunan ötekilerle Enver dargınmışlar. Hacı Adil Bey aralarını bulmaya çalışıyordu. Bu maksatla Fethi ve Mustafa Kemal'in karargâhlarına kadar gitti. Birkaç arabaydık. Ben de *Tanin* muhabiri olarak aralarındaydım. Mustafa Kemal'in bana "esrarlı" gelen şahsiyeti ile ilk defa bu dolaşmada ilgilendim. En küçük rütbelisi ve o vakit en "şöhretsiz"iyken, konuşma sırasında bütün önem onun üstündeydi. Pek de çekici ve inandırıcı bir hali vardı.

Hacı Adil Bey Enver'le kıyaslayarak:

-Fethi başkadır, diyordu, Enver'e saati sorarsan hemen bakar ve söyler. Fethi önce kulağına götürür, dinler, sonra söyler.

Ah Enver, Marne günlerinde saatine Fethi Bey usulü baksaydı!

Ama biz o vakitler İttihadcı telkinleri altında hep Enverciydik. Doğrusu Enver de sevimli, güler yüzlü ve bağlayıcı, sonra

Levent Şahverdi Arşivi

adının başında "Gazi" gibi, "Hürriyet kahramanı" payesi ile anılan, rütbesinin çok üstünde bir şahsiyetti.

Tanin'de Edirne mektupları ile o günkü Trakya'nın yürekler yakıcı durumunu anlatmıştım. Bulgarlar ve Yunanlılar sivil halk üzerine barbarca saldırmışlardı. Kadın ve çocukların boğazlandıkları camilerde hâlâ kanlı köşeleri görüyorduk. Göçemeyenler ve kaçamayanlar son ümit olarak Tanrı'nın evine sığınıyorlar, böylece toplu olarak öldürücülerinin pençesine geçiyorlardı.

Bu türlü röportajlar Türk gazeteceliğinde henüz yeni şeylerdi. Edebiyatçıların gazetecilik etmeleri bizimle başlamıştır diyebilirim.

•••

Sıra gelmişken anlatmalıyım:

Önyazıda *Tanin* yazı kadrosu ile toplu bir fotoğrafımızdan bahsetmiştim. Gerçekten bu benim en acı gençlik anılarımdan biridir.

Biz canla başla Hüsyin Cahid'e bağlıydık. Doğrusu o da resmi kalıplar içine yerleşip rahat edenlerden değildi. Bir savaşçı ve tenkitçiydi. Bir aralık İttihadcıların Maarif Nazırı Şükrü'yü ele almıştı. "Oooh, ne iyi... Resmi gazeteci değiliz!" diye seviniyorduk. Aradan bir müddet geçti, bir gün yazı işleri müdürü Muhiddin:

- Usta ile resim çektireceğiz, dedi. Sebebini sordum:

-*Tanin*'i bırakıyor da ondan!" dedi.

İttihadcılar gazeteyi satın almışlardı. O artık hükümet organlığı yapacaktı. Hüseyin Cahid geldi, ortamıza otururak o fotoğrafı çektirdi ve ayrıldı gitti.

İttihadcılar kendisine birkaç bin altın lira vermişler, sonra da Düyun-ı Umumiyye Türk alacaklılar vekili yapmışlardı ki Osmanlı İmparatorluğu'nun en yüksek maaşlı ikballerinden biriydi. O savaşçı ve tenkitçi Hüseyin Cahid'i bir daha memleketin en güç günlerinde bile aramızda göremedik. Harp sırasında Büyükada

Levent Şahverdi Arşivi

Yat Kulübü'nde yüksekçe fiyatlı oyun masalarında rastlardık. Bu benim büyük hayal kırıklıklarımdan biridir.

Yerine geçen Muhiddin bana gazete yazarlığını şöyle tarif etmişti: "Birçok şey yazarak hiçbir şey söylememek."

Hüseyin Cahid'le Cumhuriyet'ten sonra, ben Atatürk'ün gazetesinde başyazar, o *Tanin* gazetesinde muhalifimizken karşılaştık. Hilafeti bile savunuyordu. Nasıl? Daha Meşrutiyet'te Latin yazısı fikrini ortaya atan Hüseyin Cahid!

Kibirliydi. Birçok İttihadcılar gibi kendi ikbal devirlerinin ikinci veya üçüncü adamlarından birini devletin başında görmeye katlanamıyordu. İttihadcı diktasına, Birinci Dünya Savaşı'nın açlık, zulüm ve bin bir faciasına hiç ses çıkaramayan ustam, Atatürk'ün kurtarıcı devrimler rejimi karşısına dikilmiş, "Hilafeti niçin kaldırıyorsunuz?" diyordu. Ağa Han'ın mektubunu yayınlıyordu.

Bir ara Hüseyin Cahid pek sıkıntıda kaldıydı. Bana bir mektup yazarak lise müdürlüğü istiyordu. Eski *Tanin*'ci İsmail Müştak'la beraber bir ortaklık kurmuşlar, Tramvay ve Elektrik Şirketi Müdürü Belçikalı Hanzes'in himayesine girmişlerdi. Onun verdiği sermaye ile gümrükten şirketin mallarını çıkarıyorlardı. Bu sırada nasılsa bir hayale kapılmışlar, Ruslarla bir anlaşma yaparak ulaştırma ticaretine girmişler, Hanzes'in verdiği parayı da yeni işlerinde kullanmışlardı. Ruslar anlaşmada yanıldıklarını görüp âdetleri olduğu üzere işten vazgeçince, ne yapacaklarını şaşırmışlar, Elektrik ve Tramvay Şirketi'nin gümrükteki mallarını çıkaramaz olmuşlardı. Hanzes, İsmail Müştak'a:

-Hüseyin Cahid'in geçmişine saygı gösteriyorum. Yoksa sizleri mahkemeye verirdim, demişti.

Atatürk'ün bütün hasımları gibi o da büyük lider öldükten sonra, İnönü tarafından Ankara'ya Büyük Millet Meclisi'ne getirilmiştir.

Hüseyin Cahid'le o tarihten sonra yeniden dost olduk.

Levent Şahverdi Arşivi

SİLKİNME

■■■

Tanin'e yakın olduğu için tanıdıklarımızla Nur-i Osmaniye'deki İkbal Kıraathanesi'nde toplanırdık. Kıraathane, mahalle kahvesinin kibarcası demektir. Altı kol yerine kara taş tahtalı ve tebeşirli pokeri, büyükçe ise bilardosu da vardır. En yaşlılarımız Hasan Saka ve Halil Nihat'tı. İttihad ve Terakki'nin merkez-i umumisine hemen hemen bitişik olduğumuz için 1908 Temmuzu'ndan beri yalnız adlarını duyduğumuz ihtilalcilerle tanışma yollarını kolayca buldum.

Merkez binasının kapısından içeri girmek hayli dolambaçlı ve teşrifatlıydı. Önce Doktor Nazım ve Doktor Bahaettin Şakir'i tanıdım. Pek sade ve samimi, fakat bugünkü tipte particiden çok farklı, Makedonya komitecilerini andırır adamlardı. İçerideki gençler arasında sık sık sözleri geçen iki adsız vardı: Büyük Efendi, Küçük Efendi! Büyük Efendi'nin Talat Bey, Küçük Efendi'nin de İstanbul Kâtib-i mesulü Kemal Bey olduğunu biraz sonra öğrenmiştim. İstanbul teşkilatı, esnaflar, hamallar, halk takımı Kara Kemal denen Küçük Efendi'ye bağlıydı. Uzun saçlı, nargilesi elinden düşmeyen, sevimli bir adamdı. Türkleri "piyasaya sürmek," yani tüccar yapmak görevini o eline almıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda kendisi on kuruş kazanmadan birkaç milyoner de yaratmıştır. Eski fedailer arasından! Ama biz fikir ve sanat gençliği ile asıl ilgilenenler Ziya Gökalp ile Küçük Talat'tı. Küçük Talat *Yeni Mecmua*'yı çıkarmıştır. Mütareke günlerinde de bana devrettiydi. Doktor Nazım sonradan Atatürk'e suikast suçundan idam edilmiştir. Kara

Levent Şahverdi Arşivi

Kemal yakalanmamak için intihar ettiydi. Bahaettin Şakir, büyük Ermeni davasının tertipçisi olmakla tanınmıştır ve Avrupa'da Ermeniler tarafından öldürülmüştür.

Hayli daha sonra, yine Birinci Dünya Harp'inde Dördüncü Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın Beyrut'ta açmak istediği okulu idare etmek üzere İstanbul'dan Halide Edip Hanım'ı Suriye'ye götürüyordum. İstasyonlarda uzun dururduk. Birinci Doğu illerinden dönmekte olan Bahaettin Şakir'i gördüm. Halide Edip Hanım'ın trende olduğunu öğrenince görüşmek istedi. Kompartımanına götürdüm.

İndikten sonra bana:

-Bu kadınla pek konuşmayınız, karakteriniz bozulur, dedi.

Halide Edip Hanım ise büsbütün öfkeliydi:

-Beni bir kaatille tanıştırdığınız için size teessüf ederim, diyordu.

Halide Edip Hanım her türlü şiddetin, hele kanlı şiddetlerin aleyhinde olanlardandı. Öldürülen Ermenilerin yetimlerini kurtarmak için Suriye'de çalışanların başındaydı. Cemal Paşa da bu tehcir meselesinde komitecilerle oydaş olmamıştır. Hatta komitecilerin türlü ısrarlarına rağmen *Mizan*'cı Zeki Bey'i de öldüren iki çeteyi idam ettirmiştir.

İttihad ve Terakki birbirine alabildiğine aykırı iki takım, Batılı partici veya Makedonyalı komiteci takımı olmaktan sonuna kadar kurtulamamıştır.

İki takımın da ortaklaşa vasfı faziletli ve namuslu olmak, vatan fedaileri olmaktı. Muhalifleri arasında belki birçok meselelerde onlardan haklı olanlar çıkmıştır. Ama bu vasıfları, hiçbir zaman, o vakit İttihadcılığın temsil ettiği ilericilik ve milliyetçiliğe, daha sonra Atatürkçülüğün temsil ettiği ilericilik ve milliyetçiliğe karşı koyanlarda bulamazsınız. Nasıl İttihadcılar iki takım olmaktan kurtulamamışsa, Türk politika hayatı da ileri ve geri idealist yahut demagog veya oportünist iki parti olmaktan kurtulamamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Ben İttihadcıların bir silkinme hali geçirdiklerini Merkez-i Umumi'de Ziya Gökalp'in odasında pek az konuşan kendisinden ve bilhassa onunla konuşmaya gelen İttihadcı fikir adamlarından öğrendim.

Artık varları yokları ile Türklüğün kurtuluşu üzerine eğilmek, elde kalan vatanı bir milli yurt olarak yuğurmak ve kurtarmak zamanı geldiğini görmüşlerdi.

Eskiden millet deyince Rumeli Türklüğünü anlardık. Millet sınırı belki Bursa ve Eskişehir'e doğru biraz uzardı. Anadolu bize bir "bütün" duygusunu vermezdi. Bölge lehçeleri birbirleri ile anlaşamayacak kadar farklıydılar. Konyalı, Trabzonlu ve Bitlisli birbirleri ile Üsküplü, Manastırlı ve Selanikli Türkler gibi yuğrulup kaynaşamazdı. Anadolu İstanbul'dan adam süreceğimiz veya Arnavutluk'ta, Yemen'de yeniden on binlerce adam öldürmemiz gerektiği zaman hatıra gelirdi. Araplar da yerlerinden oynadıklarına göre Türklüğün son vatanı artık oydu.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRKÇÜLÜK

■■■

1908 Meşrutiyeti'nin en büyük eseri, bizim kuşaklara Türkçülük ülküsünü vermek ve dilimizi Türkçeleştirmeye doğru götürmekti. Gerçi itibarlı ve nüfuzlu edebiyat sonuna kadar Osmanlıca kalmıştır. Türkçüler de Osmanlılar, hele sonları pek azıtan İslamcılar arasında bir avuç kişiydiler. Ama nasıl Atatürk öldüğü yıl bile Atatürkçülük fikir adamları arasında azınlıktayken, sonra bütün okullar Atatürkçü yetiştirerek bugün Türkiye'nin en canlı ve dinamik kuvveti olmuşsa, Türkçecilik ve Türkçülük de öyle geliştiydi.

Henüz bilim terimlerini Arapçadan yaptığımız için ülkünün karşılığı da Ziya Gökalp'in *Mefkûre*'siydi. Biz de artık bir *Mefkûre*'ye sarılmış oluyorduk.

Genç Kalemler'de Ömer Seyfettin, Ali Canip ve arkadaşları, *Türk Ocağı*'nda Hadullah Suphi ve *Yeni Mecmua*'da Ziya Gökalp ve onlarla birlik çalışanlar Türkçecilik ve Türkçülük yolunu açmışlardır. *Genç Kalemler* dile hizmet etti. Türk kadını ilk defa kapalı da olsa, *Türk Ocağı* sahnelerinde konser verdi. *Yeni Mecmua*'da Ziya Gökalp ise Türkleşme ve Garplılaşma hareketinin fikriyatçısı olmuştur.

Gerçi iki hareket de yeni değildi. Türkçeciliğin de, Türkçülüğün de esasları daha 1877'den önce Ali Suavi'nin çeşitli yayınlarında ortaya atılmıştır. Hatta Ali Suavi, mesela hilafetin dinde yeri olmadığı ve dinle dünya işleri[ni] birbirinden ayırma davala-

Levent Şahverdi Arşivi

rında Cumhuriyet Kemalizmi'nden biraz daha geri, fakat Meşrutiyet Türkçülüğünden daha ileriydi. Hareket Osmanlıca ve Osmanlılığa karşı, ancak Balkan bozgunları üzerine vurucu ve yenici bir kuvvet olarak kendini göstermiştir. Türkçülük millileşme ve Garplılaşma prensipleri ile daha o zaman Kemalizm'in temellerini attı.

Araplar da bizden ayrılmak istedikleri için İttihad ve Terakki'yi nüfuzları altında tutan İslamcılar hayli zayıflamışlardı. 31 Mart dersi de İttihadcıları şeriatçiliğe ve medreseciliğe karşı iyice uyandırmıştı. İttihadcılar ileri düşünüşlü bir fesliyi sarıklı olarak şeyhülislam yapmaya 1950 ve 1962 demokrasilerinden çok daha cesaretli ve anlayışlı davranmışlardır. Ziya Gökalp "Lâ-dinilik" deyimi ile Lâyısizm'i anlatmaya çalışıyordu. "Lâ-Dini"yi hocalar "din dışı" yerine "dinsizlik" diye Türkçeye çeviriyorlar ve eskiden beri İttihadcılara da Batı medeniyetçisi oldukları için "Farmason" diyorlardı. Şimdi Atatürkçülere komünist dedikleri gibi!

Türkçülerin gerek devlette gerek dilde reform davaları Atatürk devrimciliğine göre, ister istemez zayıf kalmıştır. Ne dilde Arapçadan ayrılabilmişler ne de bir devletin dini olmayacağını, hilafetin ve meşihatın dinde de, bir yeniçağ devletinde de yeri olmadığını öne sürmüşlerdir.

Bizler dilde özelleştirmeciliğe, miliyetçilikte ırkçılığa karşıydık. O devirlerde fikir eğitimi bakımından Ziya Gökalp'ten, edebiyat eğitimi bakımından Yahya Kemal'den çok faydalanmışımdır.

Yahya Kemal, şiirlerinden fazla konuşmaları ile yeni Türk edebiyatının gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Şiirde de büsbütün başka denemeler üstündeydi. Parnascı okulun düşkünüydü. Bize Jose Maria de Heredia'nin "Trophees"inden şiirler okurdu. Fakat bir türlü yazdıklarını bitiremezdi. Durmadan aynı mısraları tekrarlayıp durmasının tuhaf bir hikâyesi vardır. Büyükada'da oturduğu otelin Rum garsonu bu mısralardan birini ezberletmişti. Yıllarca sonra ne zaman Yahya Kemal'i iskelede görse, " Bir tas su mut-

Levent Şahverdi Arşivi

laka içecekler o çeşmeden" mısrası ağzından dökülürdü. Yahya Kemal bizlere gösterdiği yolda kendi yürümemiş, Divan taklitçiliği yoluna dönmüştür. Yahya Kemal Türkçülük devrinde İstanbul fikir ve sanat hayatının en ilerisindeydi. Nazım Hikmet'in nazım hocasıdır.

Sonra gelenekciliğe ve tuhaf bir muhafazakârlığa sürüklenmiştir.

Bizler, dediğim gibi, Türkçülükle idealsiz kalmaktan ve boşlukta sallanmaktan kurtulmuştuk. 1923'te Atatürk Meşrutiyet milliyetçilerinin de hayallerini çok yukarıdan aşıp giden devrimlerini tasarladığı vakit, onu inanarak anlayanlar ve anlıyarak ona sarılanlar hep Türkçüler olmuştur. Mahmud Esad'lar, Şükrü Kaya'lar, Saracoğlu'lar, Necati'ler, Vasıf'lar, hepsi Türkçülükten gelmeydiler.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

1914'E DOĞRU

■■■

Ben bir aralık Dahiliye Nazırı Talat Bey'in özel kalemine girdim. *Tanin*'den de pek ayrılmamıştım. Talat Bey içeride ve dışarıda yolculuk ettiği vakit yanında hem memuru hem de *Tanin* muhabiri olarak bulunurdum.

İttihadcıların bir şeyler yapmak için nasıl çırpındıklarını görüyordum. Ama ne çetin güçlükler içinde! Bu defa büyük devletler yakamıza yapışmışlardı. Rusya Doğu vilayetlerini geniş yetkili yabancı danışmanların kontrolü altına koymakta direniyordu. İngiltere Musul petrollerinin bir İngiliz şirketine verilmesi için Babıâli'yi sıkıştırıyordu. Libya ve Adalar'la doymayan İtalya nüfuz bölgelerine bölünen Anadolu'dan pay istiyordu. Fransız nüfuz bölgesi Suriye'yi de aşarak Adana'ya kadar geldiğine göre, İtalya'ya öz Türk toprakları verilmek gerekecekti. Doğu vilayetlerini geniş yetkili yabancı danışmanların kontrolü altına almak demek, o vilayetlerimizi bağımsız Ermenistan devletine şimdiden teslim etmek demekti.

Devlet maaş veremiyordu.

Türklüğün halini önsözde biraz anlatmıştım: Kapitülasyonlar yüzünden hiçbir ekonomik kalkınma imkânı yoktu.

Bütün kârlı gelir kaynaklarımız Düyun-i umumiyye idaresinin elindeydi. Dolmabahçe, Çırağan, Beylerbeyi ve bunlara benzer saraylara harcanan milyonlarca altın borcu ve yığılmış faizlerini, Rusya'ya yenilmek yüzünden vermeye mahkûm olduğumuz ga-

Levent Şahverdi Arşivi

liba doksan milyon altını ve faizlerini ödemek zorundaydık. Alacaklı temsilcileri konaklarda oturuyorlar, zengin arabalarla şehirde dolaşıyorlar, Maharacılar gibi yaşıyorlardı. Bütün işletmeler, su, elektrik, tramvay, havagazı, limanlar, demiryolları, fenerler, ne var ne yoksa hepsi imtiyazlı yabancı sermayenin sömürgesiydi.

Her türlü ticaret, ithalat ve ihracat, çarşılar ve dükkanlar Hıristiyanların elindeydi. Türk reçberi bütün kazancını tefeci Hıristiyan bankerlere veriyordu.

Her ay maaş vermek için borç almak zorundaydık. Şartlar her defasında daha pahalıydı.

Halk yığınları medrese hocalarının hükmü altındaydı. Daha doğrusu biz Türkler, yüzde doksan, kendi ortaçağımızın miskinliği ve körlüğü içinde pinekliyorduk. Hocaların halka verdikleri inanç, şeriat rejiminden ayrıldığımız için bu felaketlere uğradığımızdı. Yeniden Asr-ı peygamberiye, yedinci milad yüzyılına dönmeliydik. Topraklarımızı paylaşmak ve Anadolu'da yeni yeni devletler kurmak isteyenlerin de dileği bundan ibaretti: Biz Türkler kurtuluş yolu bulamamalı, medrese kafasının karanlığı içinde göçüp gitmeliydik.

Araplar da gemi azıya almak yolundaydılar.

Bu dünyada hiç kimsemiz yoktu. Kendimiz, daima olduğu gibi, herkesten fazla, Moskof'tan da fazla kendimizin düşmanıydık.

1913 sonlarına doğru Doğu vilayetlerine geniş yetkili yabancı danışmanlar getirilme isteğini kabul ettik. Yine o tarihlerde ordumuzu yetiştirmek üzere Ceneral Fon Sanders heyeti İstanbul'a geldi. Bu da öteki devletlerle aramızı açtı. Fransa, borç işlerinden konuşmayı, Türk ordusunun Almanlar emrine verilmesi işinin halledilmesi şartına bağlayıverdiler.

Bir vatansever için çıldırmak işten değildi. Bu arada ayrıca yeni muhalefet bozgunculuğuna katlanılmayacağı için nazırlar heyetine geçici olarak gazete kapatmak yetkisi verilmiştir. Dikta

Levent Şahverdi Arşivi

rejimine doğru sürükleniyorduk. Tabii ne Fransızlar ne İngilizler ne de Almanlar tarafından İstanbul'da çıkarılan gazeteleri kapatmak Osmanlı nazırlarının haddi değildi.

Büyükelçiler ve elçileri bırakınız, elçilik tercümanları büyük şahsiyetlerdi. Kapıları önlerinde kavaslardan bile çekinirdik.

Mahmud Şevket Paşa'nın katillerinden biri kaçmıştı. Günün birinde bir Rus vapuru ile Romanya'ya gitmek üzere İstanbul'a uğradığı haberi geldi. Polis Müdürü Azmi Bey gemiye gitti ve katili yakaladı.

Rus gemisine girmek? Bunun sonu nereye varacağı belliydi. Dahiliye Nazırı Talat Bey, Sadrazam Said Halim Paşa'yı da yanına katarak bir bahane ile İstanbul'dan Edirne'ye gittik. Maksat, elçi veya tercüman katili geri istemek için ikisini de yerlerinde bulamamalıydı. O gece katili hapishanede boğdular. Biz de ertesi günü döndük.

Bir cinayetin öcünü almak için ne boşuna küçülmüştük. Büyükelçi, Polis Müdürü Azmi Bey'in hemen azledilmesini istedi. Talat Bey azletti ve Adana'ya vali yapmaya kalktı. Büyükelçi:

-Hayır, bir daha hiçbir devlet hizmetinde bulunmamak üzere azledeceksiniz, dedi. Öyle yaptık.

Azmi Bey yeniden devlet hizmetine ancak Birinci Dünya Harbi başladıktan sonra dönebildi.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

1914

■■■

Hafız Hakkı Bey, sonradan Genelkurmay Başkanı Hafız Hakkı Paşa ki Sarıkamış savaşlarında ordu komutanıydı ve tifüsten ölmüştür, *Tanin* gazetesinde "Ordu ve Gençlik" başlığı altında bir seri yazıya başlamıştı. Orduyu temizlemek, kadroyu yenilemek ve gençleştirmek davasını savunuyordu. Bir ikisi çıktıktan sonra harbiye nazırının bir yasak emri geldi. Bu yayınlara hemen son verilecekti. Bir akşamüstü ben *Tanin*'in kapısından girerken Hafız Hakkı Bey'in merdivenleri indiğini gördüm. Pek sinirli bir sesle:

-Kalemimizle yaptırmadıklarını silahlarımızla yaptıracağız, diyordu.

Aynı yıldaydı, Talat Bey'in özel kaleminde bir gün arkadaşlar ellerindeki resmi bir kâğıdı bana da sevinçle uzattılar: Enver Bey hem paşalığa yükseliyor hem de harbiye nazırı oluyordu. Yanılmıyorsam yirmi dokuz yaşındaydı. Hafız Hakkı'nın söylediği gibi silaha sarılmaya lüzum kalmamıştı. Enver Bey bir hamlede bütün ordu kadrosunu ayıkladı. Cemal Paşa da bahriyede aynı işi yaptı.

Yeniden ordumuza sarılmıştık.

Ayrıca bir yaklaşma aranması içindeydik. Cemal Paşa ve Cavit Bey Fransa'yı, Enver Paşa Almanya'yı yokluyordu. Karadeniz kıyılarına gelen çarı selamlamak üzere giden Osmanlı heyetinin reisi Dahiliye Nazırı Talat Bey de Rusya Hariciye Nazırı Sazanof'a iki devlet arasında bir anlaşma teklif etti. Sazanof kendi hatıra-

Levent Şahverdi Arşivi

larında der ki: "Çar ve ailesi Livadya'ya hava değiştirmeye geldikleri zaman Türkler tarafından bir heyet gönderilmek âdet olmuştu. 1914 Mayısı'nda V. Sultan Mehmed başında Dahiliye Nazırı Talat Bey ve İzzet Paşa bulunan bir heyet yollamıştı. Ziyaretleri iki gün sürdü. Bu iki gün içinde devamlı olarak Talat Bey ve arkadaşları ile temas ettim. Hiç mübalağasız söyleyebilirim ki bu adam dünya tarihinin başlıca 'Şerir ve Cani'lerinden biri sayılabilir. Kendisi ile gelen büyükelçimiz bana, Talat'ın hiçbir sözüne inanmak doğru olmadığını anlatmıştı."

Talat Bey'in konuştuğu adam buydu.

Fakat bir tarafa "yamanmalıydık!" İttihad ve Terakki liderlerinin o şartlar içinde bulundukları tek kurtuluş çaresi buydu.

Fon Sanders heyetinin gelmesi, Almanya'nın iyi niyetinden değildi. Hatta Kayser, daha önceki heyetlerle Türk ordusundaki yetiştirme denemesinin "tam bir fiyasko" ile sonuçlandığını o sırada bir yabancıya alay ederek söylemişti. Nitekim Musul petrollerinin bir İngiliz şirketine verilmesi İngiliz-Alman ortaklaşa baskısı ile olmuştur. Doğu vilayetlerine yabancı danışman gönderilmek meselesinde de Almanlar Rusya'nın yardımcısıydılar.

Avrupa İttifak-ı Müselles veya İttifak-ı Müselles diye ikiye bölünmüştü, ama Türkiye işlerine gelince hepsi birlik olmuşlar, kavgaları sadece üç aşağı beş yukarı pazarlığa dayanmıştır.

Balkan Savaşı'ndan önceki kriz havasına hemen hemen girmiştik. Fakat içerisi artık İttihadcı rejimin disiplini altındaydı. Talat Bey Sazanof'un kötü teşhisi aksine, halk ve memleket için kendisini hemen feda edecek bir yurtseverdi. Onun da görüşleri, yine kültürsüzlük yüzünden, daha geniş değildi. Zekâsı daha oynaktı. Romanya'ya yaptığımız bir yolculuktan dönüşümüzde, vapur güvertesinde Ermeni gazetecisi Zaven'le bana:

-Bizi ancak Socialisme d'etat kurtarabilir, demişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Fikir olarak ağzından duyduğum tek söz budur. Onu da nereden öğrendiğini bilmiyordum.

Cemal Paşa daha iş çıkarıcı ve faydalı bir adamdı. İmarcı olarak bugüne kadar da benzerine pek az rastlamışımdır.

Türkiye için ölüm-kalım saatleri yaklaştığı o sıralarda Türkiye'nin "düşünecek ve karar verecek" kadrosu, iyi düşünme ve doğru karar verme bakımından pek zayıftı. 1908'den beri görüş ve düşünüşü hepsinden farklı ve başka olan Mustafa Kemal ataşemiliterlikle Sofya'ya sürülmüştü.

VESİKALARIN IŞIĞI:

"Türkiye'nin Ermeni vilayetlerini yabancı kontrol altında teşkilatlandırma fikrini ben ortaya atmışımdır." ***Sazanof***

Yine Sazanof'un hatıralarında anlattığına göre, 1895 Berlin Anlaşması'nda Ermeni vilayetleri reformu meselesi vardır. Türk öldürülüşlerinden sonra düşünülmüştür. Fakat hiçbir zaman başlanmamıştır. Rusya bir konferans toplayarak ele almak gerektiğini ileri sürünce Fransa ve İngiltere kabul etmişlerdir. Almanya ve Avusturya da öyle. Fakat sonuncuların iki şartı var: 1- Padişahın egemenliğini korumak, 2- Konferansta Türk delegeleri[nin] de bulunması.

Konferans İstanbul'da Yeniköy'deki Avusturya-Macaristan Elçiliği yazlığında Rus Baştercümanı Mandelstam'ın hazırladığı projeyi esas tutarak toplanmıştır. Bu projeye göre, Ermeni vilayetleri tek bir vilayet olacak, büyük devletlerle anlaşarak padişah tarafından beş yıl için tayin edilecek bir umumi vali ile idare edilecektir. Bütün icra yetkileri onun elindedir. Mahalli işlere bakmak üzere eşit sayıda Hıristiyan ve Müslümanlardan kurulma bir mahalli meclis bulunacaktır. Bu meclisin çıkaracağı kanunlar padişahça kabul veya reddedilebilecektir. Proje din, adliye, eğitim, askeri hizmet ve her bakımdan Ermeniler için teminatlıydı. Daha

Levent Şahverdi Arşivi

ilk toplanışta konferansın sonuçlanamayacağı anlaşılmıştır. İngiltere ve Fransa proje taraflısı, Almanya ve Avusturya ona karşıydı. Almanlar Türkiye'nin ne istediğini anlamak için bir nota verilmesini teklif ettiler. Sekiz toplantı yapılmıştır. Türkler ve Kürtler huylandıkları için vilayetlerde kötü olaylar da baş göstermekteydi. Rusya, Alman büyükelçisi ile anlaşmak üzere İstanbul'daki büyükelçisine emir verdi. Yeni programa göre: 1- Ermeni vilayetleri bir değil, iki bölge olacaktır. Babıâli büyük devletlerin tavsiyesi ile her bölgeye bir umumi müfettiş tayin edecektir. Umumi müfettiş küçük memurları azil ve tayinleri için Babıâli'ye başvuracaktır. 2- Memuriyetler Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında eşit olarak bölüşülecektir. 3- İki bölgenin her birinde Müslümanlar ve Hıristiyanlar yarı yarıya birer meclis bulunacaktır. 4- Devletler elçi ve konsolosları vasıtasıyla reformların uygulanmasını kontrol edeceklerdir.

"Anlaşma 1914 Şubatı'nın 8'inde Türkiye ile devletler arasında imzalanmıştır."

•••

Sazanof'un hatıralarında General Liman Fon Senders meselesine dair şu bilgiler verilmektedir: Ruslar Almanlara komutanların Türk kuvvetlerini doğrudan doğruya emirleri altına almayıp eskisi gibi sadece "talim ve terbiye" ile uğraşmaları[nın] doğru olacağını söylemişler. Kayser, Balkan bozgunlarını düşünerek, "Yani tam fiyasko ile sonuçlanan sistem!" demiş.

Almanlara göre, komutanlar hiç olmazsa merkezleri İstanbul veya İzmir'de bulunan bir kolorduyu doğrudan doğruya emirleri altına almalıydılar. Sazanof diyor ki: "1913 sonbaharında imparatordan bana, kışın, bahriye nazırı, genelkurmay başkanı ve başlıca şahsiyetleri İstanbul büyükelçimiz, dış bakanlığının başlıca şahsiyetlerinden bir konferans toplamaklığıma müsaade etmesini istedim. Olayların gelişme ihtimalleri üzerine İstanbul ve

Levent Şahverdi Arşivi

Boğazlar'a karşı bir saldırışta bulunmak tedbirleri üzerinde görüşülecekti. 1914 Şubatı'nın 8'inde konferans toplanmıştır. Fakat daha ilk temasta İstanbul üzerine bir saldırışın ancak bir Avrupa harbi çerçevesi içinde ele alınabileceğini göstermiştir. Bunun için karadan ve denizden ulaştırma bakımından denizcilik programımızı kuvvetlendirmek, çabuk sonuçlandırmak, demiryollarını artırmak bahis konusu olmuştur. Esefle anlaşılmıştır ki bütün bunlar için hazır değildik!"

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ZARI ATTIK

■■■

Tepebaşı Bahçesi'ndeki masamızda arkadaşımız Behçet, rahmetli Galatasaray müdürü yerinden fırlayarak:

-Mahvolduk! dedi.

Almanların yanında Birinci Dünya Savaşı'na girmiştik. Memleketin sivil aydın takımı harbe karşıydı. Biraz akıllıca olanların hiçbirinden iyi bir şey yapmış olduğumuzu duymadım.

Enver Paşa'nın hatıraları yok. Talat ve Cemal Paşa'nın hatıralarını hep okuduk. Birinci Dünya Savaşı'na girişimizin tek gerekçesi, iki devletler grubundan birine bağlanmalıydık. İstanbul ve Boğazlar'ı isteyen, Doğu illerinde Ermenistan'ın temellerini atan Rusya'nın müttefikleri ile anlaşamazdık. Almanya'nın şartı harbe girmekliğimizdi. Girdik.

Uzun müddet harbe girme[nin] Enver Paşa'nın bir "olupbitti" si olduğu sanılmıştır. Enver Paşa'nın inancı[nın] bu olduğuna şüphe yoktu. Yeni ve genç ordu da doğrudan doğruya ona bağlıydı. Fakat Talat Bey, Enver Paşa ile birlik olduğunu hatıralarında yazmıştır. Bütün sorumluluk bilhassa ikisinin üzerindedir.

Evinizde bir Türkiye haritası varsa açınız: Anadolu demiryollarının bir ucu Ankara'da bir ucu Adana sınırlarındadır. Ulukışla'dan Erzurum'a ancak karadan gidilebilir. Düzenlice bir yol da yok. O kadar ki Ulukışla'dan Erzurum'a kadar ordunun ihtiyaçları önce öküz ve kağnı arabaları, sonra at ve eşek, nihayet insan kolları ile taşınacağız. Toros ve Amanoslar'ı karadan aşarak Halep'e vardı-

Levent Şahverdi Arşivi

ğınızda Suriye'nin dar hattı ile karşılaşırsınız. Lübnan ve Filistin halkı ile, eğer cephe açılacak olursa, bütün orduyu Halep'in sancaklarından bu dar hatla besleyeceksiniz. Irak'a doğru ulaştırma daha güç.

Ne harp okulundan çıkmanıza ne kurmay subay olmanıza lüzum var. Bir ortaokullu sivil olarak düsününüz: Erzurum ötesinde Rusya devleti ile, Irak ve Tih çöllerinde denizler egemeni İngiltere devleti ile dövüşmeye karar verir misiniz? Bu bizim rüştiyenin Amal-i Erbaa ölçüsü ile bir delilik! Üstelik Almanya hemen Rusya'ya taarruz etmelisiniz diyordu. Çünkü kendi cepheleri üzerine gelecek Rus askerlerinden bir kısmını biz kendi üstümüze çekmiş olacaktık.

Almanlar Marne'a saplanmışlardı. Bir müddet sonra Doğu Cephesi'nde de duracaklardı. Onlar ve düşmanları neleri var neleri yoksa hepsini birbirleri karşısına yığacaklardı. Savaş ilerledikçe bizim tarafsızlığımızın değeri büsbütün artacaktı. Demiryollarına el koyacaktık. Düyun-i umumiye gelirlerini alabilecektik. Sanki Birinci Dünya Harbi Türkiye'nin kurtuluşu için gökten inme bir nimet olmuş olacaktı.

Enver Paşa Almanya'nın yeneceğine inanıyordu. Cemal Paşa çölden geçerek Mısır'ı alacağımıza inanıyordu. Haydarpaşa İstasyonu'ndaki yeminkârî sözleri tarihe geçmiştir. Mustafa Kemal'e İran Azerbaycanı'na girip Müslümanlar bize katıla katıla çığ gibi büyüyecek ordusu ile Hindistan'a yürümesini teklif etmişlerdi. İttihadcılardan pek çoğu da, "Olsa olsa iki taraf da birbirini yenemez, ortalama bir barışta biz de postumuzu kurtarmış oluruz," diyordu.

Devrin bu büyük adamları şimdi sağ olup da fikirleri sorulsa:

-Çocukmuşuz, diyeceklerine şüphe etmek istemem. Çünkü vatansever olduklarını biliyorum.

Varımıza yoğumuza zar atmıştık.

Bizim İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmamız[ın], Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmamızdan daha güç olduğu inancındayım. Yıllardan beri okuduğum yabacı devlet adamlarının hatıraları, bilhassa Çarlık Rusyası vesikaları bu inancımı büsbütün kuvvetlendirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nı kazanan büyük devletleri zaferden iki yıl sonra Mustafa Kemal birer birer Anadolu topraklarından çıkarmıştır. Harp hepsini o kadar zayıf düşürmüştü. Bir de o tarihte harbe girmeyen, ikı milyondan fazla evladını kaybetmeyen, ayakta ve dipdiri Türkiye'yi göz önüne getiriniz.

İttihadcılar 1914'e doğru Arap bölgelerine muhtariyet vermek fikrine yanaşmışlardı. Suriye ve Irak vilayetlerine Arap kaymakam ve mutasarrıflar yolluyorduk. O şartlar içinde hepsi ile pek iyi de anlaşabilirdik. Irak'ın Türk bölgesindeki petrollerin kazancı yıllardan beri bizim hanemize akacaktı.

•••

VESİKALARIN IŞIĞI:

Prince de Bülow'un hatırlarına göre Almanya, Başbakanı Betman Holveg'in beceriksizliği ve görüşsüzlüğü yüzünden istemeyerek Birinci Dünya Harbi'ne sürüklenmiştir.

Betman Holveg'e bakılırsa İngiltere tarafsız kalacaktı. Savaş da dört beş hafta içinde bitecekti. De Bülow şu inanılmaz olayı anlatmaktadır: 1 Ağustos'ta savaş tehlikesi ilanından bir gün sonra, Londra'daki Alman büyükelçisi Berlin'e bir telgraf gönderir. Elçi Prens Liehnowsky eğer Almanya Fransa üzerine saldırmazsa, İngiltere bu devletin de tarafsız kalmasını sağlayacağını yazmaktadır. Kayser ve başbakanı sevinç içindedirler. Kayser hemen Genelkurmay Başkanı Moltke'yi çağırır. Fransa'ya doğru giden kıtaları durdurmak ve hepsini Rusya'ya doğru yollamak emrini verir. Moltke bunun ne büyük kargaşalık doğuracağını ve umumi seferberliği altüst edeceğini söylerse de Kayser kendisini

Levent Şahverdi Arşivi

azarlayıp yaverini çağırır, Lüxemburg'a doğru giden 16'ıncı tümene hemen durma emrinin yetiştirilmesini söyler. Betman Holveg, nasıl İngiltere ile aldanmış mıyım, diyordu. Kayser İngiltere kralı V. George'a da bir telgraf yollayıp İngiliz teklifini kabul ettiğini bildirir. 1-2 Ağustos gecesi İngiltere kralından cevap gelir. Kral, kayserin yazdığından hiçbir şey anlamamıştır. Meğer Almanya'nın Londra büyükelçisi dış bakanlığı ile bir telefon görüşmesini, savaş tehlikesi ile pek paniğe uğradığı için ters anlamıştır. Bu kadar önemli bir meseleyi gidip sorarak iyice öğreneceği yerde hemen Berlin'e müjde vermek istemiştir. Cevabı alan kayser de derhal Moltke'yi çağırır, uykudan kaldırıldığı için kendisini donu ile kabul eder, seferberliğin eskisi gibi devam edeceğini söyler.

Yine de Bülow'a göre, Moltke işinin eri değildi. Sonra bütün hesaplar iki yıl önce hazırlanan Schliffen planına dayanmaktaydı. Bu plan sadece umumi fikirler vermeli ve günün gerçeklerine göre ayarlanmalıydı. Makina gibi uygulamaya doğru gittiler. Moltke planın bazı esaslarına aykırı da davranmıştır. Plan aksayınca, yani harbin artık haftalar süresi içinde bitmeyeceği anlaşılınca hepsi şaşırmışlardır. Subaylardan biri Moltke'nin yanına girdiği zaman onu başı avuçları içinde, masasının üstüne yığılmış olarak görmüştü. Yüzü gözü yaşlıydı. İki üç gün sonra da kayser, imparatoriçeye yolladığı telgrafta, "Bizim için dua ediniz," diyordu.

De Bülow bütün tenkitçilerin Marne Savaşı['nın] harbin kaderini belirttiği inancında olduklarını söylemektedir.

Marne Savaşı 6-13 Eylül 1914'te olmuştur. Biz Türkler Alman zaferlerine yetişememek kaygısı ile 16 Ekim 1914'te harbe girdik.

•••

Bolşevik İhtilali'nden sonra "Gizli Rus Diplomatik Vesikaları" başlığı altında yayınlanan eserden şu bilgileri ediniyoruz: İstanbul'daki Rus büyükelçisi Giers 12 Temmuz 1914 tarihli şif-

Levent Şahverdi Arşivi

resinde Sadrazam Said Halim Paşa ile özel görüşmesinden anladığına göre, Avusturya-Sırbistan savaşında Türkiye'nin baş gösterecek fırsatlardan kendi menfaatine faydalanmak üzere, durumun gelişmelerini bekleyeceğini söyler. 22 Temmuz'da Sadrazam Balkanlar heyetinin tarafsızlığa karar vermiş olduğunu, bunun için yalnız ticaret gemilerine bir geçit bırakılmak üzere Boğazlar'a torpil konacağını bildirmiştir. Elçinin 23 Temmuz 1914 telgrafına göre Ataşemiliter General Leontiev'le görüşen Enver Paşa, "Türkiye hiçbir tarafa bağlı değildir, kendi menfaatlerine göre davranacaktır. Eğer Rusya Türk ordusunu kendi davası için kullanmak isterse bu da imkânsız değildir. Bu orduyu kendi aleyhine hareket edecek Balkan devletlerini durdurmak için kullanabilir, şart, Batı Trakya'yı ve Adaları Türkiye'ye vermektir, buna karşı Yunanistan Epir'den, Bulgaristan Makedonya'dan, Sırbistan da Bosna-Hersek'ten taviz alabilir," diyor.

Enver görüşmesine, "Arkadaşlarım karşı koysalar da dediklerimi yaparım çünkü ordu elimdedir," sözlerini de eklemiştir.

Büyükelçinin 3 Temmuz 1914 telgrafına göre, Goeben zırhlısı ile Breslau kruvazörünün Boğazlar'dan geçerek gelmesi İstanbul'da havayı müttefikler aleyhine değiştirmiştir.

2 Ağustos 1914'te Rusya Türkiye'nin tarafsızlığını sağlamak üzere İngiltere ve Fransa ile birlikte şu tekliflerde bulunulmasını ister: 1- İmparatorluğun toprak bütünlüğünü garanti etmek ve teminat vermek, 2- Almanya'nın Küçük Asya'daki demiryolu ve bütün imtiyazlarını Türkiye'ye bırakmak ve barış anlaşması ile bunlara sahip olmasını sağlamak.

Sadrazam, "Ben bunlarla yetinirim," diyor. Maliye Nazırı Cavid Bey Rusya büyükelçisine gider, "Biz harp istemeyenleri harp isteyenlere karşı kuvvetlendirmek için kapitülasyonların kaldırılmasına izin veriniz ve toprak bütünlüğü teminatını on beş yirmi

Levent Şahverdi Arşivi

yıl yapınız," diyor. Büyükelçi kapitülasyonlar bakımından da kolaylık gösterilmek fikrinde olduğunu hükümetine yazmıştır.

Fransa ve İngiltere de Rus tekliflerinde ve kapitülasyonların hafifletilmesi bakımından da birliktirler. 17 Ağustos 1914'te büyükelçiler hep bir arada Babıâli'ye giderek teminat vermişlerdir.

O sıralarda Türkiye kendiliğinden kapitülasyonları kaldırmıştır.

16 Ekim'de Alman gemileri Rus limanlarını topa tuttular. Rusya büyükelçiye emir verdi: "Siz ve memurlarınız, bütün konsoloslar Türkiye'den çıkarak memlekete geliniz."

17 Ekim'de Sadrazam büyükelçiye eseflerini bildirir. Topa tutmanın hükümet kararlarına aykırı olduğunu ve Almanları yola getireceğini söyler. 19 Ekim'de Ruslar hâlâ, eğer Alman komutan ve subayları memleketlerine gönderilirse görüşmeye hazırdırlar.

•••

İngiltere'nin Saint Petersburg büyükelçisi hatıralarında diyor ki: "Goeben ve Breslau Türk sularına geldikten sonra Türkiye meselesi büsbütün önemleşti. Başlangıçta imparatorluğun tarafsızlığını sağlamak üzere İstanbul'da görüşmeler yapılmıştı. Fakat Alman nüfuzu, ilk zaferlerinin parlaklığı altında bizi zayıf düşürdü. Ekim başlarında Boğazlar kapanarak birkaç hafta sonra da Rus limanları topa tutulmuştur. Bu kapanış Rusya'yı felce uğrattı. Bu memleketin açık denizlere iki limanı vardır: Biri Uzakdoğu'da Vladivostok, biri kuzeyde Arkhangel. Bu sonuncusu da kışın buz tutar. Rusya'nın müttefiklerle bağlantısı kesilince, Rusya için İstanbul harbin birinci meselesi haline geldi. İmparator milletine bir bildiri yayınlayarak, "Türklerin haksız müdahalesi ile dedelerimizden kalma davamızın halledilme yolları açılmıştır," diyordu.

•••

Talat Paşa'nın hatıralarına göre, bir gün Sadrazam Said Halim Paşa Alman büyükelçisinin Türkiye ile bir ittifak teklif etti-

Levent Şahverdi Arşivi

ğini söyler. Kendisi ve arkadaşları Türkiye'nin yaşayabilmek için devletler grubundan birine bağlanması fikrindendirler. Talat Paşa diyor ki: "Biz derhal bu teklifin bir harp tehlikesinden doğmuş olduğunu anladık. Bir devletin zayıf Türkiye'yi ittifakına almak istemesi için bu derece ehemmiyetli bir sebebin mevcut olması lazım geleceğini de tabii buluyorduk. Bizim düşüncemiz bir umumi harbin çıkmayacağı ve bir kere bu ittifaka girmekle artık devletimizi her türlü tehlikelerden korumuş olacağımız merkezindeydi."

Yine aynı hatıralardan: "Arife gününde Karadeniz donanması ile Amiral Souchon arasında bir muhabere vuku bulduğunu, Goeben'in Rus sahillerini bombardıman ettiğini haber aldık. Sadrazam bu darbeden son derece heyecanlandı ve ertesi günkü bayram merasimine iştirak edemeyeceğini bana tahriren bildirdi. Bu hadiseden hiçbirimiz önceden malumattar değildik. Fakat herkes gibi ben de Enver Paşa'nın haberi olduğuna kaanidim. Bayram günü Enver Paşa'ya epeyce hücum ettimse de hiç haberi olmadığını yeminle temin etti. Hadise harbi artık emr-i vaki haline getirmiştir. Sadrazam istifasını verdi. Bu vaziyeti daha aylarca uzatabileceğine kaanidi. Fakat kati karar vermek zamanı artık gelmişti. Nazırların çoğu hemen harbe girmek taraftarı görünmüyorlardı. Mevcut vaziyeti muhafaza etmeye çalışılmasına karar verildi. İtilaf devletleri ise mevcut vaziyetin idamesini şu şartın tahakkukuna bağlıyorlardı: Alman askeri heyetinin ve Goeben'in hudut dışına çıkarılması! Bu şartları yerine getirmek hükümetin elinde değildi. Sadrazam bir karar vermek zaruretinde kaldı ve neticede harp haline geçmemizi tercih etti. Cavid de dahil olduğu halde öteki nazırlar istifalarını verdiler."

Yine aynı hatıralardan: "Harbe girme kararı aleyhinde rey vermiş olanlar, Almanların nihai zaferinden şüphe ettikleri için böyle yapmışlardı. Bütün mülahazalar Almanya'nın mağlup olmayacağı ihtimaline göre yürütülmüştü. Fakat Almanya'nın mutlak zaferine de inanılmıyordu. Almanya'nın yenilmemesi Türkiye için kâfi gö-

Levent Şahverdi Arşivi

rüldüğünden, hiç kimse harbe girildiğinden dolayı pişmanlık hissetmiyordu. Harbin dört sene süreceğine ihtimal verilmemişti."

•••

Bir de Cemal Paşa'nın hatıraları var. Cemal Paşa 1908 öncesinden beri ihtilalciler arasındadır. Enver ve Talat'la beraber kabinenin üçüncüsüdür. Anlattığına göre, bir gün otomobiline binerken bakar ki Enver'le Talat, Boğaz'dan gelmektedirler. Olsa olsa sadrazamla bir şey konuşmuş olacaklar. Kendisinden gizlenen şey nedir? Merak edip Enver'den sorar. Şöyle bir cevap verir:

Saklanan şey Almanya ile ittifak meselesidir. Kendisinden saklanan adam da Bahriyeli Nazırı!

Devlet Almanya ile ittifak yapacaktır: Ötekileri bırakınız, bahriye nazırının haberi yok. Devletin satın aldığı harp gemisi Rus limanlarını topa tutarak harbi bir olupbitti kılmıştır. Sadrazam da, dahiliye nazırının da, bahriye nazırının da, sözü doğru ise harbiye nazırının da haberi yok.

•••

İşin bir de aslı var: Schliffen planı Fransa'yı birkaç hafta içinde yıkmak üzere hazırlanmıştır. Eğer başarılamazsa savaş kaybedilmiş demektir.

Peki, başarılırsa ne olacaktı acaba?

İkinci Dünya Harbi'nde Fransa birkaç hafta içinde yıkılmıştır. Birinci Dünya Harbi'nde İtalya, Mussolini İtalyası'ndan çok zayıftı ve müttefikler cephesindeydi. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlarla beraber! Japonya Birinci Dünya Harbi'nde müttefiklerle, İkinci Dünya Harbi'nde Almanlarla beraberdi.

Hitler Almanyası da kayser Almanyası'ndan çok daha kuvvetliydi. Teşhis ve hesap yanlışlarının baş döndürücülüğünü görüyor musunuz?

Levent Şahverdi Arşivi

•••

Enver Paşa'nın yazılmış hatıraları yoktur. Fakat kendisi Mustafa Kemal'in Moskova büyükelçisi Ali Fuat Cebesoy'la görüşürken:

-Paşa hazretleri ben de kabul ediyorum ki merkezi devletler ile ittifak etmemiz o günlerin şartlarına göre zaruriydi. Daha harbin yıllarca uzaması ihtimali düşünülerek harbe girmemiz mümkün olduğu kadar tehir edilemez miydi? sorusuna şu cevabı vermiştir:

-Alman devletinin askeri kudretini yakından biliyordum. Harbin çabuk biteceğini tahmin etmiştim. Tedbirlerimi de buna göre almıştım, demiştir.

Marne Meydan Muharebesi'nde Alman askeri kudretinin daha fazla ileri gidemeyeceği anlaşılmış olduğuna göre harbin uzayacağına hükmetmek doğru olacağı fikrine de:

-Marne'den sonra Rusya'ya karşı kazanılan zaferlerden Alman askeri kudretinin devam edeceğine bir defa daha kaani olmuştum, cevabını vermiştir.

Ali Fuat Cebesoy, kendisine İngilizler Asya'da harp bölgelerine kuvvet göndermek için imparatorluk yollarını savunmak üzere Basra Körfezi'nde ve Süveyş Kanalı'nda tertiplerde bulunacağı bilinirken çöller aşırı Mısır Seferi'nin neden açıldığı sualine de şu inanılmaz karşılıkta bulunmuştur:

-Mısır'ın ve Arabistan'ın salahiyetli adamları, 'Eğer siz süratle tedarik edebileceğiniz kuvvetle Süveyş Kanalı önünde görünecek olursanız, Mısır halkının arkadan İngilizleri vuracağına inanabilirsiniz,' dediler. Ben de bu ihtimali düşünerek Süveyş Kanalı'na birinci taarruzu yaptırdım."

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

KIRILAN HAYATLAR

İlk harp günlerinin havası uyuşturucuydu. Goeben ve Breslau tekneleri ile övünüyorduk. Rusya kıyılarını vurmuştuk. Büyük devlet elçileri baskısından kurtulup Türkiye'de Türk olmanın tadını çıkarıyorduk. Yat Kulübü'ne, Serki Doryan'a İstanbul Kulübü'ne girebiliyorduk. Beyoğlu Caddesi'nde Afrika yerlisi muamelesi görmüyorduk. Cakamız yerindeydi.

Almanya'nın bize silah ve asker yağdıracağını sanıyorduk. Rusya Cephesi'nde büyük bozgun hayallerimizin kanatlarını kırdı. Arkadan Kanal bozgunu geldi. Size *Zeytindağı*'nı tekrarlayacak değilim. Ayrıca darlıklar, kıtlıklar ve yokluklar içinde bocalamaya başladık. Alman parası ile aylık verebiliyorduk. Ama aldığımız aylıkla, mesela ben bütün Suriye ve Filistin çarşılarında bir papuç pençesi olabilecek kadar kösele bulamamıştım.

Anadolu dağları asker kaçağı ile doluydu. Onları kovalayabilecek candarmamız yoktu. Kara Kemal'in ve İttihadcıların pek haklı ekonomiyi millileştirme politikaları ister istemez harp zengini türediler yaratmıştı. Operet artisti Miloviç'in döşeği[nin] banknotla döşendiği herkesin ağzındaydı. Bir elektrik idaresi kâhyası her gün Büyükada'ya özel yatı ile geliyor, Berlin'e gittiği vakit birinci sınıf otellerde daire değil, kat tutuyordu. Levazım reisinin yolsuzluğu dillerde destandı. Dörtte üçü yalan bile olsa değiştirilmesi lazımdı. Enver Paşa:

-Dokunamam, ordu durur, diyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Mütarekede bir gün bana:

-Ben bu ellerimde iki milyon lira gördüm, diyen eski Selanik milletvekili Karasu, milli milyonerler arasına katılmıştı. Sinyosoğlu'nun pek güzel hanımı mütarekeden sonra doğru Yunanistan'a giden kocasını " millileştirmişti!" Şeyhülislam Hayri Efendi saray başkâtibinin hatıralarında okuduğuma göre, bir gün sofrasındaki yiyecekler sefahatini görünce utancından Enver Paşa'nın davetini bırakıp gitmişti. O sıralarda İstanbul halkına eşek eti yedirildiği, bizzat yedirmiş olan hekim dostumuz tarafından itiraf edilmiştir.

O da nihayet ettir. Diyarbakır taraflarında açların birbirlerini yediklerini Atatürk'ten dinlemişimdir. Arkadaşı Nuri Bey (Conker) cephe yoklukları içinde:

-Ot yok, et yok, diye aklını oynatmaya yüz tuttuğu için tedaviye gönderilmişti. Atatürk:

-Dua et bana, yoksa emekliye ayrılırdın, derdi.

Beyrut sokaklarında sabah vakti:

-Cuani, cuani, iniltisi ile can çekişen açların çöp arabalarına atıldığını ben görmüştüm.

Bereket Çanakkale'yi kazanarak İstanbul'u kurtarmıştık. Abdülhak Hamid'e veya Faik Ali'ye bir zafer gazeli yazdırarak Sultan Reşad'a imzalatıp gazetelerde yayınlanacak kadar sevinmiştik. Müttefikler İstanbul'u alamamışlardı. Fakat sanki biz bir şey almışız gibi övünüyorduk.

Artık gözlerimiz Almanya'daydı. O kazanmalı, o yıkılmamalıydı.

Zaferlere yetişemeyeceğimizi sanarak nefes nefese savaşa atılmıştık. Şimdi o günlerin tarafsız kalma ihtimali gözümüz önüne gelse, bütün silahlarımızı yalnız bu uğurda kullanacağımıza yemin ederdik.

Levent Şahverdi Arşivi

Tarafsız kalmak! Harp ortalarına doğru o yeniden doğmak gibi bir şeydi. Kelebek kanadı gibi dokunulmasına kıyılmayacak kadar güzel ve uçucu bir hayaldi.

•••

VESİKALARIN IŞIĞI:

Sazanof hatıralarında diyor ki: "Türkiye harbe girer girmez bütün Duma üyeleri Boğazlar meselesi ile ilgilenmişlerdir. Ne zaman bir nüfuzlusu ile karşılaşsam, hükümetin niyetleri ne olduğunu sorardı. Tanrı Boğazlar'ı Rusya'nın ulaştırma yolu olarak yaratmıştır.

Fransa ve İngiltere ile anlaştık. Fakat Ortadoğu meselesinde anlaşamadık.

1914'te kendi başıma karar verdim: İngiliz ve Fransız büyükelçileri ile görüşerek Boğazlar meselesini ortaya atacaktım. Nazırlara da söyleyemedim. Birçoklarının anlayamaz olduklarını biliyordum. Yalnız bahriye nazırı haberliydi.

İmparator dış meselelerle daima ilgili bu meselelerde pek anlayışlıydı. Teşebbüsümden memnun olacağına şüphe etmiyordum. Fakat ilk adımda onu da karıştırmak istemedim. Nasıl bir sonuç alacağımı bilmiyordum. İşte tüm özel bir mahiyet verdim. Bütün sorumluluk benim olacaktı. Başarısızlığa uğrarsam istifa eder, giderdim. İngilizlerle Fransızlara da geniş tavizler vermeliydim.

1914 Ekimi sonlarına doğru teşebbüse geçtim. Boğazlar için bir anlaşmaya ister istemez yanaşacaklardı. O zaman İstanbul meselesine pek az dokunduk. Bu şehre Enternasyonal bir statü vermeye ben de hazırdım. Daha sonra meseleyi çara haber verdiğimde:

-Hayatımın en mesut gününü size borçluyum! diye büyük bir sevinç gösterdi.

Bütün 1914-1915 kış mevsimi ilk görüşmelerle geçiyor. Marta doğru Boğazlar meselesi bir hal tarzı almak üzere. İngiltere Hü-

Levent Şahverdi Arşivi

kümeti 1 Şubat 1915'te Boğazlar'ı Rusya'ya bırakmaya hazır olduğunu Petrograd büyükelçisi vasıtasıyla bildirir.

Rus şartları şunlardır: "1- Avrupa topraklarında Türk egemenliğine son vermek, 2- Rusya ve Bulgaristan arasında Midye-Enez hattını sınır çekmek, 3- Asya yakasında Sakarya boyunda Türkiye ile sınırlanmak, 4- Boğazlar'daki güvenliği Marmara güney kıyılarından biç parça alarak garanti etmek.

Buna karşı Rusya, Bulgaristan, Romanya ve Türkiye ve Avrupa memleketleri ticaretinin menfaatlerini gözetleyecek. Bu proje İstanbul şehri yoksa da şehrin Türklerin elinden alınacağı meydandaydı.

Sazanof, Fransa'yı da razı etmesini Paris büyükelçisi Iswolsky'ye yazar. Fransa hâlâ, Boğazlar'ı tarafsızlaştırma fikrindeydi. Sazanof'a göre tarafsızlaştırma hal tarzlarının en kötüsüdür. Rusya tarafsızlaştırmadansa Boğazlar'ın Türkiye'de kalmasını tercih eder. 1915 kışı sonuna doğru Ortadoğu'da yeni gelişmeler var. Çanakkale Harbi başlamıştır. Müttefikler Boğazlar'ı ve İstanbul'u almak çabasındadırlar. Almanya'nın arkası kesilince harbi çabuk bitirmek ihtimali içinde... Sazanof der ki: "Doğru, ama bizim kuvvetlerimizle yapılmasını istemedim. Müttefikler daha az tehlike ile karşılaşarak Makedonya üzerinden Bulgaristan'a yürümeliydiler. Fransız ve İngiliz büyükelçileri Çanakkale seferini bana haber verdikleri vakit:

-Bu seferi size tavsiye edenin ben olmadığımı hatırda tutmanızı isterim, dedim."

Çanakkale Harbi sırasında da görüşmeler devam etti. Meselenin daha iyi bir gelişme alması üzerine Sazanof, Londra ve Paris büyükelçilerine şu telgrafı yollamıştır: "Olaylardaki son gelişmeler İmparator Nicola'yı İstanbul ve Boğazlar meselesinin yüzlerce yıllık Rus isteklerine göre halledilmesi gerektiğine inandırmıştır. İstanbul şehrini, Boğaziçi'nin batı kıyılarını, Marmara Denizi'ni,

Levent Şahverdi Arşivi

Çanakkale Boğazı'nı, Midye-Enez hattına kadar Trakya'yı Rusya'ya katmayan hiçbir hal tarzı bizi tatmin edemez. Yine stratejik sebeplerle Boğazlar ve Sakarya arasında ve İzmit Körfezi'nin daha sonra tespit edilecek bir noktasına kadar olan topraklar, Bozcaada ve İmroz Adaları da Rusya'ya katılacaktır. Bu bölgelerde İngiliz ve Fransız menfaatlerini koruyacağız. Bu sınırlar dışındaki İngiliz ve Fransız isteklerinde onlarla beraber olacağız!"

Telgraf varır varmaz Fransız ve İngiliz hükümetlerince kabul edilmiştir. 1915 Martı'nda uzlaşma tamamdı. 27 Mart'ta İngiltere İstanbul ve Boğazlar'ın Rusya'ya katılmasını kabul ettiğini bildirir ve şartını ileri sürer: Arabistan ve mukaddes makamlar bir Müslüman devletin egemenliği altında kalacaktır.

1916 Nisanı'nda Küçük Asya toprakları üzerinde de anlaşmaya varılmıştır. İngiltere Mezopotamya'yı, Fransa Suriye ve Kilikya'yı, Rusya Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilayetlerini alacaktır. Van güneyindeki Kürt bölgesi de Rusya'ya geçecek. Harput içinde olan bölge Fransa'ya verilecek."

•••

İngiltere büyükelçisi 1915 Martı'nın on üçünde çar tarafından kabul edildiği vakit aralarında şu konuşma geçiyor:

-Bana bir haber mi getirdiniz?

-Evet, ben vermekten mesut olduğum kadar, siz de almaktan memnun olacaksınız. Hükümetim İstanbul ve Boğazlar üzerindeki yüzyıllarca yıllık isteklerinizi gerçekleştirmenizi kabul etmiştir. Birkaç küçük şartı var, o kadar!

Bu küçük şartlar İran nüfuz bölgesi üzerindedir.

•••

Yine İngiliz büyükelçisi Buchanan'ın 7 Kasım 1916 tarihi ile yazdığı telgrafta deniliyor ki: "Protopopov İstockholm'de Alman temsilcisi ile görüşmeleri hakkında çara verdiği raporda, arala-

Levent Şahverdi Arşivi

rında tekli barış yaparlarsa Almanya'nın Lehistan'ı boşaltacağı ve İstanbul'a Rusya'nın yerleşmesine ses çıkaramayacağını bildirmiştir. Bugünkü konuşmamda bunun doğru olup olmadığını çara sordum. İki veya üç raporda bunları gördüğünü, fakat asla kabul etmeyeceğini söyledi."

Levent Şahverdi Arşivi

BATIŞ

Önümde bir resim var: Ziya Gökalp ve bazı Merkez-i Umumi üyeleri ile Yahya Kemal, Refik Halid, Köprülü, ben ve daha bir iki yazıcı! Büyükada Yat Kulübü'nün bahçesindeyiz.

Refik Halid sürgünden henüz gelerek *Yeni Mecmua* kadrosuna katılmıştır. *Yeni Mecmua* Türkçülük davasını geliştirme yolunda. Onun sayfalarına bakınca savaşta mıyız, barışta mıyız, belli değildir. Irak elden gitmiştir, İngilizler Suriye kapılarındadır, Ruslar Sivas yakınlarındadır. Bizim dergide ne "Ah" var ne "Of!" Fikir ve sanat adamının görevi inanmak ve inandırmak! Parola: Zafer-i nihai! Kimseyi şüpheye düşürmeye gelmez.

Bozgunlar arttıkça başkomutanlık ve arkasından polis, mukaddesadçılığa sarılmıştır. Bıyığını iki kenardan kesip kuyruksuz bırakan subay doğru merkez komutanlığına! Çarşaflar aşık kemiğine kadar mı inecek, daha da aşağı mı? Aralarında bir kadın ve aşk şairi de bulunan koca bir heyet bu mesele üzerinde. Evlilik vesikanız yanınızda olmadıkça peçeli karınızla bile arabaya binemezsiniz.

Almanya'da okuyan ve Çanakkale'de askerlik görevini yapan bir albayın kızlarını Boğaziçi'nin tenha bir köşesinde erkeklerle beraber yıkanırken gören Enver Paşa, zavallı babayı bataryası başında emekliye ayırmıştı.

Camilerde devir hatimleri, mevlitler, vaazlar, hutbeler... Ramazanda oruç baskınları!

Levent Şahverdi Arşivi

Ama İslamcılık da yalnız biz Türklerde'ydi. Filistin ve Irak cephelerinde ordumuza Hint Müslüman askerleri saldırıyordu. Peygamberin torunları İngilizlerle birleşerek Hicaz'da isyan etmişlerdi. Lavrens'in emri altında Medine'ye hücum eden Emir Faysal'a karşı dedesi Muhammed'in kabrini biz Türkler savunuyorduk.

Hele şükür ümitsizlik günlerimizde Bolşeviklik çıktı. Çar Rusyası yıkılınça geniş bir nefes aldık. Hiç olmazsa İstanbul'u kurtarmış olduk. Tabii resmi edebiyat bu yıkılışa bütün müttefikler cephesinin çökmeye doğru gittiği manasını verdi. Ne de olsa Doğu illerimizi kurtardıktan başka, eski üç ilimizi geri almış olmak sevinci içinde bir müddet avunduk. Batum'a da girmiştik. Hatta ben Cemal Paşa ile birlikte Gülcemal Vapuru ile oraya kadar bir yolculuk da yaptım. İşgal altında[n] henüz çıkan şehirlerimizin hali pek kötü ve acıklıydı.

Bizim için her şey hemen hemen Rus demek olduğu için, eğer Almanya yıkılırsa başımıza neler geleceğini iyice düşünemiyorduk. Ne yazık ki büyük karanlık içinde bu ışıklanmanın da ömrü az sürdü. Gün geçtikçe artık Almanya'nın ortalama bir barış yapacağından da ümit kesmek lazım geldi. Almanlar, ihtilalin yıktığı ve altüst ettiği aç Rusya'dan Amerika'nın da bütün kaynakları ile katıldığı Batı Cephesi'ni vurmak için ne kadar faydalanacaklardı?

Ruslardan kurtulmuş, fakat Amerikalılarla çatışmışlardı. Çöküş artık bir zaman meselesiydi.

Fakat Bulgaristan düştüğü zaman bile:

-Acaba biz de bir anlaşma arasak... diyenleri rahmetli Doktor Nazım:

-Türkler kancık değildir, diye azarlıyordu.

Beyoğlu otelleri ve dükkânları el altından İngiliz, Fransız ve Amerikan bayraklarını hazırlamaya başlamışlardı. Bir müddet sonra çevremizdekilerden hiç ama hiçbirini göremeyecektik. Baş-

Levent Şahverdi Arşivi

komutanlar, nazırlar, Merkez-i Umumi kodamanları, hepsi, hepsi rüya gibi silinip gideceklerdi.

Daha da korkuncu düşman donanmaları ve orduları İstanbul'a girerken buna sevinen Türklerle karşılaşacaktık. Dünkü garsonlarımızı İngiliz polis üniforması altında kapılarımızı çalıp:

-Yarın sabaha kadar esvaplarınızı alıp çıkacaksınız, diye yuvalarımızı bırakma emri verirken görecektik. Armstrong'un yazdığı üzere, şeyhülislam bir İngiliz subayına yaranmak için bekleme odasında sıraya girecekti. Din adamları Türkiye'yi Farmason İttihadcılardan kurtaran İngiltere'yi "âlem-i İslamın hamisi" diye öveceklerdi. Manda dilenmek için kurulan "İngiliz Muhipleri Cemiyeti"nin başı sarıklıydı.

Pek vatansever bir şair dostum bana:

-Kurtuluş yok, bittik... Bari parçalamasalar da bir tek devlet alsa bizi, diyordu.

Batmak nedir, görüyorduk. Bir milletin devleti batarken bile o milletten sevinenler olduğunu görüyorduk. Bazı Türkçe gazetelerin başyazıları Fransız generali beyaz at üstünde Galata'dan geçtiği gün, tıpkı 1908 Meşrutiyeti'nin ilk günlerindeki gazete başyazıları gibi hınçlı ve öçlüydü.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

SONSÖZ

■■■

Batış Yılları'nı Atatürk gençliği için yazdım. İlk amacım bugünkü Türklükle Osmanlı Türklüğü arasındaki baş döndürücü ayrılığı gençlerimize göstermekti. Bu ayrılık baştan sona Atatürk'ün eseridir.

Fakat bir de tezim var. Bizler yüz küsur yıldan beri Kurtuluş Savaşı içindeyiz. Bu uğurda hepsi Türkiye'yi Batı medeniyet ve hukuk toplulukları arasına katmak davası ile türlü devrimler yapmışızdır. Tanzimat gibi, 1877 ve 1908 demokrasileri gibi, 1946 demokrasisi, 27 Mayıs ve 1962 demokrasisi gibi... Cumhuriyet'ten öncekiler ortaçağlı bir din devleti gölgesi altında sivil bir devlet ikizliğini gidermeyi düşünmeye bile cesaret edemediler. Ortaçağımız 1923'e kadar devam etti. Türkiye'nin dertleri[nin] neler olduğunu, kurtuluşun nasıl olacağını düşünerek Batı sistemi[ni] gerçek bir tek devrimci ve bir tek devrim gördük. O devrimci Atatürk ve o devrim Atatürk'ün yaptıklarıdır. Yazık ki devrimciliği kendisi ile beraber gömülmüştür.

1946 sonrası demokrasisi dini iç politikanın bir kuvveti olarak işlediği için ortaçağımız geri tepti. 27 Mayıs asıl krizi görmeksizin, tıpkı meşrutiyetler gibi tuzağa düştü. Sonunda bugünkü tavizler rejimine girdik.

Atatürk sonrası Atatürk yolundan sapmadan yürümekte devam etseydi, 1938 şartlarının yirmi beş yıl ilerlemişi ve gelişmişi ile Batı toplulukları arasına katılmış olurduk. Halbuki yirmi beş yıl-

Levent Şahverdi Arşivi

dan beri, tekrar Doğu toplulukları arasına geri dönüyoruz. Yeniden medreseler, tekkeler, dergâhlar, dervişler, şeyhler topluluğu olduk.

Atatürk devrimlerinin temeli layisizmdir. İçtimai hürriyetlerdir. İkisine de hıyanet ettik. Biz bugün hikâyelerini anlattığım 1908 Meşrutiyet havası içindeyiz. Hâlâ davamızın bir medeniyet davası olduğunu kavrayamayanların kurbanlarıyız.

Bir defa vatanın yarısını kaybettik. Bir defa bütününü kaybettik. Battık. Gökten Atatürk indi ve öyle bir kaos içinden çıktık. Onun ölümünden yirmi beş yıl sonra, otuz beş bin yobaz okulunda Türk çocuklarını koca imparatorluğu batıran zihniyetle yetiştiriyoruz.

Bir milletin aklını başına toplaması için Tanrı onu daha nasıl imtihandan geçirebilir?

Gençlere Atatürk'ü vatan kurtarıcısı asker olarak göstermek yetmez. O asıl devrimleri ile kurtarıcı olmuştur. Tarihimizde bizi uçurum başından çekip kurtarıcı zaferler vardır. Ama hiçbiri yeni felaketlere uğramaklığımıza engel olamamıştır.

Eğer biz Atatürk'e dönmezsek, demokrasi devrinin alçakça hıyanetlerini çiğneyerek Atatürkçülüğü yeniden hâkim kılmazsak, milli kaderi oportünist politikacıların pençesinden kurtaramazsak halimiz yaman olur!

1919'da savaşçı yurtsever çoktu. Fakat büyük zafere inanışta, onu hazırlayışta ve gerçekleyişte Atatürk tektir. Atatürk'ü seven, ona bağlanan, onu öğrenerek yetişen gençler, binlerce, on binlercesiniz. Yarın sizindir. Yeneceksiniz!

Levent Şahverdi Arşivi

EK BÖLÜM

■■■

Bu kitabın "Sonsöz"ü ile ilgili bazı
"Pazar Konuşmaları"nı bu kitaba ekliyorum.
F. R. A.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

AÇIKLAMA

Okurlarımdan biri "İki Tanzimat" başlıklı konuşmam üzerine benden bazı açıklamalar istemiştir. Mektubundan anlaşıldığına göre asıl merakını çeken iki meseleden biri Japon Batılılaşma davacılarının mukaddesadçı ve gelenekçilere nasıl karşı koyduğu, bilhassa halk seçimine dayanan demokratik meclisler sistemi ile bu medeniyet değiştirme hareketini nasıl uzlaştırdıklarıdır.

Bilindiği üzere Japon'un Arabı Çinlidir: Dinini de, felsefesini de, yazısını da, medresesini de, kanunlarını da Çin'den almıştır. Demek ki Japonya'da kendi Tanzimatı'ndan önce tıpkı bizim Tanzimat'tan önceki Osmanlılar gibi, ayrı bir medeniyet ve kültür düzeni altındaydı. XVI'ıncı yüzyılda Japon Adaları'na uğramak isteyen Hıristiyanlık, Buda şeriatçılarının taassupları altında ezilmiştir.

Osmanlılar nasıl Batı saldırışları altında silkinip uyanmak ihtiyacını duymuşlarsa, Japonlar da on dokuzuncu yüzyıl başlarında kazaya uğrayan gemi ve gemicilere yardım tesisleri yapmak, kömür depoları kurmak, Avrupa ve Amerikalılara ticaret hakları tanımak gibi baskılardan rahatsız olmuşlar. Amerikan kumandanı Perry, Japon kapılarını 1853'te zorladığı zaman aklı başında olanlar uyanmışlar, 1856'da ilk anlaşmaları yapmışlar. Biraz sonra halk ayaklanmış ve adalardaki yabancılara saldırmışlardır. Ancak 1865 çarpışmalarından sonra Japonlar Batı'ya boyun eğmekten başka çare olmadığını gördüler.

Levent Şahverdi Arşivi

Batı medeniyet toplulukları içinde katılmadıkça o günkü Çin gibi sömürgeleşmekten kurtulma imkânı olmadığına inanan imparator, buna ister III. Selim, ister II. Mahmud deyiniz, aynı inançta bir avuç kararlı ve azimli insanla, bunlara ister Tanzimatçı, ister Meşrutiyetçi, ister Atatürkçü deyiniz, harekete geçti. 6 Nisan 1868 Tanzimat Fermanı'na göre derebeylik rejimi kalkacak, idare ve ekonomi sistemi yenileşecek, halk efkârını temsil edici meclisler kurulacaktı. İlk defa Nizam-ı Cedit ordusunu yaptılar. Orduyu ve donanmayı imparatora bağladılar.

İki lider Avrupa'ya gitti. Batı medeniyetinin üstünlüğünü sağlayan ne varsa hepsini gördüler ve döndüler.

Hep birlikte demiryollarını, telgraf hatlarını ve tersaneleri yapmak üzere İngiliz, kanunları düzenlemek ve orduyu eğitmek için Fransız, tıp ve sağlık işleri için Alman, aşağıdan tepeye doğru bütün milli eğitim sistemini kurmak için Amerikan, heykeltıraşlık ve resim sanatlarını öğrenmek için İtalyan mütehassısları getirmeye karar verdiler.

•••

Her şeyde, idarede, eğitimde, yaşayışında din geleneklerine dayanan halk yığınları Batılılaşma hareketine karşıydı. Nitekim 1877'de büyük irtica isyanları olmuş, kanlı çarpışmalar altı ay sürmüş, Nizam-ı Cedit ordusu bu isyanları boğmuştur.

Japon Tanzimatçıları idealist adamlardı. Memleketlerinde demokratik müesseselerin de kurulması gerekli olduğunu biliyorlardı. Bu meclisler murakabe yapacaklar, serbest seçileceklerdi. Fakat seçmenler için Batılılaşma davasına inanmış olmak ilk şarttı. 50 milyon nüfuslu o zamanki Japonya'da seçmen sayısının ne olduğunu biliyor musunuz? Sadece 460.000. Eğitim yolu ile Batılılaşma davası halk çocuklarına sindirile sindirile seçmen sayısı 1928'de 13.000.000'e yükselmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir zamanlar aydınlar demokrasisi deyimini kullandığım zaman bana gülenlere bu misali hatırlatıyorum. Bizler yemin ettikleri anayasa prensiplerine inanmayanların, yani 1839 Tanzimatı'ndan yüz yirmi dört yıl sonra Batılılaşma davasını hâlâ benimseyemeyenlerin yahut taassup ve cehalet yığınlarına hoş görünmek için hâlâ 1839 öncesi şeriat düzenini savunanların yarattıkları krizlerden kurtulamıyoruz. Japonlardan yirmi dokuz yıl önce başlattığımız harekette, henüz, yani şu müspet ilme boykot yapılan okullarımız[ın] olduğu devirde Japon Tanzimatçılarının ilk yıllarında bile değiliz.

Japon Tanzimatçıları milli eğitime bilhassa önem verdiler. Onlar da Atatürk gibi, okullarda Japon çocuklarını yabancı üstünlüğü kompleksinden kurtarmaya ve bunun için de tek çarenin onlara yetişmek, onları geçmek olduğu inancını yerleştirmeye çalışıyorlardı. Okulları din tesiri altından tamamıyla çekmişlerdi. Bir medeniyet tarihi yazarı olan Will Durant şöyle diyor: "L'instruction publique est plus laicisee que dans la plupart des pays d'Europe."

Fransızca cümleyi olduğu gibi alışımın sebebi yazdıklarımda hiçbir zorlama yapmadığımı anlatmak içindir. Atatürk öldükten sonra din adamı adı altında Atatürk düşmanları yetiştirmek ve onların hocalık ettiği hafız okullarında Batı medeniyetçiliğini gâvurluk gibi tanıtmak cinayetini işlemiş olan demokrasi politikacıları utanmalıdırlar.

•••

Japonlar Batılıya yetişmek ve onu geçmek aşkı ile çalışmaktan hastalanıyorlardı. Okul çalışmalarını jimnastik ve atletizm ile aralamak lazım geldi. Folklor müstesna gelenekten sanatlarını bırakmışlardı. Size küçük bir misal daha vereyim: Geçen pazar konuşmamda bizim Tanzimat tıbbının acıklı halini anlatmıştım. 1853 tarihine kadar Çin medresesi tıbbı ki bizim Arap medresesi tıbbından da geri olsa gerek, onu Batı tıbbı ile değiştiren Japonlar pek

Levent Şahverdi Arşivi

kısa zamanda milletlerarası tıp tarihine Takamine gibi İnsuline ve vitaminler üzerindeki, Kitasato gibi Tetanos ve Pnömoni, Noquchi gibi frengi ve sarı humma üzerindeki çalışma keşifleri ile şöhret kazanan bilginler yetiştirmişlerdir. Yarı medreseden bozma Osmanlı darülfünununu üniversiteye benzetmek için getirdiğimiz Frenkleri nasıl birer birer kaçırttığımızı unutmamışsınızdır.

Geçenlerde İstanbul'a bir Japon gemisi geldi. Bu sergide de görüldüğü üzere yüzyılda Japonlar birçok bakımdan Batı'ya yetişmişler, bazen da onu geçmişlerdir. Resimde Batılıdırlar. Musikide Batılıdırlar.

Japonların Batılılaşma yolundaki radikal davranışını ancak Atatürk'te gördük. Çabuk öldü ve eserini bütün temelleri atılmış olarak tamamlamak için bize bıraktı. Ona layık olamadık. Bu temellerden en önemli ikisi layisizm ve eğitim birliği iyice sarsılmıştır. Gençlerde Diyanet İşleri'nden bir dünya işi için fetva istendiği haberi bile çıktı. Anıtkabir'e bomba atılmaktan farksız bir cinayet!

Biz Batı topluluklarından hiçbirine benzemeyiz. Misalimizi Japonya'dan almalıydık. Yine ondan almalıyız.

Yapılacak işler basittir: Yeni anayasaya inananlardan hükümet kurmak! Bu hükümeti yeni anayasaya inananlara mürakabe ettirmek! Bu mürakabecileri yeni anayasaya inananlara seçtirmek!

Ancak bir Atatürkçü demokrasi Türk milletini birkaç dekat içinde bir Batı topluluğu olarak yetiştirebilir. Mesut edebilir. Kalkındırabilir.

Ya Japonya'ya benzeriz yahut onun benzemekten korkup kurtulduğu Çin'e benzeriz!

Hangisine benzemek istersek!

Levent Şahverdi Arşivi

TARİH

1908'den önceki rüştiye ve idadiye okullarından Osmanlı tarihini ilmihal gibi okurduk. Nerede ise padişahlarla peygamberleri birbirine karıştıracaktık. Hükümdarlardan hiçbirinin suçu ve günahı yoktu. Olmak ihtimalini de düşünemezdik. Okul tarihleri baştan başa birer övgü kitabıydı. Eğer bozgunlar olmuşsa, savaşlar kaybedilmişse baş sorumlu biz Müslümanlara karşı birleşen "Kâfirlik," ikincisi de boyunları vurulası bazı vezirlerdi. Sultan Hamid'in resmi bile yasaktı. Bir gün ağabeyim[in] kütüphanesindeki bir Fransız salnamesinde fotoğrafını görüp de okula götürdüğüm için nasıl dayak yemiş olduğumu bir konuşmamda anlatmıştım. Rüştiyedeki açık fikirli tarih hocamızdan bazı vakanüvis fıkralarını umacı masallar gibi, bahçe köşelerinde ürkerek dinlerdik.

1908'den sonra rahmetli Murad Bey, Ebül Faruk Tarihi'ni yazıp da eski Osmanlı devirlerinin iç yüzünü ortaya döktüğü zaman, eski eğitim görmüş olanlarca kendisine nasıl sövüldüğünü hatırlıyorum. Hatta aslı Çerkez olduğu için Türklükten öç almak üzere bu tarihi yazdığını söyleyenler bile olduydu. Gerçekte ise doğruya en yakın Osmanlı tarihi bugün de odur. Padişahlar, vezirler ve çevreleri Ebül Faruk Tarihi'nde mesala Naima'da olduğundan fazla tenkit de edilmemiştir.

Bizim kuşaklarda eskiden kalma kötü bir alışkanlık daha vardı. Hangi yabancı Türkleri tenkit ederse "hakaret etmiştir," "iftira etmiştir." Meşrutiyet'te sokaklara çıkar, nümayişler bile yapardık.

Levent Şahverdi Arşivi

Eğer yabancıların bize ille iftira edeceklerini değil de doğruyu söyleyeceklerini hatıra getirmiş, o tenkitlerden kendimize çekidüzen vererek kurtulma yollarını aramış olsaydık yirminci yüzyıla Batı'nın çağdaşı bir millet ve memleket olarak ayak basardık. Yalnız övünmek, bu yüzden de övülmek zaafı bizi kendi kendimizi, çevremizi ve çağımızı öğrenmekten mahrum bırakmıştır.

•••

Amerika'da okuyup yazma bilmeyen oy kullanamaz. Hatta sandık heyetlerinin seçmene Amerikan anayasası üzerine sual sormaya bile hakları vardır. Amerikalılar demokrat değil midirler? Belçika'da da öyle. İngiltere'de insan hakları düzeninin temeli on üçüncü yüzyılda atılmıştır. Düşününüz ki biz varlık vergisini ve daha sonra 6/7 Eylül'ü yirminci yüzyılın ortasında yaptık. Yüzyıllardan beri İngiltere'de murakabe vardır. Meclisler olmuştur. Fakat İngilizler bizimki kadar geniş ölçüde seçim haklarına ancak yirminci yüzyıldan sonra kavuşabildiler. Bu memlekette bu misalleri hatırlatıp seçim ve demokrasi müesseselerine dair tenkitler ve teklifler ileri sürdünüz mü, vay efendim Türk milletine hakaret edersiniz ha! Okuyup yazma bilmeyene "cahil" demek, Mekke'de zemzem kuyusuna bir taş düşmüş de Eyüp Sultan'daki kuyuda bulunmuş da onun için bu kuyu suyu dahi zemzemmiş de yollu masallara aldanmış olanlara "kara inançlı," namazınıza orucunuza karışanlara "mutaassıp" dediniz mi, vay efendim millete söversin ha!

Eskiden padişah ve vezir dalkavukluğu ne ise, bizim demokraside halk dalkavukluğu da o! Zat-i Akdes-i padişahi yerine haşmetlü seçmen! Okumak bilmez ama Sorbon felsefe hocasına sağduyusu ile taş çıkarır, okul görmemiştir ama tarlada elleri nasırlana nasırlana bizim liselerde öğrenemediğimiz gerçekleri kavramıştır. Bizde halkçı bu. Halk düşmanı da okuma yazması olmayana cahil diyen!

Levent Şahverdi Arşivi

Biz halk düşmanları bu memleket köylüsünün bir gün önce Danimarka köylüsü gibi ileri, hür, mesut olmasını istiyoruz. Köy enstitülerini arayışımız bundan! Köyü yobazlık elinden kurtarmaya savaşmamız bundan! Halk dostu olanlar ise onu olduğu gibi bırakmak isteyenler! Çocuğunun beynini hafız okullarından çürütmesine ses çıkarmayanlar! Kız çocuğunu okula göndermemesine hak verenler! Halkçı bunlar!

Hayır, bunlar sömürücü, bunlar sömürgeci! Hollandalı yakın zamanlara kadar pençesi altında tuttuğu Endonezyalıya ne gözle bakmışsa, bizim politikacının oy verici Türk köylüsüne bakışı bu! Zorla da olsa sıtmalıya kinin verenle üfürükçüye gönderen arasındaki fark!

•••

Batı'da haklar ve hürriyetler anayasalar değil, şahsi şeref duygusu üzerine dayalıdır: Yalancı dediğiniz Batılı sizi ölüme de düelloya da çağırır. İtibarlı kalmak isteyen Batılı doğru söyler. Riyakârlık etmez. Yalancıya da, riyacıya da Batı'da selam verilmez.

Demokrasi hukukun çok üstünde bir ahlak davasıdır. İnsanların içleri dışları birbirinden ayrı, söyledikleri yaptıkları birbirlerine aykırı olduğu yerlerde demokrasi beklenen sonucu vermez. Tam tersini de verebilir. 1946'tan sonra Türkiye'ye demokrasi tuhaf bir politikacılık ahlakı getirmiştir. Hususi hayatta ve münasebetlerde ne ayıpsa, ne kötü ise, ne çirkinse politikada hepsi mubah!

Kulüplerde, toplantılarda, davetlerde rüşvetçi, soyguncu, yalancı olduğunu bildiklerimize başımızı çeviriyor muyuz? Hayır! Hele bunlar o yüzden zengin olmuşlarsa, el üstünde tutuyor muyuz? Evet! Öyle ise çocuklarımızdan niçin namuslu, doğrucu ve samimi olmalarını istiyoruz? Çocuklarımız böylelerinin ayak altında kaldıklarını da gördükten sonra!

Şüphesiz bütün demokrasilerde demagojiye biraz pay vardır. Fakat demagoji bizde olduğu gibi, politikada başarı kazandı-

Levent Şahverdi Arşivi

racak yol inancınız dışı da olsa onu seçmek değil, amacınızdan asla şaşmamak, fakat sizi ona götürecek yolları o günkü şartların elverdiği gibi uysalca seçmektir. Bu ölçü ile baktınız mı, bizim politikacılardan yüzde bilmem kaçını memleket adamı olarak ayırabilirsiniz? Birçok politikacıların bizde yaptıklarını yapan Batılılar kendi toplulukları içinde şerefsiz tanınmışlardır. Az çok bildiğiniz memleketlerin son zamanlar tarihini hatırlayınız: Parti değiştiren kaç şahsiyet bulursunuz?

•••

Halkevleri neydi? Birer kültür kulübü! Türk folkloru bu evlerde gelişti. Bu evlerin sahnelerindeki amatörler daha sonra birinci sınıf sanatçılar arasına geçti. Öğretmenler, memurlar, serbest meslekten olanlar eşleri ile beraber halkevlerine geliyorlar, içtimai hayatın serbestlemesine önayak oluyorlardı. Yerliler uyandıkça bunlara katılıyorlardı. Yobazlık 1950'den sonra sadece kadınlık hürriyetini önlemek, kadını yeniden çuvala ve kafes arkasına tıkmak için halkevlerine düşman kesilmiştir ve kapanmalarını istemiştir.

"Yüzde seksen beş iktidardayız," diyen CHP efendilerinin açmak değil, ağza bile almaya cesaret edemedikleri bunlar! Atatürk'ün evleri!

•••

Geçenlerde İstanbul'un büyük camilerinden birinde hoca cehennemi anlatmaktadır: İnsanlar orada ateşe atılacaklar. Yanacaklar fakat ölmeyecekler. Ateş içinde yanarken ayrıca susayacaklar. Ellerine birer bakır kap verilecek ve içine kaynamış bakır dökülecek. Yanan günahlı bunu içerken kaynar bakır yanaklarından yaka yaka akacak.

Kuzum Bay Savcı, şu vaiz efendiyi alıp da "dört yıl müddetle ders okumak üzere" İstanbul ilkokullarından birine yollamaz mısın?

Levent Şahverdi Arşivi

Bilakis kara kafalılar, gazetemizde okuduğunuz üzere, sivil okulları basmışlar. Hem de peşlerine halkı takarak!

Zaten ne halife ne de Bayar-Menderes ramazanlarında, hiçbir zaman Türk gazeteleri koalisyon hükümetinin bu son ramazanında olduğu kadar din ve mukaddEsad istismarcılığı yapmamıştır.

Bayar-Menderes devrinin hiçbir gününde bazı müftüler cahil ve mutaassıpların kendilerinden de daha cahil ve mutaassıp yetiştirdikleri yobaz ocaklarının şimdi gösterdikleri cüreti göstermemiştir.

27 Mayıs sonrası seçimlerden gelme hükümetlerin korkakça istatükoculuğu bütün Türkiye irticaına Atatürk devrinden geriye doğru gitmenin artık milli bir gerçek olduğu inancını vermiştir.

Maddi hiçbir kalkınma bu manevi çöküntünün tahriplerinden Türk milletini kurtaramaz ve koruyamaz.

İrtica İstanbul'da maddi kalkınmışların sermayesine dayanmaktadır.

Din okulları Türk camilerine Atatürkçü ve medeni kanuncu imamlar yetiştirmedikçe, din adamları layisizmi yüzde yüz benimsemedikçe, din adamları vaktiyle Lübnan'da Katolik, bütün Osmanlı memleketi içinde Ulah, Sırp, Rum, Ermeni papazlarının yaptıkları gibi, Batı medeniyetçiliğinde halka kılavuzluk edici olmadıkça yuvarlanış durdurulamaz.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

KADIN

■■■

Ve matematik! İsterseniz fizik... İster Türkçe yobaz, ister Farsça Ahond deyiniz, ikisinin de hesabı şudur: İşlerini yürütebilmek için kadını kafes ve peçe altında tutmak ve din okullarına matematik ve fizik sokmamak şart! Onun için imam hatip okullarında ikide bir:

-Bize ulûm-i şer'iyye yeter, ulûm-i akliyye istemeyiz, kışkırtması baş gösterir. İran'da da kadınlara seçme hakkı verildiği için mollalar ayaklanıp göstericilerin üstüne yürümüşler. Kanlı kavgada bir kadın şehit, bir molla "Mürd!"

Aynı günlerde Ankara ve İstanbul sokaklarında Türk gençliği ile kara kafalı gericiler arasında ona benzer bir çarpışmanın haberini okuyoruz.

Birkaç hafta var, bir YTP afcısı dostumuz gazetemize geldiydi, kendisine:

-A canım anlaşılıyor ki yeni anayasayı benimsemekten başka demokrasiyi ayakta tutma çaresi yok. CHP halkevlerini açsa siz tutmaz mısınız, diyecek olduk:

-AP kıyamet koparır, dedi.

Bayar hapisten çıkar çıkmaz ilk işi sarıklı cüppeli bir tarikat şeyhinin sakalını öpmek olduğuna göre, gider göründüğümüz yeni DP rejiminin de ne olacağı gün gibi "ayan!"

Halkevleri kadın hürriyetinin ocaklarıydı. CHP gericilere hoş görünmek için o konuyu ele almamaya karar vermiştir. Bayar'ın

Levent Şahverdi Arşivi

şeyh sakalı öpmesi üzerine bakalım nasıl bir taviz oyunu düşünecekler?

•••

Osmanlı geleneği ideal bağlılığı değil, şahıs tapıcılığı! Zat-i akdes-i hümayun kulluğu! Atatürk kanununu da bu gelenek üzerine çıkarmışız. Bir yazımda Atatürk Samsun'a çıktığı zaman bir erkek hastalığından rahatsız olduğunu yazmaklığım üzerine, savcı tarafından kendisine öyle bir hastalık isnat ettiğim için Atatürk kanunu gereğince cezalandırılmak için kovuşturmaya uğramıştım. Heykeline taş at, hapis! Anasına veya babasına yahut özüne söv, yine hapis! Ama köy köy hafız okulları açılmasına, sağdan yazı öğretilmesine, imam hatip okullarında şeriatçılık öğrenimine, hutbelerde, vaazlarda devrimler aleyhinde tahrikle yapılmasına göz yum, halkevlerini kapa, eline fırsat geçince açma, kadınlar Trabzon ve Erzurum sokaklarında şapkalı gezerken onları İstanbul'un iç semtlerinde bile çarşafsız sokağa çıkamayacak hale sok, sokulmasına ses çıkarma, Atatürk kanununun kılı oynamaz, kendi partisinde bile kımıldama olmaz.

Atatürk kanunu bir Batılı anlayış ile çıkarılmış olsaydı CHP iktidarcıları da adaletin pençesinden yakayı kurtaramazlardı. Onlara göre de Atatürk'ün büstüne dokunma da, şahsına, anasına, babasına sövme de, istersen şeyhülislamlığı kur, layisizmi ayaklar altında çiğne!

•••

Eski Adalet Bakanı Senatör Sayın Amil Artus İsrail'e gidip gelmiş. Elli altmış sayfalık bir de eser yazmış. Okuyup bazı notlar aldım.

Bir tarım bölgesini üçe ayırmışlar. Akdeniz bölümünde aile başına 28, ikinci bölümde 45, Ürdün taraflarında ise 250 dönüm ayırmışlar. Bir aileye 28 dönüm verdikleri kısım, bizim Ege ve bü-

Levent Şahverdi Arşivi

tün Akdeniz kıyıları! Nice milyonlar yerleştirilebilir, rahatça besleyebiliriz. Halbuki İnönü bile ormanlık bölgelerdeki kısır tarla davalarını ele almıştır. Hayır, bu tarlalar ormana çevrilecek, orman halkının fazlası kıyılara indirilecek, bağlar bahçeler içinde mesut edilecek. "Fıstık mahsulümüz yüksek kalitede olduğu için ihraç ederiz. Kendi ihtiyacımız için dışarıdan daha düşük kalitede fıstık alırız." Dahası var: İsrail'de ne şeker vardı ne de pamuk. Şimdi ikisi de var. Biz ise ekmeğimiz için Amerika'dan buğday sadakası alıyoruz. Daha yakın yıllarda bizden yumurta alan İsrail şimdi bir buçuk milyar yumurta satmaktadır. "Altı veya yedi köyün ortasında bir merkez köyü vardır. Burada köylü bulunmaz. Sağlık memuru, öğretmen ve başka görevli memurlar ve teknisyenler, bir traktör istasyonu, zerzevat ve yemiş deposu bir kantin, gençlik kulüp binası, sağlık istasyonu, bölge ilkokulu ve görevlilerin meskenleri vardır." Biz de köy enstitüleri ile teşkilatlanmaya doğru gidiyorduk.

Necef Çölü'nde, "Çorak Bölgeler Araştırma Enstitüsü" kurmuşlar. Amaçları çölü fethetmek, onu tarıma ve insanların yaşamasına elverişli kılma çareleri aramak! Yeryüzündeki toprakların üçte biri çöl. Çölü tarım toprağına çevirmek Batı medeniyetçilerinin başlıca konularından biri. Çölde erozyonu ve kum fırtınalarını önlemek için bin bir inceleme ve uğraşma ile çölde tutabilecek bitkileri bulmuşlar. Kum fırtınalarını önledikten sonra da pamuk yetiştirmişler. Necef Çölü'nün kuyuları da tuzlu. Sudan tuzu ayırmak için makinalar icat etmişler. Çöl laboratuvar dolu. Kızıldeniz'in sularını da içecek hale getirmek için Elhas'ta bir fabrika kurmuşlar. Bir metreküp su masrafı 25 sent. (225 kuruş!)

Güneş enerjisinden faydalanma işini de başarmışlar. Güneş ışınlarındaki ısıdan suyu ısıtıcı bir cihaz yapmışlar. Bu cihaz evlerin damına yerleştirilmiştir. Eğer hava yirmi dört saatte bir güneşli olursa bu alet o evin yirmi dört saatlik su ihtiyacını sağlamaktadır. "Necef'in merkezi Beersheba'da 1948'de iki bin nüfus

Levent Şahverdi Arşivi

varmış. Bizim zamanımızdan kalma bir istasyon binası, II. Hamid devrinde yapılmış bir cami, beş on eski taş ev! Şehir bir plana göre düzgün, yolları modern binaları ile serpilip büyümüştür. (Biz İstanbul'u hâlâ rüşvet ve plansızlık belaları yüzünden mahvedip gidiyoruz.) Bugünkü şehrin nüfusu 50 bin. Çölde 200 bin nüfus. Tel Aviv civarındaki Yarkon Nehri'nden alınan suyun büyük borularla birkaç yüz kilometre güneyindeki çöle getirmişler. Bu sulama yüzünden on iki yeni şehir ve yüz elli yeni köy yapmışlar.

•••

Ben İsrail'e gittiğim vakit devlet başkanı ile Türkçe konuşuyorduk. Bilgin bir efendi. Şatafatsız. Sarayı büyükçe, tek katlı bir ahşap ev. Başlıca süsü de kütüphanesi.

-Biz, dedi, geri bir topluluğu Batı medeniyetine doğru süratle götürmek için Atatürk'ten çok şey öğrendik. (Heyhat, bu yoldan memleketimizde kendi partisi bile ayrılmıştır ve geri topluluğu daha da geriletici yobazlar takımına teslim edilmiştir.) Çok tecrübelerimiz var. Sizler de bizden bir şeyler alabilirsiniz. Acaba Celal Bayar Ürdün'e geldiği zaman neden, ordumuz sizinle beraberdir diye bizim hasımlarımızı tahrik etti? Ne ister bizden?

Hani ara sıra memleketimizde bir Danimarka örnek köyü kurmaktan bahsederiz. İsrail Arap dünyası ortasında bir köylük yer. Araplar için de bizim için de en iyi okul. Bütün Batı memleketlerinden daha faydalı. Ama gece eğlenceleri az. Döviz ticareti imkânları kıt. Paris ve New York mağazaları lüksü yok. Kim gider oraya inceleme yapmak için! Öğrenmek için!

İsrail bilime inanmıştır. Biz müspet bilgiye kapılarını kapayan din okullarından halk eğitimcisi yetiştiriyoruz.

O koskoca İsrail, bizim bir sancağımızdı! Ve en kötüleri arasında! Yalnız Ege ve Akdeniz kıyılarımızda bir düzine İsrail var. Bütün Türkiye nüfusunu zengin etmeye elverişli topraklar! Böyle bir memlekette doğumu kontrol altına almaya kalkışıyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Kalkınma planımızın birinci maddesi "İsrail'den akıl ithali" olmalıdır. Onlar Afrika ve Asya'da yeni kurtulan memleketlere akıl ihraç etmektedirler.

Geçenlerde Türkiye'ye gelen hazine umum müdürleri ile görüşen iktisatçı ve maliyecilerimiz hayret içinde kalmışlar. Başarılarının kaynağı ya bizim yaptıklarımızdan başka türlü yapmaları yahut tam tersini yapmaları olduğunu görmüşler.

Türkiye bugünkü partiler politikacılığı yönünde kaldıkça okuduklarımızdan, gördüklerimizden ve öğrendiklerimizden ne çıkar? Eski DP'nin, yeni AP'nin eline İsrail'i verseniz, iki seçim süresi içinde onu yeniden çöle çevirir.

•••

Tanınmış tarihçi H. G. Wels bir yazısında eski Rusya'nın kızıllık uçurumuna nasıl yuvarlandığını anlattığı sırada, Çaykovsky'ler ve Tolstoy'lar memleketi için, "Üstü pek yüzünden Batılı, altı Şarklı..." diyor. Düşününüz: Musikide, edebiyatta, her türlü ilim kollarında milletlerarası nice büyük şöhretler yetiştiren eski Rusya büyük Petro'nun açtığı Batılılaşma davasını halk yığınlarına mal edemediği için bu hükmü yemiştir. Büyük Petro bizim Tanzimatçılardan çok daha ileri bir davranışla yola çıkmıştı. Biz onun yaptıklarını yaparak Tanzimat'ın yapmamış olduklarını tamamlaması için Atatürk'ü bekledik.

Yüksek kadrolar için okullar açmakla, taklit müesseseler kurmakla, rejim ve idare ıslahatları ile batılılaşma olmaz. Batılılaşma derinliğine, iyice derinliğine bir kültür ve eğitim davasıdır.

De Gaulle kim? Bir asker. Bir general. Hem de sert ve dik soydan. Siz bu askerin bile Eflatun'u eski Yunancadan okuduğunu ve aynı Eflatun'u yine eski Yunancadan okuyan İsrail lideri Ben Guryon'la tartışmalar yaptığını biliyor muydunuz? Ben de yeni öğrendim.

Levent Şahverdi Arşivi

Folkloru bir yana bırakalım. Fakat fasıl musikisini bile henüz Batı musikisi yanında yürüyebilecek sanmıyor muyuz? Eskiler, "Kılık değiştirmekle insan Batılı olmaz," derlerdi. Tamamlayalım: Fabrika kurmakla da olmaz. Beton köprü yapmakla da olmaz. Sulama kanalları açmakla da olmaz. Batılı lise kültürü üzerine dayanan bir üniversite kültürü ve aynı sistemde köklere doğru inen bir ilk eğitim. Son köyün son kız çocuğuna kadar!

Binlerce, on`binlerce camimiz var. Halkımızın yüzde doksanından fazlası Müslüman. Nasıl olur da bütün bu camileri her hafta milyonlarca saf vatandaşa Batılılaşmanın dinden çıkma olduğu zehrini sunan cehalete teslim edebiliriz.

Hayli önce de anlatmıştım: Bir tarihte rahmetli Mahmud Esad beni Ankara Hukuk Fakültesi'nde bir sınavına çağırmıştı. Bir ara öğrencilerden biri[nin] Demosten için, "Diniyyûndandır!" demesi üzerine, hazır bulunanlardan biri gülerek:

-Ya? Hangi dinden acaba? diye sormuş, o da:

-Katoliktir, efendim, demişti.

Dışarı çıktıktan sonra o öğrenciye sınıf geçecek numara verip vermediğini Mahmud Esad'tan öğrenmek istedim:

-Soruların çoğunu cevaplandırdığı için verdim, dedi.

-Ben olsam hukuktan çıkarır, liseye geri gönderirdim, demiştim.

Levent Şahverdi Arşivi

DEVE

■■■

Atatürk Osmanlı deyimi ile "batıl itikat," yeni Türkiyemiz'de kara inanç dediklerimize karşıydı. Bir gün şehirlerimizden birini ziyarete gidip de parti ve hükümet ileri gelenlerinin halkı zorlayarak parasını topladıklarına şüphe olmayan birkaç gözü bağlı koyunun boğazlanmak üzere olduklarını görünce:

-Bırakınız şu zavallıları, demişti.

Celal Bayar, Atatürk hükümetlerinden birinin ekonomi bakanı sıfatı ile İzmit'te bir fabrikayı açmaya gelince, yere yan yatırılmış, gözü bağlı koyuna ilişti. Hemen o vakayı hatırlayarak ve kaşlarını çatarak:

-Bu hayvanın ne kabahati var? Onu serbest bırakınız! diye emir verdiydi.

Fakat 1950'den sonra Afyon'da aynı Bayar bir devenin kurban edilmesine ağzı kulağına vararak baktı.

Atatürk devrinin şeker ve kurban bayramlarında kutlama gösterilerinden kaçmak için bulunduğu şehirleri bırakıp uzaklaşan İnönü'nün 1962 demokrasisindeki bazı göz yumuşlarını, doğrusu, kendisine pek yakıştıramıyorum. Temelsiz ve kötü malzemeli eve gecekondu diyoruz. Atatürk devrimleri ki bu topluluğu çağımız medeniyetine katmak için sadece temel ve malzemedirler, onlardan fedakârlık üzerine ancak bir gecekondu demokrasisi kurulabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Eğer biz sağlam temelli ve iyi malzemeli bir demokrasi kurmak istiyorsak, onun başbakanı apaçık bu devrimleri ayrı ayrı savunmakla kalmayacak, ona karşı gelen vaizleri, hatipleri, imam hatip okulu hocalarını yaka paça karakola ve mahkemelere götürmeyen yetkili memurlarını cezalandıracaktır. Kendisi, bütün ailesi ve çevresi ile beraber, devrimci yaşayışına uyduktan başka memleket uyanıklarını ve aydınlarını yeniden bu yaşayış uğruna savaşa çağıracaktır.

Türkiye'nin bir tek camisinde medeni kanun aleyhinde vaaz oldukça, hatta bir tek camisinde her vaaz adamı Atatürk devrimlerini savunmadıkça, Türkiye'de kolera salgını, veba salgını var demektir, o Türkiye'nin bütün kuvvetleri harekete geçmelidirler.

•••

Atatürk'ün Türkiye'de yaptıkları, 1923'ten sonra, karanlık ve geri İslam dünyasına ışık tutuyordu. Her yerde azlık olan Batı eğitimi gençlikler Atatürk'e dayanarak softalara, mollalara ve bütün irtica geleneklerine meydan okuyorlardı. Nüfusumuz bugününün yarısıydı. Bugüne göre çok fakirdik. Şimdi endüstride başardıklarımızın dörtte birini başaramıyorduk. Ama itibarımız şimdikinden bin kat daha fazlaydı. 1943'te Hindistan'a gittiğimizde Müslüman ve Hindu gençleri: -Aman gazetelere Atatürk'ün yaptıklarını anlatınız. Bizi kimse dinlemez, onu ise dinlemeyen olmaz, diyorlardı.

Ben bir gazeteye, Hindular ineklerini ahıra sokmadıkça ve Müslümanlar kadınlarını çuvaldan çıkarmadıkça, gerçek hürriyete kavuşamazsınız dediğimde, gençler trene kadar arkamdan gelmişler:

-Bize bir Çanakkale beyannamesi bıraktınız, diye teşekkür etmişlerdi.

Müslüman memleketler mürtecileri, bilhassa Nakşibendilik ve Kürt Said'in Nurculuk yolu ile Türkiye'yi dışarı dünyaya böyle bir örnek olmaktan çıkarmak için gizli tahriklere girmişlerdi. 1946

Levent Şahverdi Arşivi

demokrasisinden sonra onlara hacet kalmadı. Türkiye dış Müslümanlığın batılı gençlikleri için ışık tutucu bir lider olmaktan kendi kendine çıktı, bilakis:

-Bakın, bakın, Türkler de yaptıklarına pişman oldular, parolası altında milletlerarası Müslüman irticanın misali haline geldi.

Şimdiki Cezayir lideri:

-Ah bir Atatürkümüz olsaydı, diyor.

Bunun manası, onun yıktıklarını yıkabilmektir asıl mesele, yapamadığımız budur bizim, eğer Cezayir'de o devrimler yapılmış olsaydı işimizi ne kadar kolay başarırdık demeye getiriyor.

Bir kurtuluş çığırı açıldıktan ve onun bütün güçlükleri bir yana atıldıktan sonra koyun için:

-Bu hayvanın ne kabahati var? Çözün gözlerini, diyenlerin aynı adamların sözde bir rejim yürütmek için deve boğazlanmasına neşe içinde bakmaları ne ibret verici bir şeydir!

Nedir bu demokrasi? Nasıl tuhaf gemidir bu ki yalnız tornistan gider ve geriye götürür?

Türkiye'de bir tek hafız okulu, bir tek tekke işledikçe, tarikat festivalleri yapıldıkça, benim bu acı sözlerime hak vermez misiniz?

•••

Çünkü efendim, nasıl boyacı esnafı var, nasıl kunduracı, yorgancı, marangoz esnafı var: 1946 demokrasisi bizde politikacı diye sırf "kâr ve kisp" düşünen bir esnaf takımı yaratmıştır. Okulun da hiçbir değeri yoktur. Hukuk fakültesinde çakmaktan başı döner. Hayatta çocuğuna nafaka vermemek için hapse girecek kadar küçülmüştür. Ancak mahalle kahvesi halkı ile gecekondu meydanlarında dinletecek bir çenesi var ya, buyurunuz politikaya! Haydi milletvekilliğine, haydi dövizli seyahatli ikballere, nihayet bir gün de bakanlığa! Hukuk örneği bu. Tıp örneği de öyle. Hepsi öyle. Bizim okullarımız, fakültelerimiz ön kapılarından hukukçu, hekim,

Levent Şahverdi Arşivi

mühendis, kurmay, arka kapılarından politikacı yetiştirir. Çünkü seçim sistemi öküzü yazanın değil, öküzü çizenin işini yürütür.

Keçiyi övenin yüksele yüksele bakanlığa kadar yolu var. "A milletim, ormanları kesme, yurdunu çöle çevireceksin," diyenin balta altında can vermeye kadar!

Demokrasiye bu memlekette halkın değil, aydınların layık olmadıklarını söylediğimiz zaman ağzımızdan çıkan sözle ne kastettiğimizi biliriz. Bugünkü sistem kaldıkça, ancak politikaya girenlerin yüzde yüzü keçiyi yerdikleri ve hepsi millete orman değerini anlattıkları zaman demokrasi yürür.

Gökay, hem de imar ve iskân bakanı, Konya'da medreseye gidip bilmediği yabancı dillerden de az bildiği Arapça ile kendini ve partisini beğendirmeye kalkıştıkça, demokrasiniz de uydurmalıktan kurtulmaz.

•••

Yahu ne demiş adam? Din adamları dediklerimizin yüzde 92'si ümmidir, daha iyisini yetiştirelim ve bunlara da okuyacakları vaazlarla hutbeleri yazılı verelim demiş.

Bütün AP, MP gazetelerinde bir hücum. Çünkü bu hocalar halka gidecekler:

-AP veya MP Müslüman partisidir, yalnız ona oy veriniz, diyecekler.

Ya öyle mi diyecekler, CHP'li içişleri bakanı, söylememiş olmasını dileyelim, hemen ortaya çıkar: -Din adamlarımız doğru yoldadırlar, der.

Yani kadınlara, "Hıristiyan kadınlar yanında bile kapanınız" yahut "Tanrı'nın izni vardır, dörde kadar kadın alınız" veya "Gâvur Batı'ya uymayınız," diyenler doğru yoldadır. Tevekkeli bizim polislerimiz işsizlikten esnemiyorlar. Hani basın davaları olmasa savcılarımız da esneye esneye uyuyacaklar. Bu memle-

Levent Şahverdi Arşivi

kette doğru yolda olmak bu olursa, eğri yolu polis ve savcılar değil, mühendisler bile bulamaz.

•••

Hafiften hafife kulak fısıltılarından gerçeği sezersiniz:

-Efendim, demokraside halkın dikine gitmek olmaz. Ya devrimlerden fedakârlık edeceğiz yahut demokrasiyi yürütemeyiz.

Özür bu.

Bu özürcülük durmadan karşımıza çıkar. İmar işlerinin yolsuzluklar içinde yüzdüğünü söylersiniz: -Ne yapalım efendim, kontrol edecek memurların maaşları az!

Kaçakçılığın bütün sınırları kapladığından şikâyet edersiniz:

-Ne yapalım candarmaların maaşları da az.

Nerede ise bir gün bir gecekondu serserisi evinize girecek, neniz varsa soyup götürecek, mahkemede avukatlar:

-Ne yapsın efendim, pabucu su alıyordu, ekmeğine katık parası bulamıyordu, yollu savunmalarda bulunacaklar.

Halbuki devlet düzeni demek, özürler değil, çareler düzeni demektir.

Devrimciler devrinden sonra özürcüler devri... Bu milletin talii bu. Tahterevalli. Bir yukarı ve arkasından hemen bir aşağı!

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ADAY

■■■

Bir defa daha yazmıştım, iki üç dönem Bolu milletvekiliydim. Bazı çevre arkadaşlarımız:

-Bizim bir ortaklığımız var, gel, sen de katıl, orman işletelim, demişlerdi.

Ben ise bir orman koruma edebiyatıdır, tutturmuştum. 1923'te Darıdere'den sonra gökyüzü görmezdik. Dağ o kadar sık ormanlıktı.

Yalnız bir Karadenizlinin gecekondusu vardı, onu söktürmeye uğraşıyordum.

Bakınız, benim ve Bolu'nun başına neler geldi: Karadenizli ormanı parsel parsel yeni göçmenlere sattı. Şimdi koca dağda bir baş serinletecek gölge yok. Bana ortaklık teklif edenler baltalama hakkı olarak Ankara'da birer ikişer apartman diktiler. Benim için de:

-Bu bizim değil, odunların temsilciliğini yapıyor, diye bir tutanak düzdürüp Ankara'ya gönderirler. Rahmetli Atatürk'e bahsetmişler:

-Falih'in bir ormansız yerden adaylığını koyunuz," demiş.

Birkaç dönem de Ankara milletvekilliği yaptım. Daha 1946'da "Muhafazakâr" veya " İstatükocu" bazı dostlarımız, benim dönmez şaşmaz devrimciliğimin listeye zarar verdiğini ileri sürmüşler. Hele 1950'de:

-Eğer listede onun adı olursa kazanamayız, demişler!

Levent Şahverdi Arşivi

Gümüşhane listesine girmiştim. Büyük bozgun üzerine Ankara'ya döndüğümde Anadolu Kulübü'nde "Muhafazakâr" ve " İstatükocu" arkadaşları süklüm püklüm baş başa dertleşirken görünce:

-Bakınız hele, dedim. Ankara'da ilk defa benim içinde bulunmadığım liste kaybetti.

Üniversite profesörlüğünden aktarma bir demagog bir toprak ağası ile el ele vererek köylere gitmişler:

-Demokrat Parti'ye oy verirseniz ezanı hemen Arapçaya çevireceğiz, demişler.

Eğer bizimkiler aynı vaatte bulunsalardı demokratlar:

-Ama biz anayasaya, 'devletin dini İslam'dır,' maddesini koyup onun bütün gereklerini de yerine getireceğiz, diyeceklerdi.

Geri ile yarışa çıkılmaz, halifeliğe padişahlığa kadar yolu var.

•••

İnönü'nün üniversite gençlerine tavsiye ettiğine göre, gençlik artık demokratik usullerle Arapça ezanı Türkçeye çevirmek çarelerini arayacaklar: "Bize oylarınızı verin, ezanı Türkçeleştirelim," diyecekler. Ehhh, demokrasidir bu, yirmi birinci yüzyılda mı, yirmi beşinci yüzyılda mı olur, belki bir gün halkın keyfine esiverir de oluverir.

1950 den sonra CHP'li oportünistler, "Aman, halk arasında köy enstitülerinden ve halkevlerinden bahsetmeyiniz," diyorlardı.

Niçin, bilir misiniz? Halkevlerine memurlar, öğretmenler ve uyanık gençler eşleri ile giderlerdi ya, köy enstitülerinde erkek ve kız öğretmenler yetişirlerdi ya, yobazlar ikisine de, affedersiniz, "kerhane" damgası vurmuş. Mademki vurmuş, Atatürk rejimini de biz yobazlara hükmederdik, ne yapalım demokrasi devrinde o bize hükmedecek, demişler ve iki müessesenin de adlarını ağızlarına alamaz olmuşlardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir komşu hanım var. 1930'da on beş yaşındaki genç kız arkadaşları ile Konya çarşısında bisikletle dolaştıklarını anlattıktan sonra:

-Acaba bugün de buna imkân var mı? diye sordu.

İçtimai gelişme bakımından biz, büyük şehirlerin bazı semtleri dışında, 1930'dan tam sekiz yıl gerideyiz.

•••

Efendim, biraz da "tekâmül"e bırakalım derler. Bunun bizim şartlarımız içindeki karşılığı "oluruna bırakmak"tır. Bütün Anadolu o haldedir ki bir gün, bir saat bile kendi haline bırakılamaz ve devrimci metotlarla, radikal ıslahatçılık kafası ve iradesi ile zorlanarak yürütülmek ister. İkbal veya menfaatçi politika takımının umurunda değildir bu. Gündelikçidir bu takım. Kendinden ve elindekini kaybetmemekten başka bir şey düşünmez.

Atatürk'e, henüz Mustafa Kemal'ken, padişahlığı ve halifeliği teklif ettikleri günleri hatırlıyorum. Herhangi ileri bir adım atmak için Türkiye'nin şartları bugünkünden yüz defa elverişsizdi. "Hayır," dedi ve bütün şanını, şerefini ve canını tehlikeye atarak bin yıllık medreseleri köklerinden söktü, attı. Şimdi on yıllık hafız okullarına dokunamıyoruz. Eski yazıyı söktü, attı. Dükkânlarımızın Arap yazısı ile kaplı duvarlarına ilişemiyoruz. Üç günde fesli ve sarıklı Türkiye, şapkalı Türkiye'ye değişti. Bugün Ankara ve İstanbul'un bazı semtleri bile bere ve çarşaf dolu. Türbeler açık, tekkeler açık.

Çünkü demokrasi var. Çünkü demokrasi ile devrimcilik bağdaşamaz. Peki ya gençler bu bağdaştırmayı nasıl yapacaklar?

Yürüyen, kaplayan, yayılan, kavrayan devrimcilik değil, gericilik! Gün geçtikçe kuvvetlenen, köklenen o!

Başbakan kadınlarımıza da erkeklerle savaşmalarını tavsiye etti. Eğer Atatürk'ün onlara verdiği hakları onlar bu türlü savaşma

Levent Şahverdi Arşivi

ile almaya kalksalardı, şimdi henüz vapurların perdeli harem tarafında oturuyorlardı. Otellerde yatamazlardı. Anadolu'da hemen hemen bu hale gelmişlerdir. Selamlıklı haremli sinemalar vardır.

Öyle ise 1923'te:

-Biz bilâ-kayd ve şart hâkimiyet-i milliyeciyiz, diye Atatürk'ün ilk devrimlerine karşı koyan ilk demokrasi davacılarının günahı neydi? Yoksa 1923'ten kırk yıl sonra onun işlediği kusurları mı düzeltmeye kalkıştık?

Atatürk İstalin değildir: Sovyetler Birliği'nde İstalin'e yapılan, Türkiye'de Atatürk'e tekrarlanamaz.

Bütün yaptıklarını boz, yalnız adını söyleme! O da ordu ve gençlik korkusundan! Bu korku olmasa sokaklarda heykellerini bacaklarından sürükleyecekler. Türkiye'de âdetlerce yeni Osmanlılaşmanın kültürce yeni Araplaşmanın, davranışça yeni softalaşmanın havası böylesine zehirli.

Hayır, gençler, yeni anayasa Atatürkçüdür. Onun uygulanmasını isteyeceksiniz. Çocuklarımızı eğiten bir tek hafız okulu, bir tek işleyen tekke, medeni kanuna aykırı vaaz eden tek bir hoca, ramazanda lokanta vagonlarını bile çalıştırmayan baskı, tek bere ve çarşaf, yeni anayasaya uygulanmıyor demektir. Yeni anayasa Sultan Hamid salnamelerindeki Kanun-i Esasi gibi "Murat lafzı" demektir. Gençler 19'uncu asır Tanzimatçılığı değil, 1923 Atatürkçülüğü istiyoruz diye haykırınız.

1923 Atatürkçülüğü ile uzlaşmayan hiçbir şey, Türk milletinin faydasına değildir.

•••

Kırk yıl bu, kırk. Ben başka söz anlamam. Kırk yıl kulaklarından tutularak Batı ile selamlaşmaya zorlanan Japonların Batı'ya yetişerek düvel-i muazzama sırasına geçtikleri mühlet. Kırk yıl Sovyetler Birliği'nin Amerika'ya yetiştikleri mühlet. Kırk yıl

Levent Şahverdi Arşivi

İsrail'in binlerce yıllık çöllerde sakallı ve Tevratçı Yemen, Fas, Irak ve türlü Asya ve Afrika memleketleri Yahudilerinden bir İskandinav topluluğu yarattıkları mühlet.

Biz bu mühleti kırk yıl öncemizden bir kırk yıl geri gitmek için mi geçirdik?

Ayıp bize! Yazık memlekete! Günah millete!

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

KEDİ

■■■

Geçenlerde camilerimizden birinde bir vaiz efendi demiş ki:

-Biliyorsunuz Peygamberimiz Araptır. Onun için kara bir kediniz olur da onu Arap diye çağırırsanız günaha girersiniz.

Bir defa kediyi kötülemek neden? İnsan kedisine sevmediği değil, sevdiği adları verir: Pamuk der, Vezir der, Sultan der.

Bundan hatırıma geldi. Biz çocukken kendimize Türk bile demezdik de Arap bahsi geçti mi "Kavm-i Necib-i Arab" derdik. "Esseyyid"siz Türk mührü yoktu. Hepimiz aslımızı Araba çıkarmak için kütük uydururduk. Bir Mevlevi'nin vizita kartı iki satır "Bin"li addan "Bin Ebubekir"le bitmekteydi.

"Çankaya" fıkralarında yazmıştım, ama okumamış olanlar için tekrarlamak isterim: Atatürk bir tarihte Antalya'ya gider. Bir toplantıda kendisi ile görüşen birinin adını sorar. Koyu bir Güneyli ağzı ile:

-Muhammed, deyince Atatürk:

-Muhammed Arabçadır, peygamberimizin adıdır, Türkçesi Mehmet'tir, der.

Hikâye yayılıp kendisinde önce Konya'ya kadar gider. Konya'da yine toplantıdayken hazır bulunanlardan birine:

-Peygamberimizin adı nedir? diye sorması üzerine Antalya fıkrasını yanlış işiten adamcağız hemen cevap verir:

-Mehmet!

Levent Şahverdi Arşivi

Bu sefer de onu düzeltmek lazım gelir.

•••

Atatürk Türk adına öyle bir şeref verdiydi. İstanbul'da Ermeni ve Rum ve Yahudi vatandaşlarımız bile soyadlarını Türkçeye çevirmişlerdi. Latin yazısından sonra şiyvelerinde de bize yabancı olduklarını anlamak zorlaştıydı.

Hele asılları Arap olup da Türk olduklarını bize ispat etmek için çırpınanları hatırlıyorum. Biri eski bir Şam ailesindendi:

-Siz Suriye'de bulundunuz. Ailemin Türk asıllı olduğunu bilirsiniz, diyordu.

Arap asıllı olduğuna şüphe yoktu. 1946 demokrasisinden sonra Atatürkçülükle beraber Türk ve Türkçülük de düşmeye başlaması üzerine hepsi geri döndü. Hatay'a büsbütün yanarım. 1945'te ne kadar Türktü bilseniz... Şimdi İskenderun Limanı'nda bile muameleler Arap yazısı ile dil Arapça! Üstelik oraya Suriye'den gelme yeni göçmenleri de yerleştirerek karakterini iyice değiştirdiler.

Atatürkçülük devrinde biz Türkler Türkiye'de en ileri Garpçılığı temsil ediyorduk. Kanunlarımızla ve kültürümüzle bütün azınlıkların üstündeydik. Kadın hürriyeti ile, içtimai gelişmelerimizle hepsine yukarıdan bakar olmuştuk. Viyana mektuplarımın birincisinde yazdığım üzere geçenlerde büyük bir Amerikan uçağının arka kapısından boşanan elleri ibrikli, başları bereli, ceketsiz, İbnisuud çarşaflı kadın erkek hacıları görünce ta eski, çok eski aşağılık duygusunun içimde geri teptiğini acı acı duydum. Birçokların da kaçakçı olarak yakalandıklarını biliyorsunuz.

Afrika'da Kenya demokrasiye kavuştu. Eğer aralarında bir medeniyetçi ve ıslahatçı çıkmazsa, hiçbir kriz de çıkmayacağına şüphe etmeyiniz. Geçenlerde okudum: Avrupalılardan kurtulduklarına pek sevinmişler. Beyazların okullarını bırakıp çocuklarını kendi sihircilerin kerpiç barakalarına göndermişler. Kulakları yine

Levent Şahverdi Arşivi

küpeli, küpeler ağır olduğu için kulak diplerinde koskoca bir delik. Burunlarından kemik geçirmişler. Hepsi tabii çıplak. "Oh, ne iyi, artık dilediğimiz gibi yaşayacağız!" sevinci içinde.

Eğer bir gün bir lider dayanamaz da, biz de adam olmalıyız, derse o vakit demokrasi krizi baş gösterecek.

Şimdilik Kenya demokrasisinde rahatsız olanlar, Avrupalı takımı. Çünkü yerliler gelenek ve görenek nasyonalisti. İngiliz, belediye seçimlerinde oy alabilmek için suratını karaya boyadıktan sonra kulağına küpe, burnuna kemik geçirmeli, etini renk renk dövmelerle donatmalı, sokağa çıplak çıkmalı! Hatta burun ve dudaklarına estetik bir ameliyat yaptırmalı. Yoksa göç bire göç!

Zavallılar İngiltere Adaları vergilerinden kurtulmak için mallarını, mülklerini satıp Kenya'ya gitmişlerdi. Şimdi Mau-Mau demokrasisinden yakayı sıyırmak için mallarını da mülklerini de bırakıp geriye dönecekler.

•••

Eski, eski deriz ya, Kanuni Sultan Süleyman devrinde İstanbul'u bir yabancının nasıl gördüğünü o tarihte Türkiye'ye gelen elçinin şu satırlarından anlayınız: "Evimden çıkıp çıkamadığıma dair sualinize cevap olarak diyeceğim ki imparatordan padişaha verilmek üzere mektuplar almadıkça dışarı çıkmıyorum. Bana zevk veren şehir değil, kırlar ve tarlalar! İstanbul çok harap bir şehir. Eski parlaklığından hiçbir şey kalmamış. Yalnız muhteşem ve tabii güzelliği var. İçinde bir acıma hissi duymadan İstanbul'u kim seyredebilir?"

Çünkü o devirde Avrupa, yine Avrupa'ydı. "O muhteşem ve tabii" güzelliğini de boza boza, son kırıntılarını İstanbul imarcıları süpürüp götürmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bugün de İstanbul semtlerinin pek çoğunda sokak gezintisi yapamazsınız. Anadolu yakası yollarının dörtte üçü berbat. Çukur ve çıkıntı içinde.

Asırlar sonra İstanbul'a gelen yabancı da bu şehri tıpkı Kanuni devrinde gören gibi görür. Onan onun gibi acıma duyar. Ezeli ve ebedi gecekonducular mıyız biz? Şu Eminönü'ne bakın. Şu Karaköy'e, Beyazıt'a bakın.

•••

Genç okurlarımdan biri: "Hürriyet ve İtilaf ruhu dediğiniz nedir?" diyor.

Doğrusu ona başka bir ad bulmalıydı. Gerçekte bu, her "yeni" ye, her " ileri"ye bidat damagası vurarak halk görenekciliğini üstelik bir de din kaygısı katarak kışkırtma, politikada ikbal veya menfaat uğruna her gevezeliğe başvurma ruhu demektir. Yüzyıllardır Müslüman topluluklarını ayaklar altında süründüren ruh! Batı orduları önünde yenilip dururuz. Bizim de askerlerimize tüfek vermemiz lazım. O ruh gericiliğin önüne düşer: "Savaşta bir Müslüman on Hıristiyana bedeldir. Maazallah silahta kâfiri taklid ettik mi, bu üstünlük elden gider," fitnesini savurur. Halk da Yeniçeriler de bu kara kuvvet bayrağının arkasından gider.

Bu ruh, mesela belediye reisi olmak için okuma yazma şart mıdır, değil midir, tartışma günlerine kadar gelir. Kalıp değiştirir, kılık değiştirir, surat değiştirir, fakat kendisi değişmez. Halk çoğunluğu som sivil ve som layik ilk eğitimden geçinceye kadar, fırsat bulunca memleketi de o hükmü altında tutar. Yahut onunla savaşmalar yüzünden memleketin altı üstüne gelir.

On dokuzuncu yüzyılın dillerde destan sözünü hatırlarsınız, İdare-i Maslahatçı, yeni deyimi ile istatükocu devlet ve hükümet adamları ilericilerin tenkitlerinden rahatsız olarak:

-Aydın mı, kes! demişlerdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir ilerici de:

-Ayvaz mı, gelsin! diye cevap vermişti.

Bizler işte ayvazı, sayı ondadır diye el üstünde tutup aydınları, Bay Samed'in demokratik lafınca, "Kaç milletvekili çıkarır onlar?" diye ayak altına almak yüzünden hâlâ bu hallerdeyiz.

Düşününüz: Yirminci yüzyılda ilerleyen memleketler görmüşsünüzdür. Kalkman, duraklayan, yerinde sayan memleketler de görmüşsünüzdür. İlerlemişken, pişman olmuş gibi, gerileyen bizden başkasını gösterir misiniz?

1932'te Anadolu il değil, ilçe ve bucak merkezlerinde şapkalı Türk kadını gören bir yabancı, 1963'te yüzlerce il ve ilçe çarşılarında, hatta çarşaflı kadın bile görmezse ne der bizim için?

Köy enstitüsü öğretmeni yerinde, Menderes medreselisi ile karşılaşınca ne hüküm verir bizim hakkımızda?

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

SAPIK

■■■

Geçen haftaki gazetelerde yeni bir "cinsi sapık" hikâyesini tiksinerek okumuşsunuzdur. Her toplulukta böyle hastalar bulunabilir. Fakat, bilir misiniz, biz ta Tanzimat'tan beri bir başka çeşit sapığın, fikri sapığın çilesini çekeriz. Biri, "Savaşta bir Müslüman on gâvura bedeldir, Frenk talimi ile ordu yaparsak bu üstünlük elden gider," diye tutturur. Biri, "Bak bak şu Tanzimatçılara, *Kuran* dururken Avrupalılardan kanun almak ne demek," diye savunur. Yirminci asrın ilk on yılı içindeyiz. Bir fikri sapık, İslam ittihadı emperyalizmini yeniden ortaya sürer. Bu hayal uğruna biri Ankara'da, biri Ulukışla'da biten iki demiryolu hattı ile, yani Kafkasya'ya doğru üst tarafını yaya, Süveyş Kanalı'na doğru da yarı yaya yarı aktarmalı giderek Rusya ve İngiltere'ye harb açarız.

Geçen gün o tarihte gördüğünü yazmaktan başka sanatı olmayanlardan birinin notu elime geçti. Okuyalım: "1285 doğumludan 1313 doğumluya kadar yirmi sekiz sınıf asker silah altına çağırıldı. 21 Temmuz 1330'da (1914) seferberlik ilan edildi. Seferberlikte bir ölçek buğday 6, bir ölçek arpa 4 liraya çıktı. Erzurum, Erzincan, Trabzon ve Gümüşhane gibi harp yerlerine yakın vilayetler halkı mecburi hicrete tabi tutuldular. Suşehri ve Umraniye gerilerine yüz binlerce halk perişanlık içinde göçüyordu. Halkın hali pek acıklıydı. Kap kacağı satmak, bu kadar da eşyası olmayan namus satmak gibi facialar can yakıcıydı. Asker kaçakları ile eşkıyalar köyleri basıyor, yolları kesiyordu. Halk gazyağı yerine haşhaşyağı yakıyordu. Mısır koçanı, ot ve süpürge tohum-

Levent Şahverdi Arşivi

ları karıştırılıp öğütülerek ekmek yapılıyordu. Bir kumandan yakalandıkları zaman asker kaçaklarının sağ kalçaları üzerine bir "F" harfini kızgın demirle basıyordu. Birinci "F" yeniden ele geçerse 50 sopa yiyecek ve bir yıl fazla askerlik yapacaktı. İkinci "F" damgası vurulanlar on iki yıl fazla askerlik yapacaklardı. Üçüncü "F" damgalılar idam edilmek üzere Divan-ı Harbe veriliyordu."

Bu tüyler ürpertici hikâyeler böyle devam edip gitmektedir.

1946 demokrasisinin yetiştirdiği türlü fikri sapıklar yüzünden neler çektiğimizi hep gördünüz. Şimdi bu sapıklar meclis koridorlarına sokulmuşlar ve piyasa gazetelerini kaplamışlardır. Elden ne gelir, bir akıl aşısı yok ki yüz bilmem kaç yıldır bize rahat yüzü göstermeyen bu salgından kurtulalım.

•••

Salgın sözümden hatırıma geldi. Karaşi'de çiçek hastalığı baş göstermiş. Bir hasta Londra'ya gelen bir uçağa binmiş. Londra'da ateşi çıkmış, kendini kaybetmiş, hastahaneye yatmış. Çiçek teşhisi konması üzerine bütün sağlık teşkilatı harekete geçer. Önce hastanın konduğu ve hastanenin bulunduğu bölgenin bütün halkına aşı yapmışlar. On binlerce lira masraf ederek aynı uçaktan dünyanın dört köşesine dağılan yolcuları aratmışlar, buldurmuşlar. Onları ve temas ettikleri insan ve çevreleri aşılatmışlar. O sırada Karaşi'nin yetkili makam sahibi öfkelenerek ne dese beğenirsiniz:

-Yahu daha iki yüz kişi öldüğünü haber aldık. Nedir bu telaşınız?

Telaş eden Avrupa'da ise henüz bir tek adam, o da Pakistanlı, ölmüştü.

İşte Doğu. İşte Batı!

•••

En ileri Frenk sahnelerinde Türk göğsünün seslerini duyuran opera sanatkârları Türk.

Levent Şahverdi Arşivi

En ileri memleketlerde resim ve seramik sergileri açan ve alkışlar toplayan gençler Türk,

En modern jet uçaklarında en yüksek teknik mucizelerini gösteren havacılar Türk,

İstanbul sahnelerinde bize Batı sahnelerini aratmayan tiyatro sanatkârları Türk,

En güç beğenir memleketlerde piyano ve keman konserleri veren gençler Türk,

Köy kerpiçleri içinde vatanın kız ve oğlan çocuklarına eğitim vermek için kendilerini feda edenler Türk,

Pek güzel mimari anıtlarımızı yapanlar Türk,

Bu memleketi hızla kalkındırma imkânlarını bilgileri ile planlaştıran mütehassıslar Türk,

Bu vatan batmışken, bu millet köle olmuşken, yedi düveli yüz geri edip her şeyi kurtaran büyük stratej ve milletler kahramanı asker Türk,

Bunlar ve emsalleri Batı medeniyetinin çiçekleri! Bunlar da Şarkçılığın hiçbir hissesi yok.

Bir de memleketi kaplayan koyu sise bakın. Ortaçağ sisine bakın. Şark ahlakına bakın. Politika idealsizliğine bakın!

•••

Bilirsiniz, ilk Osmanlı darülfünunu profösörlerinden birinin bir sözü üzerine:

-Vay burada çocuklarımıza gâvurluk öğretecekler, diye kapatılmıştı.

Köy enstitüleri de:

-Vay burada çocuklarımızı komünist yapacaklar, diye kapanmıştır.

İlk saldırış yapan Eskişehirli toprak ağasıydı. Çünkü köy enstitüsünden veya bu enstitü hocalarının okulundan çıkan köylü ar-

Levent Şahverdi Arşivi

tık onun iki büklüm kulu kölesi olmayacaktı. Halkını anlayacaktı ve isteyecekti.

Hakkını arayan ve isteyen köylü ha? Çarığı beğenmeyip pabuç arayan köylü ha? Üç telli saz yerine mandolin çalan köylü ha? 19'uncu yüzyıl gericisi üniversite gencinde nasıl "gâvur" gördü ise, bizim yirminci yüzyılda hâlâ ortaçağ düzenini yürütmek isteyen toprak ağası da o köy çocuğunda kıpkızıl "komünist" gördüydü.

19'uncu asırda tepeden vurulmuştuk. Bayar-Menderes devrinde temelden vurulduk.

Osmanlılar demokrasiyi ilk defa dilimize "hükümet-i avam" diye çevirmişlerdi. Biz bu çevirmeyi tam lügat manasına benimseyerek, "avamlaşma" yolunu tuttuk. Ansiklopediler ve klasiklerden vazgeçtik. Operayı iskelet olarak bıraktık. Köy okulları seferberliğini afaroz ettik. Hafız okullarında avam yobazları yetiştirdik. Demagojiyi de Osmanlılar "avamfriplik" diye tercüme etmişler ya, tam demokratiği budur dedik. Aldık, yürüdük. Beş üniversite profesörü bir kanunun anayasaya aykırı olduğunu söylemeleri üzerine Menderes meclis kürsüsünden kendi saltanat-ı avam temsilcilerine bakarak:

-Beş profesör mü bilir, yoksa siz mi bilirsiniz, demişti.

Nitekim 1909'un 31 Martı'nda azgın askerler mektepli subayları öldürmeleri üzerine, bir karikatürde neferin biri süngüsünü binbaşı hekimin göğsüne çevirir:

-Söyle bakalım mektepli misin, alaylı mı?

-Aman yavrum, ben sizin hekiminiz değil miyim?

-Hekim mekim bilmem. Alaylı mısın, mektepli mi?

-Hiç mektepli olur mu, evladım, alaylıyım alaylı...

Meclisteki o alçatmadan sonra, Bayar-Menderes zorbaları ellerinde bomba ile üniversitenin temeline gireceklerini söyledikleri vakit hep bu karikatürü düşünürdüm. Profesörler nerede ise DP

Levent Şahverdi Arşivi

grup toplantılarında yere çöküp tabancalı Kavrakoğlu'ndan demokrasi dersi alacaklardı. Üniversiteli bilgin! Kara cüppeli "havas!"

Her ne ise on yıl kadar öküzü yazı ile yazanın değil de kâğıt üstüne iki boynuz resmi çizenin hocalığa seçildiği bir "Altın Devir" yaşadık.

•••

Pek iyi bilindiği üzere devrim demek, bir topluluğu içinde bulunduğu kötü şartlardan kurtulmak için azınlığın çoğunluğa zorlaması demektir. Devrim demokratik olmaz.

Yine Batı tarihlerinin gösterdiği üzere bir devrim eğitim yolu ile halk yığınlarına mal edilmeden oya sunulmaz. Onun hürriyetleri de, işleme ve murakabe cihazları da kendine göre olur.

1946'da biz devrimlerin halk yığınlarına artık mal olmuş olduğu inancı ile demokrasiye girdik. İlk işittiğimiz seslerden biri ne olmuştur, devrimlerin tutmamış olduğuna dair muhalefet gazetelerinin verdikleri müjdeler!

Arkadan Menderes'in:

-Candarma ile beklenen devrim olmaz! sözü.

Halbuki o şartlar içinde siyasi parti kadrosu aydınlarının hiçbir taviz vermeyen ahlak ve ideal adamları olmasına ihtiyaç vardı. Ahlaksızlık ve idealsizlik, bilakis, demokrasi politikacılığının temeli olmuştur.

Ankara'ya giderken kadınlı erkekli gördüğüm çarşı kalabalıklarında ilk önce kadın şapkası, sonra bizzat kadın silinip gitti. Tek parti devrine kadın candarma tarafından sokağa sürülmüş değildi. Demokrasi devrinde ise kendilerine Tanrı'nın candarması süsü veren yobazlar kadını kafes ve peçe arkasına sürdürmüşlerdir.

Her yerde hürriyet getirici demokrasi bizde hürriyet götürücü olmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Devrim zamanı ezan Türkçeydi. Demokrasi devrinde, Türkçe de Arapça da olabilir, gevşekliğini Diyanet İşleri Reisliği, yalnız Arapça olacaktır emrine çevirmiştir.

1962 Eğitim Kongresi'nde, böyle bir kongrede işi ne olduğunu anlamadığımız, Gökay bu mesele üzerine konuşulmayı bile yasak ederek:

-Böyle gelmiş böyle gider, demiş.

Eğer Atatürk 1919 da:

-Böyle gelmiş böyle gider, deseydi, eğer Atatürk 1923'te ve daha sonra:

-Böyle gelmiş böyle gider, deseydi, biz devlet olarak batıp gitmiştik, millet olarak sürünüp duruyorduk.

Atatürk'ün parolası başkaydı. Bir grup toplantısında:

-Arkadaşlar prensiplerimiz bahis konusu olunca, tek başımıza kalsak dahi başımızı veririz, fakat davamızdan geçmeyiz, diye haykırmıştı.

1923'te Türk kurtuluş parolası bu.

1962'de, "Böyle gelmiş böyle gider."

Artık bunun ne parolası olabileceğini siz kestiriniz.

Levent Şahverdi Arşivi

FETVA

■■■

"Zeyd Ailesi'nin maişetini artırmak ve çoluk çocuğun istikbalini teminat altına almak üzere vergi kaçakçılığı ve ticaretinde ihtikâr gibi tedbirlere başvurması caiz olur mu? Elcevap: "Olur."

Kara kafalı bir yobaz bu fetvayı İstanbul'da vermiştir ve taşradan İstanbul'a göçme bir Menderes devri ağası tarafından kendisine 50 lira verilmiştir.

Bu vurguncu, vergi kaçakçısı ve ihtikârcı ağa beş vakit namazındadır, otuz gün oruç bozmaz. Dindar, cehalet yüzünden, bu hale geldi.

Din evi de o fetvayı veren kara kafalı yobazın halinde!

Profesyonel politikacıların bütün oyunları da bu ikisinin üstünde!

Vay halimize!

•••

Geniş yığınlar arasında cehalet ve taassup, hiçbir zaman Atatürk devrinden önce de bugünkü kadar katılaşmamıştır, kabalaşmamıştır. Çünkü ne kadar olsa rahmetli Şemseddin Günaltay gibi aydın din adamları söz sahibiydiler. Taassup, az çok bir uyanıklığın kontrolü altındaydı. Bugün böyle değildir. Menderes devrinin yedi bin yobazı hiç, ama hiçbir şey bilmez. Halk vicdanları onlara teslim edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Menfi müspet yapılacak iki şey var: Biri hoca denen sınıfa namaz kıldırmaktan başka halkın dünya işleri ile herhangi şekilde ilgilenmelerini yasak etmek, sonra büyük hızla köylerin kız oğlan bütün çocuklarını köy enstitüleri eğitim sistemi içine almak, kasabalarda yeniden kız enstitüleri açmak, halkevlerini ve odalarını yeniden kurmak...

Atatürk devri havasını yeniden yaratmak, teneffüs ettirmek, onu memleket havası haline getirmek!

Yüzde yirmi beşi aydın ve aydınca, yüzde yetmiş beşi kara cehalet ve koyu taassup içinde bunalmış bir toplulukta demokrasi bir sahtekârlar oyuncağı olmaktan kurtulamaz.

•••

Bizim anayasamız "kayıtlı şartlı" bir milli egemenlik kurmuştur. Meclisleri kanun yaparken bazı prensipleri ve disiplinlere bağlı tutmuştur. Gerici "kayıtsız şartsız" miili egemenlik ister. Bu disiplinlerden kurtulmak veya anayasayı da kendi yorumlayarak onları bir kenara atmak ister. 1924'te de böyleydi. Siz 1924 yılının 3 Temmuzu'nda o vakit sahiplerinden biri olduğum *Akşam* gazetesindeki bir yazının şu fıkralarına bakınız: "... Bu hoca efendinin demokrasi esaslarını bir Fransız hukuk profesörü kadar bildiğini görüp şaştım!

İptida Tevhid-i tedrisattan* bahsetti. Kanundaki "devir" kelimesinin medlûlü ile Maarif Vekaleti'nin icraatı arasındaki mübayenete dair Lügat-i Naci'den ta Muallakat-ı Seb'aya kadar, Arap lisan ve belagatının bütün kuvvetlerini seferber etti, benim hayrete düştüğümü görünce:

"Hani cumhuriyet? Ben istesem mektep açamaz mıyım? Bu mektebe medrese adı koyamaz mıyım? Ulum-i İlahiye heveslilerini toplayıp tilmiz yetiştirmeye mezun değil miyim?

* Medreseleri kaldıran kanun.

Levent Şahverdi Arşivi

"Demokrasi ve cumhuriyetin müsamahakârlığına dair bin bir misal getirdi ve müsamahakârlığın faziletlerini saydı, döktü. Hiçbir şey istemiyordu: Ne rücu, ne irtica, ne Sebil-ür reşadkârî sadr-i islam, ne Vahdetivarî şeriat... Hiçbir şey... Arzusu şundan ibaretti: Cumhuriyeti tesis edenler, cumhuriyetperver olsunlar.

"Medreseye el sürmek, evkafa dokunmak, en basit manası ile hürriyet ve hukuk mukaddesatını çiğnemekti: "Ha babanızın evine ben fuzuli tasarruf etmişim, ha siz mütevelli hakkına dokunmuşsunuz. Ana babalar var ki çocuklarını Vasıf Bey'in* sıralarında değil, benim dizim ucunda terbiye etmek istiyorlar. Hani onların hürriyeti, hani benim hürriyetim?**

"Yanımızdan bıyığı tıraşlı bir genç geçti.

"Hocamın bamteli dikildi:

"İşte asıl dalaletler... Evkaflı değil, bu bidatları kaldırınız. Hay başı bacağı kopası!.."

•••

6 Ağustos1924 tarihli *Akşam* gazetesinden yine bir fıkra: "... Aksilik olacak, o gün demogoji yapmaya müsaid bir mevzu yoktu. Ağnam beşer beşer mi, onar onar mı sayılsın yahut boynuzlarından mı, kuyruklarından mı tutulsun gibi münakaşalara ancak yol açabilecek bir gündem...

"Hoca bir iki hafif öksürükle hançerisini temizledi, yakalarını çekerek kendine çekidüzen verdi ve yerinden kalkarak kürsüdeki hatibe:

-Dediğin gibi olmaz, yollu bir itirazda bulundu... Arkadaşları bu fuzuli müdahaleye gülüştüler. Mebus Efendi birden:

-Hâkimiyet bila kayd-ü şart milletindir, dedi.

* O zamanki milli eğitim bakanı.

** 1924'te istedikleri bu hürriyete 1946'dan sonra kavuştular. Zavallı Atatürk!

Levent Şahverdi Arşivi

Ve yüzü kıpkırmızı yerine otururken ilave etti: "Gayr-i kaabil-i tecezzi ve ferağdır!" diye bağırdı."

•••

1924 nerede 1961 nerede? Aradan otuz yedi yıl geçti. Meclis kürsüsündeki din eğitimi veya komisyonlardaki diyanet işleri tasarısına bakınız. Arada ne fark var?

Ve Türk topluluğu Atatürk yolunda manevi kalkındırabilecek bir rejim olursa, ancak o zaman demokrasinin yaşayabileceğini söylediniz mi, hemen, "Vay siz güdümlü demokrasi mi istiyorsunuz? Tarizi!"

Bu tarizi yapanlar güdümlü bir demokrasi anayasasına yemin ettiklerinin de farkında değildirler.

Bize gelince biz 1924'ten 1961'e kadar bizi durmaksızın haklı çıkaran savaşımıza devam ediyoruz ve edeceğiz. Ya bütün siyasi parti lider kadroları yüzde yüz Atatürkçü ve idealist olurlar, gericiliğe hiçbir taviz vermezler, abdestsiz namaz, niyetsiz oruç nümayişi yapmazlar, vicdan, tefekkür ve içtimai hürriyetleri baltalayıcı taassup baskısına karşı koyarlar yahut krizden krize rejim davası sürüp gider.

Atatürk radyo ezanları ve radyo mevlidleri ile halkı aldatmadı. Taassup hafifledikçe hafifledi. Ramazanda bütün Türkiye çarşılarının yiyecek içecek dükkânları açıktı. İsteyen oruç tutar, istemeyen tutmazdı. Ne tutan tutmayana ne tutmayan tutana karışırdı. Layisizm buydu. İki üç kozmopolitçi merkez dışında turistin aç ve susuz kaldığı memleketteki rejimin layik cumhuriyet olduğunu söylemek ayıptır.

•••

Sahtekârlar için mesele yok. Koltuğa kurul, otomobile bin, konağa yerleş, demokrasinin keyfini sür! Bütün karşılığı ne? "Baktın

Levent Şahverdi Arşivi

ki herkesin bir gözü kör, sende gözlerinin birini kapa!" "Baktın zemane uymadı, sen uy zemaneye!" "Böyle gelmiş böyle gider."

Atatürk devri idealistleri için öyle değil mesele! Dava bu değil! Asıl biz halkçıyız, asıl biz halk sevgilisi olmalıyız. Çünkü biz onu bir iki göbekte Danimarka halkı, İsveç halkı gibi en ileri bir Batı topluluğu halkı yapmak istiyoruz.

Onu geri Doğu toplulukları içinde bırakmak isteyenler halkçı değil!

Asıl Müslüman biziz. Çünkü İslamlığı "Bu din mani-i terakkidir" iftirasından kurtarmaya çalışıyoruz. Şu dünyaya bir bakın: Geri kalan yanlız Müslümanlar! Biz Müslüman Türklüğü bir Batı topluluğu ileriliğine kavuşturunca, onları da kurtarmış olacağız.

İslamlığı ve Müslümanları bu halde bırakmak isteyenler Müslüman değil!

Allah onları cehennemin bütün ateşleri ile yakacak!

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

SİCİL

Tarih diyor ki: "Mustafa Reşid Paşa cühela ve avamın hüsn-ü nazarını kazanmaya muvaffak olamamış ise de derece-i kadir ve hizmeti erbab-ı vukuf nezninde müsellemdir."

Mustafa Reşid Paşa, ilk Atatürk veya Atatürkçü: "Batı'ya uymazsak yok oluruz," inancı uğruna bütün hacı hoca, gelenekçi ve görenekçilere karşı koyan adam. Tarihten aldığımız iki üç satır ise ondan sonraki bütün ilericilerin de sicili değil midir?

Mustafa Reşid Paşa demokratik yoldan gitmeye kalksa, binde bir oy bile alamayacağına şüphe yoktu. Mustafa Kemal de öyleydi. Halifeliği, şeyhülislamlığı, medreseleri ve şeriye mahkemelerini kaldırmak için halk oyuna başvursaydı, vicdanları ve kafaları yobaz baskısı altında bulunan "cühela" ve "avam"dan binde bir oy alabilir miydi? Asla!

Daha sonraları iki defa devrimlerle demokrasiyi uzlaştırma denemesinde bulunmuştur: Terakkiperver Fırka ile bir, Serbest Fırka ile iki. "Mar-ı semâdide" hürriyet güneşini görür görmez sindiği pusudan başını ve ağzının içinde dilini uzattı. Atatürk bu, onun için milli irade demek, milli kurtuluş demektir. Yeniden tek partiye döndü.

Demokrasi Atatürk'ün idealiydi. Vicdan ve tefekkür hürriyeti olmayan yerde demokrasi kurulamaz, kurulsa da tutunamaz. Bütün Atatürk devrimleri vicdan ve tefekkür hürriyetleri ile bunlara dayanan yeni milli varlığı hazırlamak içindir. Şeriatçi yobazlarla

Levent Şahverdi Arşivi

gelenekçi ve görenekçilere halk yığınlarını diledikleri gibi kullanmak serbestliğini veren ve Batı medeniyetçilerini bir küçük azlık olarak ayak altına atan rejimi o, hiçbir zaman, milli bir kurtuluş düzeni olarak düşünmemiştir.

Sahtekârlar, "Efendim Atatürk hâkimiyet-i milliyeciydi," diyorlar. Öyle. Fakat yukarıda anlattığımız gibi.

Kendisini Erzurum Kongresi'nde reis yapmak istememişlerdi. Bana hatıralarını yazdırdığı günlerde, "Pekiyi, paşam, sizi değil de bir hocayı reis seçselerdi ne yapacaktınız?" diye sormuştum. Tereddütsüz, "Dağıtıp sokaktan yenisini toplardım," cevabını verdi.

Bir milli kuruluş ihtilalcisi ne demektir ve Atatürk nasıl bir ihtilalcidir, bunu bilmeyenler onun şu veya bu sözünü kendi sahtekârlıklarını yürütmek için kullanmaktadırlar. Ama mesela Atatürk Anadolu'ya ilk çıktığı vakit, "Maksadımız makam-ı mukaddes-i hilafet-ü saltanatı muhafaza ve müdafaa etmektir," demişti.

Ya ne diyecekti o gün? "Maksadımız Yunanlıları denize döktükten sonra hilafeti de padişahlığı da kaldırmaktır," mı diyecekti?

Evet, demokrasi Atatürk'ün idealiydi. Bütün devrimleri de ona hazırlık.

Bizim sahtekârlara bakılırsa Latin yazısını halk çoğunluğunun oyu ile almıştır, şapkayı halka sorarak giydirmiştir. Hayır. Halka gittiği yolu anlatmıştır ve halk ile kendi arasına girecek olanları, yobazları, hocaları, gelenekçi ve görenekçileri sehpalara yollayarak devrimlerini yapmıştır.

Tarihte bütün devrimler böyle olmuştur.

Bütün büyük kurtarıcılar böyle yapmışlardır.

Şu 1950-1960 alçaklarına, demagoglarına ve zalimlerine bakınız: "Oooh, oooh, meğer devrimler tutmamış!" diye sevinenler onlardı. "Candarma ile beklenen devrim olmaz," diyenler onlardı.Hafız okullarını sivil eğitim yerine Türkiye boyunca yayanlar

Levent Şahverdi Arşivi

onlardı. Ramazanlarda Türkiye'yi Riaz zindanına çevirtenler onlardı. Türkçeyi tekrar Osmanlıcaya çevirenler onlardı.

Türk milleti demokrasiye elbette layıktır.

1950-1960 arasında ve daha sonra politikayı seçen aydınlar Türk milletine layık olmadıklarını ispat ettiler. Türk milletine layık olan, Atatürk'tü. Bugün de Atatürkçü aydınlardır.

•••

Halk Partisi'ne önce halkçılık ne demek olduğunu öğretmek lazım. Demagog anlayışına göre halkçılık "halkın huyuna suyuna gitmek, halka uymak, halk isteklerini yerine getirmek!"

Henüz medeniyet savaşı içinde çırpınan geri bir toplulukta ise bu, "halk düşmanlığı" demektir. Böyle halkçılığı bir memleketi istila eden yabancılar, o topluluğu uyandırmamak, miskin, zelil ve uyuşuk bırakmak için yaparlar.

Yunanlı Batı Trakya'da Atatürk'ün yaptığını yapmaz ve yaptırmaz. Çünkü oradaki Türklüğün çöküp göçüp gitmesini ister.

Onun için de 1950-1960 zalim ve soyguncularının memlekete hâkim olmak için Türkiye'de yaptıklarını yapar ve yaptırır.

Bulgarlar oradaki Türkler için köy enstitüleri açmaz, açtırmaz.

1950-1960 halk düşmanlarının Türkiye'de yaptığı gibi, yobaz okulları açtırır.

Fransa Paris'te gecekonduculari yıkar, sıhhi ve konforlu mesken blokları yapar, bunları bahçeler, parklarla çevirir, okullar ve hastanelerle donatıp halkçılık görevini yerine getirir.

Ama Afrika sömürgelerinde sefil yerliler gecekondularda çürür. Onlara biraz elektrik, birer çeşme de su sadakası verirler. Olduğu gibi bırakırlar.

Biz vatan adamlarının, ideal ve fazilet adamlarının halkçılığını değil, sömürgecilerin halkçılığını taklit ediyoruz. 1950-1960 zulüm ve soygun rejiminin adamlarından biri, "Efendim demok-

Levent Şahverdi Arşivi

rasi var, isteyen çocuğunu okutur, isteyen okutmaz," dememiş miydi? İşte sömürgeci!

Atatürkçü öyle yapmaz: Köy çocuklarını kız oğlan zorla okula gönderir. İnsan gibi yetiştirir. Engel olmak isteyenlerin kafalarını kırar.

Batı medeniyetçisi orman tahrip ettirmez.

Bir tarihte Anadolu kıyılarında ormanlar yanıyordu. Yangın günlerce sürmüştü. Adalar'da bulunan İtalyan valisi dayanamamış. Ankara'ya aşağı yukarı şöyle bir telgraf çekmişti: "Bu toprakların sahibi yok mu?"

Var, var ama oy peşinde, vurgun peşinde!

Levent Şahverdi Arşivi

DİBA

Daha birkaç yıl önce Paris'te bir İranlı öğrenci. Sanatçı ruhlu, uyanık ve tutumlu bir aile kızı. Dedikodusuz, mütevazı bir hayat. Şimdi tahtı var, tacı var. Hepsi olabilir. Fakat haftalardan beri en yüksek sürümlü dergilerin birinci sayfalarında. Ve her zaman bir saygı çerçevesi içinde. Fransa'da olduğu kadar Amerika'da da pek iyi bir tesir bıraktı. Bir yabancı dilde konuşmasını, giyinmesini, oturup kalkmasını bilmek ve Batılı topluluklarda yanındaki ile konuşabilecek kadar kültürlü olmak.

Böyle bir kadın, devlet veya hükümet büyüklerinin elçilerinin eşi olduğu zaman, hele bir Doğu memleketinin itibarını ne kadar artırır, son gelen Batı dergilerini ve gazetelerini açınız da görürsünüz.

Bizim memleketimiz Batı toplulukları içinde tanınmamıştır. Yaptıklarımızı yayamayız. Sonra yabancılar bize geldikleri vakit yazmak ya da resim çekmek için "kendilerine benzemez" taraflarını ararlar. Şapkalı değil, peçeli kadın resmi çekerler. Batılı tipte bir Türk kadını bilhassa uzak ülkelerde büyük merak uyandırır, "Türkler böyleymişler de bilmiyormuşuz," derler.

Bir büyük devlet merkezinde dış bakanlığı umum müdürlerinden biri ile yemek yiyordum. Oradaki elçimizin eşi şımarıkça bir şeydi. Eski alafranga soyundan olduğu için de kültürsüzdü. Davetlileri arasında bir hayli şikâyetçiler bulunmuş olmalı ki umum

Levent Şahverdi Arşivi

müdür[ü] bana, "Hele sizler yalnız elçilerinizi değil, kadınlarını[zı] da iyi seçmelisiniz," demişti.

Yolculuklarımızın birinde bir şatoya davet edilmiştik. Yanımızdaki kadınların hangi dille konuştuklarını sormuşlardı. Biri Türkçeden başka dil bilmiyordu. Sofrada onun yanına oturtabilecek bir adam buluncaya kadar neler çektiklerini sonradan öğrenmiştim. Uzak bir yerde vaktiyle Türkiye'de tüccarlık etmiş ihtiyar bir adam bulabilmişlerdi. Hanım yaşlıydı da. Bahçeyi dolaşırken ikide bir bir kenara ilişiyor, herkes onun dinlenmesini bekliyordu. Bizi gezdirenlerden bir dostum: "Acaba bu hanımın seyahat etmesi son derece lazım mıydı?" demekten kendini alamamıştı.

Dışarıdan alınma bir elçi hanımının da davetlilerine sofrada küçük tabaklar içinde sarmısak ikram ettiğini yine bir yabancıdan duymuştum. Kocası neden elçilik istediği sualine, "Ne yapayım, bunca askerlik ettim, daha bir ev sahibi olamadım," demişti.

Birkaç yıl para biriktirecekti.

Sultan Aziz'in Avrupa seyahati üzerine alaylar yakın yıllara kadar devam etmiştir. O yolculuk Fuad Paşa'nın yüreğine indirmişti.

Atatürk Türkiyesi'ni temsil edecek her meslekten Türk istediğiniz kadar, aynı şerefli temsil görevini yapabilecek kültürlü kadınlarımız dilediğimiz kadar, fakat geliniz de demagojiler, iltimaslar, hırslar arasında politikacılara Türkiye denen şeyi ve onun menfaati denen şeyi düşündürünüz. Apartman satın alabilmek için elçilik, gündelik biriktirebilmek için temsilcilik ve Alman marşının, "Almanya, Almanya, her şeyin üstünde Almanya," sözünün bizdeki karşılığı: Kayırma, kayırma, her şeyin üstünde kayırma!

Daha geçenlerde basın yayın bakanlığının dehşet verici kayırmalarına dair gazetelerin yazdıklarına cevap verildiğini gördünüz mü?

•••

Levent Şahverdi Arşivi

Konuşmamın başlığını koyarken aklıma takılanlar yalnız bunlar değildi. Eğer Atatürk olmasaydı ve kadın erkek eşitliği devrimini yapmasaydı, Müslüman İran hükümdarının hanımı başında şapka ile seyahate çıkabilir ve erkeklerle beraber bir yemek sofrasında oturabilir miydi? Fakat şimdi Amerikan gazeteleri Müslüman dünyasındaki kadın hürriyeti liderliğini Fas sultanının kızı Ayşe'de görmektedirler. Belki şimdi onu Diba'ya mal etmişlerdi.

Kadın milletvekili bizde, kadın yargıç, kadın hekim, kadın mühendis, kadın mimar, hepsi bizde. Müstesna sahne ve musiki kadın yıldızları bizde fakat dört kadınlı koca da bizde. Çarşılarında şapkalı değil, başı açık değil, hatta yüzü gözü kapalı bir tek kadın görünmeyen Anadolu kasabaları da bizde. Atatürk'ten sonra Türkiye'den Batı'ya hep gerileme haberleri gitti. Hep irtica havadisleri gitti. 1923'ten 1938'e kadar ise on beş yıl her gün Batı'yı uyanma, ilerleme ve gelişme haberleri ile şaşırtırdık. Unutuldu gitti. Atatürk Buda'ya döndü: İdeallerinin temsilcileri ve savaşçıları Fas'ta, Tunus'ta, İran'da. Kendi yurdunda köy kızlarının okula gitmeleri bile yasak. Yobaz baskısı ile yasak.

Geçen gün meclisten bir Halk Partili ile konuşuyordum: "Neden bu sağdan yazı okullarını, bu irtica yuvalarını kapamıyorsunuz?" diye sordum. "Ama," dedi, "onlar on yıldan beri açık."

"Atatürk medreseleri kapadığı zaman onlar altı yüz yıldan beri açıktı," dedim.

"Ama şimdi demokrasi var," dedi.

İşte son tedbirler kanununa göre en aşağı bir yıl hapse atılacak biri, Türk milletinin kurtuluşu ile demokrasiyi "kabil-i telif" görmemek ne demektir?

Bir tek erkeğin iki karısı oldukça bir tek kadın peçeli gezdikçe Türkiye'de devrimler devri bitmemiştir. Benim bildiğim bu.

•••

Levent Şahverdi Arşivi

Bildiğiniz hikâyedir: Vali Paşa Girit'te konsolosların bir davetindeydi. Herkes karısı ile gelmişti: Türkler müstesna!

Yabancılardan biri Vali Paşa'ya sokularak bu tezattan bahsedince Fransızcayı pek az "çakan" vali, "Bizde," demiş, "Femmes Maison, clef poche!" Ve tabi hiç sıkılmadan!

Bu sıkılmazlık Leyla Gençer'lerin, kent oyuncularının, profesör kadın hekimlerin, birinci sınıf resim ve başka güzel sanatlar yıldızlarının Türkiyesi'nde bile sürüp gitmektedir. Bana bir Orta Anadolu il merkezinden bahsettiler ki en çok striptiz yapan gece kulüpleri oradaymış. Kadınların en çok kapalı olduğu yer de orası! Karınız çarşıya çarşafsız çıktı mı gece çıplak kadın eğlencesinden çıkan sarhoş erkeklerin ilk işi pencerelerinizi taşlamak!

Bir iki saat uçak yolculuğu ile rahatça bir memleketten başkasına giden "seferi"ye oruç tutmamak hakkını veren dinin, en aşağı yüzyıl gerisinde kalmış olduğu Batı medeniyet dünyasına yetişmek için geceli gündüzlü "sefere çıkan" milletlere oruçla yılda bir ay çalışma kaybetmeyi haram ettiği fetvasını Burgiba mı vermeliydi? Atatürk Türkiyesi'nin bir iki merkezi dışında bir Hıristiyan turist bile ramazanda bir lokma yiyecek bulamaz.

Bizde sık sık vatan haini çıkar. Fakat bütün mutaassıplar, ayrı ayrı, birer din haini. Yüz milyonlarca Müslüman onlar yüzünden sersefil. Müslümanlık ortaçağda engizisyon papazlarına teslim edilseydi, bizim yobazlardan gördüğü kötülüğü görmezdi. Dini, vatan gibi, hainlerden korumak ve kurtarmak lazım!

Levent Şahverdi Arşivi

MEKTUP

Sayın Senatör, sizin kuru bir ikbal politikacısı olmadığınızı bana söyledikleri için yazdıklarınız üzerinde durdum. Benden şikâyetçi olmakta neden haksız olduğunuzu anlatmaya çalışacağım.

1911'de *Tecelli* adındaki bir dergide "Mübareze-i İçtimaiyye" başlıklı ilk yazımdan beri tavizciliğe karşıyım. Tanzimat şeriatçilikle Batı medeniyetçiliğini, ümmetçilikle milletçiliği, din maarifi ile sivil maarifi, şeriat adliyesi ile hukuk adliyesini yan yana yürütmeye uğraştığı için tam yüzyıl vakit kaybettik. Kuvayi Milliye devrinde Türkler Türkiyesi'nin dörtte üçü Tanzimat'tan önceki ortaçağ havası içindeydi. İçki, birinci Büyük Millet Meclisi'nde, şeriatçiler tarafından bir din davası olarak ele alınmıştır ve "şeran" yasak edilmiştir. Aynı devrin gerici maarifi dört yüze yakın medrese açmıştır.

Halbuki, biliyorsunuz, Japon uyanışı ile Osmanlı uyanışı arasında bizim lehimize otuz yıl kadar fark varken, Japonlar Batılılaşmaya karar verdikten kırk yıl sonra kendi okullarından yetişen kara ve deniz komutanlarının kumandası altında, kendi tezgâhlarında yaptıkları teknelerle Çarlık ordularını ve donanmasını yendiler. "Devlet-i muazzama" sırasına geçtiler. Hıristiyan olmamaları bu ilerlemeye engel olmamıştır.

1908'de bile Osmanlı ordusu kumanda kadrosunun büyük kısmı alaylıydı. Bir kanun, parlamentoda şeriye komisyonuna

Levent Şahverdi Arşivi

uğramaksızın, yani şeriat bakımından kontrol edilmekçe yürürlüğe girmezdi.

Yüzde on Garplı, yüzde doksan Şarklı bir topluluktuk.

•••

Atatürk bu ikizliği yaratan gelenekleri ve müesseseleri yıkmıştır. Bizi tavizcilikten kurtararak kurtuluş ve kalkınış yolunda ikide bir ileri geri sendelemeden yürümekliğimizi sağlamıştır. Atatürk büyük işini bitirmeden ölmüştür. Ancak onun hazırlıklarını tamamlamıştır. Bu hazırlık temelleri üzerine yapıyı kurmak görevi bize kalmıştır.

Böyle büyük sorumluluğu yüklendiğimiz o günlerde CHP topluluklarında:

-Artık ihtilal devrine son verelim, sesleri çıktığını belki bilmezsiniz.

İhtilal devrine son vermek demek, yapının çatısını almamak, büyük işi tamamlamamak demekti. Büyük iş son Türk köyü ve köylüsü sivil devrimcilik eğitimi altına girinceye kadar sürecekti. Bu olmazsa, hele arada, din ve mukaddesat salgısı altında, gericiliğe nefes aldırırsa, tıpkı Tanzimat gibi ikizleşmeye doğru gider, halk yığınlarına dayanmak ihtiyacı duydukça da gericiliğe tavizler verirdik. Vermeye mahkûm olurduk.

Atatürk'ün ölümünden pek az sonra İkinci Dünya Harbi çıktı. Buna katılmak veya katılmamak bizim için ölüm kalım meselesiydi. İleri atılışı bir müddet için durdurduk. Bu durma, hiçbir zaman devrimci olmamış olanları tavizciler ve oportünistlerle birleşerek CHP'nin idealist karakterini yıpratmalarına fırsat vermiştir. Kaç defa tüzükten "Kemalizm" sözü kaldırılmak istenmiştir. Buna çalışan umumi kâtip bir zamanlar Kara Kemal'in adamı olduğu için biz:

Levent Şahverdi Arşivi

-Kemalizm yerine Kara Kemalizm mi koyacağız, diye dayatmıştık.

-Hele harpten bir çıkalım, diyorduk. Altın biriktirmiştik, döviz biriktirmiştik, harbe girmeye zorlanmamak için yaptığımız seferberlik yüzünden halka verdiğimiz büyük sıkıntıları unutturacaktık. Maddi manevi yeni kalkınma davasına sarılacaktık.

•••

Harp sonuna doğru Çankaya'da rejim tartışması çıktı. Uzatmadan söyleyelim: Bildiğimiz şartlar içinde ben ve benim gibi Atatürkçüler tek dereceli seçim yolu ile hemen çok partili demokratik rejime geçmenin aleyhindeydik. İnönü beni hiçbir vakit kazanamamıştır. Ben bizim devşirme tek parti sisteminin çıkmaza girdiğini de biliyordum. "Bizim" diyorum: Çünkü CHP Batılı anlamı ile bir tek parti olmuş değildir. Bütün ideolojiler, bütün eğilimler, aşırı sağdan sola kadar, hepsi onun içinde karmakarışıktı. Çok defa Atatürkçü gençleri ve aydınları, gerici teşkilat adamlarının baskısı altında ezerdik. Mesela İstanbul'a hiçbir zaman bu büyük fikir ve basın merkezine layık bir temsilci yollanmamıştır.

Benim fikrince önce partiyi yeniden kurarak derleyip toplamak, memlekete bütün ölçüde artan devrimci aydınları onun içine almak, adayları daha sağlam bir sisteme bağlamak ve partiye gerek kongrelerinde ve kurultayında, gerek mecliste mürakabe serbestliği vermekten işe başlamalıydık. Tek disiplin, devrimcilik disiplini olmalıydı. 22 yıllık kapalı ve durgun suyu akıtmalıydık.

Ordu yıllarından beri yeni zaman askerliğini anlamayanların elinde kaldığı için tek parti idaresine karşı. Öyle genelkurmay başkanları olmuştur ki havacılığı bir şube müdürlüğü ile idare etmişler ve burunlarının dibindeki tank okuluna gitmemişlerdir. Ne uçağa ne tanka inanmışlardır. Ordu Balkan Harbi'nden sonraki İttihadcılar tasfiyesi kadar esaslı bir ayaklanma ihtiyacı içindeydi.

Levent Şahverdi Arşivi

Bütün kuvvetimizi, sonradan Amerika'nın milyarları eklenecek olan döviz ve altınlarımıza dayanarak kalkınmaya ve eğitime vermeli, Atatürk'ün hazırlığını bitirdiği, sağlam temellerini attığı yapıyı tamamlamalıydık.

Oportünistler ve kuru ikbalciler bizim bir medeniyet krizi geçirmekte olduğumuzu düşünmeyerek, ağırlık merkezini yüzde yüz gericiliğe doğru kaydıracak olan demokratik sistem taraftarlığında, demokratik rejim Atatürk devrimlerini zayıflatacağına hiç şüphe etmeyen gericilerle birleştiler.

Bunlar partinin iktidardan düşeceğini tahmin etmiyorlardı. Serbest Fırka devrinde Atatürk'ün bile ne hale geldiğini unutmuşlardı. Hiç unutmam: Bir akşam, seçim bir teşkilat meselesi olduğunu ve CHP teşkilatının yerini tutmak güç olacağını ileri sürerek, dört seçimlik, yani 16 yıllık bir iktidar rüyası görmüşlerdi.

1946-1950 arasındaki bütün yazılarımda 1950-1960 tehlikesini olduğu gibi belirttim. Yazılarım "Ulus" koleksiyonundadır. 1946'ta da sırf bu rejim davasından başyazarlığı bıraktım.

1950 seçimleri ve sonrası beni ve benim gibi düşünenleri yüzde yüz haklı çıkarmıştır.

•••

Su akıp gitmişti. Geri çevrilerek tekrar akıtılamazdı. O vakit tek ümidimi aydınların devrim meselelerini partiler üstü tutarak kavgaları başka bahisler üzerine toplamalarına, Atatürkçü aydınların namuskârlığına ve karakterlerine bağlamıştım. Heyhat: CHP şefleri arasında bulunanların bile, köy ortasında çıplak ayaklarına su döktürerek propaganda abdesti almış olduklarını bilirsiniz. Seçim ve iktidar hırsı, mutlak egemenliğini kurmuştu. Tavizler birbirini kovalıyordu. Atatürkçülük Tanzimatçılığın kara kaderine uğramıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

27 Mayıs İhtilali bir yeni fırsat olmuştu. CHP bu ihtilalin partisi olabilirdi. Bazı idealistler müstesna, parti 27 Mayısçılığı üstüne kondurmamak için adeta çırpınmıştır. Yeni Meclis hükümetlerinde de bütün 1950-1960 tavizlerine, oportünist takım el sürmemiştir. Hatta o devrin hükümet ağzından bir hesaplaşması bile yapılmamıştır. Eğer teşkilattaki ve meclisteki gençler takımı olmasa ben CHP'de bilmem nasıl kalabilirdim.

Oportünist iktidarcılar sanıyorlar ki devrimler Anayasa teminatı altındadır. Artık ötesi kendiliğinden yürür. Bu, temelleri atılan yapının artık asma gibi kendiliğinden büyüyeceğini sanmaktadır. Bilakis açıktaki temeller harap olmaktadır.

Hür vicdanlı ve hür yaşayışlı aydınlar bundan otuz yıl önceki hürriyetlerden mahrumdurlar. Ramazan ayı irticanın bir hâkimiyet gösterisi haline gelmiştir.

Din meselesi yok. Din meselesi yok. Bu bir şeriat, yani medeniyet meselesidir. Batı medeniyetçiliği yine de yüzde yirmi beşin malı.

CHP yeni mecliste ne yapabilirdi sualini işitiyorum. Bakınız ne yapabilirdi: Liderine hükümet kurmak görevi verildiği zaman o bütün memleketi arar, tarar, en iyi kabiliyetleri seçer, bütün aydınların alkışlayacağı bir hükümet kurar, yine bütün aydınların:

-Ah nihayet kavuştuk, diyecekleri kalkınma programını meclise sunardı. Yeni meclisteki DP çoğunluğu onu düşürebilirdi. Ama CHP geleceğin hükümetine de hâkimiyetine de hak kazanmış olurdu. Bugün Atatürkçü denen aydınların büyük çoğunluğu CHP'den ümit kesmişlerdir. CHP hiçbir sebeple hiçbir zor altında Gökay'la, Yörük'le el ele hükümet kuramaz.

Rejimlerin hepsi birer vasıtadırlar. Milli hayatta işe yaradıkları kadar önemleri vardır. Unutmayın ki bizler iki dekadda, üç veya dört dekadda milli kurtuluşların tamamlandığı bir metotlar çağında bulunuyoruz. Hiçbir milli hayat, bizde ve öteki Müslü-

Levent Şahverdi Arşivi

man memleketlerinde olduğu gibi, oluruna bırakılmamıştır. Biz 1945'ten beri akıllıca davransaydık bugün Yunanistan'a gıpta ile bakmazdık. Batı toplulukları içine katılmıştık. Bugünkü gidişle bir asır daha yerimizde sayarız.

Benim görüşlerim, inanışlarım bunlar! Başkaları gibi ben hadiselerle değişmiyorum. Hadiseler beni haklı çıkarıyorsa suç bende mi?

Levent Şahverdi Arşivi

İNGİLİZCESİ

■■■

Bilmem Meşrutiyet'teki adı ile Sırat-ı Müstakim, Cumhuriyet devrindeki adı ile Sebil-ür Reşad dergisini hatırlar mısınız? Koyu bir gericilik kumkumasıydı. Öğütlerine uysak yedinci yüzyıldan bir yıl ileri gidemezdik. Hiçbir Müslüman topluluğunda daha kaba bir irtica yayını olacağını düşünemezdim. İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Hindistan'a gittiğimde yanıldığımı gördüm. Pakistan yobazlığını dergisi yanında bizim Sırat veya Sebil bana nerede ise lâyik gibi geldi.

-Siz Türkler nasıl olur da Hıristiyan devletleri ile barış antlaşmaları yapabilirsiniz? İslam Cihad fî sebillullah demektir. Biz Hıristiyanlarla durmadan savaşmadıkça Müslümanlığımızı yerine getiremeyiz, diyen kafaların dergisiydi bu!

Sakın sağdan Arap harfleri ile yazılıp basıldığını sanmayınız. Hatta Hindistan'da türlü lehçeler birbirleri ile anlaşamadıkları için bu Sırat ve Sebil'den koyu gericilik dergisinin dili de İngilizceydi.

Demek ki ne yazı ne dil, fakat kafa meselesiydi.

Bir başka misalini de Bosna şehrinde görmüştüm. Boşnakların dili Hırvatçadır. Sırpçadan da ileri bir dil. Hırvatlar Osmanlılardan daha erken kurtuldukları için Batı dünyasına çabuk katılabilmişlerdir. Kütüphaneleri herhangi bir Batı topluluğu kütüphanesi kadar zengin. Hangi edebiyatı isterseniz Hırvatçada okuyabilirsiniz. Demek ki Boşnak daha doğuşunda bir kültür hazinesinin mirasçısı!

Levent Şahverdi Arşivi

Avusturyalılar Boşnaklara karşı Sırplardan daha iyi davranmışlardı. Adeta imtiyazlıydılar. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu topluluğu içinden ileri azınlık olanlar olmalıydı.

Bosna bizden alındıktan sonra bir Batı şehri imarı görmüştü. Caddelerden geçerken kendimizi bir Alman şehrinde sanıyorduk. Fakat sonunda Müslüman semtlerine gelince ne görelim? Kafesli evler, yerden yarım metre yukarıda kepenkli dükkânlar, içlerinde bağdaş kurmuş esnaflar... İç Anadolu kasabalarından biri!

Okullarına gittim. Aaaa... Hafız okulu! "Elif üstü - enni, Be - üstü - benni..."

-Niçin çocuklarınızı kendi dilinizdeki yeni okullara vermiyorsunuz, diye sordum. Sarıklı müdür:

-Oralara giden erkekler feslerini, kızlar da çarşaflarını çıkarırlar, milliyetlerini kaybederler, diyordu. Milliyet bu demekti onlar için! Çarşaf ve fes!

Yugoslav topluluğu içinde Sırp Sırp, Hırvat Hırvat, Sloven Slovendir. Aynı liselerdedirler. Aynı üniversitededirler. Mezhepçe birbirlerinden farklıdırlar. Hatta yazıca! Batı kültür havası içinde yalnız Boşnaklar mı kendilerini kaybedeceklerdi?

Demek doğuştan en ileri kültür dili ile konuşmak, bu dilin yazısı kendi yazısı olmak da, eğer kafa değişmezse hiçbir şey değiştirmez.

Latin yazısı ile de pek güzel çağımızdan birkaç yüzyıl geride kalabiliriz. İmam hatip okullarını medreseleştirmemek lazımdır, sözünü siz sağdan yazı ile yazsanız, ben de hayır, medreseleri yeniden kurmak lazımdır, sözünü Latin harfleri ile yazsam, demek siz devrimci olursunuz, ben gerici!

Sağdan mı, soldan mı düşünüyorsunuz, mesele bunda!

•••

Levent Şahverdi Arşivi

Yeni yazının gerçek önemi üzerinde duranlar pek az. Bunu anlayanlar gibi.

Latin harfi Türkçeyi Osmanlıca kalmaktan, yani "üç lisandan mürekkep lisan-ı Osmani" olmaktan, melezlikten, sonra da Türk kafasını Arap kafasından kurtarmak devrimiydi. Biz alfabeyi yaparken gördük ki Türkçe kelimelerin hiçbiri yeni yazıda aksamaz. Yabancı kelimeler ise Türkçeleşmeye adeta "mahkûm." Arap ve Fransız gramer kaideleri çözülmeye, eriyip gitmeye mahkûm. Yeni yazı dilimizin millileşmesinde başlıca âmil olmuştur. Türkçü Ziya Gökalp bile, eski yazı devrinde, bilim sözlerinin Arap kökünden olmasını tabii buluyordu. "Şe'niyyet" terimi onundur. Devrimciliğini de "Şe'niyyetci" ve "Şe'niyyetcilik" deyimlerinde görürsünüz. Bu zavallı "ci" ve "cilik" bile imparatorluk ölçüsünde kıyamet koparmıştı. Doğrudan doğruya Türkçe kökten bilim terimi yapmak! Neuzubillah!

Yeni yazı bir yazı değil, bir dil, bir kafa, bir zihniyet davasıydı. Bugün yazı dilimiz eski yabancı kitap sözlerinin hemen hemen hepsinden kurtulmuştur. Bunun ne büyük bir iş olduğunu Edebiyat-ı Cedide romancı veya şairlerini okumaya kalkıştığınız zaman anlarsınız. O edebiyatta "bulut" denmez "sehap" denirdi. "Güneş" denmez "şems," "ay" denmez, "mah" denirdi. Benim ilk kitabet denemelerimden birinin üstünde hocam "gitti" sözünü "azimet etti" diye değiştirmiştir.

Lûgat komisyonunda vaziyet karşılığı "durum," "akl-ı selim" karşılığı "sağduyu" deyimini yürüttüğümüz, Türkçe köklerden yeni sözler ürettiğimiz zaman:

-Dava başarılmıştır, dedim.

•••

Bu son sözümle bir okuruma da cevap vermiş oluyorum. Ben eskiden beri konuşma diline giren, Türk kalıbını alan yabancı kelimeleri Türkçe sayarım. Dilde de ırkçı değilim. Yazı ve dil ko-

Levent Şahverdi Arşivi

misyonlarında özleştirmeciliğe karşıydım. Bence dil devriminin bir manası da "anlaşılmayana çevirmek" değildir. Bunu terimler için söylemiyorum.

Konuşma dilimizdeki kelimeler de elbette değişecek. Yalnız yabancılarının değil, Türkçelerinin yerine de yeni yeni Türkçeler geçecek. Ama zorlamaya ve yapmacıklara ne lüzum var? Eğer özleştirmeye gidecek olsak, pencere'yi, tencere'yi, çerçeve'yi, duvar'ı, mangal'ı ne yapacağız? Topluluğumuzun temelinde köy var ki Farsçadır! Çiftçinin "çift"i Farsçadır. "Irz" ve "mal" Arapça... "Can" Farsça.

Bana öyle geliyor ki konuşma dili sözlerini zoraki özleştirmekle bir yeni belagat yoluna girmiş oluruz. Ha "baba" deme, "peder" de, ha "can" deme, "ten" de!

Rahmetli Şemseddin Sami Osmanlıca için, ne dildir ki Araba söylesen anlamaz, Aceme söylesen anlamaz, Türke söylesen anlamaz, diyordu. O Türk ki Süleyman Nazif'in yazısı gibi, rahmetli sevgili dostum Ataç'ın yazısını da anlamazdı. Terimli bilim yazısını değil, Sarıyer'e öğle yemeğine gittiğini anlatan yazısını!

Levent Şahverdi Arşivi

DALKAVUK

1923'te İstanbul'un Osmanlı kibarları da devrimlere karşıydılar. Mustafa Kemal'le fikir birliği güdenlerin hepsine:

-Dalkavuk, derlerdi!

Terakkiperver Fırka kurulduğu zaman kendisine:

Yahya Kemal:

-Ben ne o fırkadanım ne bu fırkadanım. Mustafa Kemal'in dalkavuklarındanım cevabını vermişti.

Her kuvvet ve ikbal gibi şüphesiz Mustafa Kemal'in etrafı da dalkavuklarla çevriliydi. Pek çoklarının yapılanlara inandığı yoktu. Devrim kanunlarına ellerini kaldırırlarken, nicelerinin Mustafa Kemal'e bakan gözlerinde:

-Ah bir ölüp gitse... Ah yarın sabaha çıkmasa...

Gibi kıvranan gizli bakışı sezerdik.

Mustafa Kemal bilmez miydi? İnsanlar üzerine hiç aldandığını hatırlamıyorum. Kötüsünü de iyisini de bilerek kullanmıştır.

Eski diyanet işleri reislerinden ihtiyar bir hoca efendi, hilafetin kaldırılacağı günlerde, reislik odasına "saygı sunmaya" gelmişti. Mustafa Kemal:

-Hah, tam zamanında teşrif buyurdunuz. Hilafetin dince lüzumsuz olduğunu bana ilk defa Bursa'da söyleyen efendi hazretleridir, demesi üzerine, Mustafa Kemal'e bir şey öğretmiş olmak fırsatını kaçırmak istemeyen hoca:

Levent Şahverdi Arşivi

-Evet efendimiz, demişti.

Başka sarıklılar daha da ileri gitmişlerdi. Rahmetli Vasıf hanedan maaşları aleyhine konuşurken, içlerinden biri saçı sakalı dikelmiş bir halde içeri koşarak:

-Paşa paşa, neyi kaldırmak istiyorsun? Kitabı mı? Emret bize, yolunu bulalım. Fakat (toplantı salonu tarafını göstererek) bunları söyletme, demişti!

Başlarındaki bir dinsiz bile olsa, bu ödenekçi din adamları, ona dalkavukluk edeceklerdi.

Anadolu'da bin yıllık medreseleri bir gecede onların da oyları ile kapıyorduk. Çünkü o zaman egemenlik ilerleme ve Batılılaşma davasındaydı: Türkiye havasını teneffüs edip de ilerleme, Batılılaşma, kör gelenek ve göreneklerden kurtulma davasının zafer bulacağına inanmamak imkânı yoktu. Şimdi Atatürkçü dediğimiz Batı medeniyetçileri bugünkünün binde biriyken... Bir avuç aydın... Sivilde bir avuç aydın... Orduda bir avuç aydın...

•••

Niçin? Evet niçin?

Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile beraber zaferin ilk günlerinde İzmir'e Mustafa Kemal'i görmeye gitmiştik. Herkes "biten bir şey," bir savaştan kurtulma hafifliği içindeydi. Yalnız o:

-Asıl işe yeni başlayacağız, diyordu.

-Asıl düşman orada, diye İzmir'in arka mahallesinden Sovyetler Birliği sınırlarına kadar bütün Anadolu'yu kaplayan geriliği ve gericiliği gösteriyordu. "Padişah benim!" dese, tahtı altına uzatacaklardı. "Halife benim!" dese, herkes eteklerine sarılacaktı.

O ise elindeki yüzde yüzü gerçek kurtuluş savaşı uğruna tehlikeye koyacaktı. Yarın hiçbir iş yapmamışa dönecekti. Bütün Anadolu köylerinde onun dinsizliği söylenecekti. Biraz sonra, düşman elinden aldığı bu şehrin sokaklarında onu öldürmeye kalkacaklardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Yalnız o zaferin her şeyi bitirdiğine inanmıyordu. Bir ültimatomla İngiliz donanmasını limandan kovabiliyor, fakat yine de kurtulduğumuza inanmıyordu. Kapitülasyonları kaldırıyor, bağımsızlığa kavuştuğumuza inanmıyordu.

Anadolu bir Asya parçasıydı. İçinde oturan vatandaşlar, maddi manevi, Asya gerileri arasındaydılar. Bu topluluk bir Batı topluluğu olmadıkça her şey boşunaydı. Bu zafer de son Osmanlı yüzyıllarının nice zaferleri gibi, harcanıp giderdi. Biz medeniyetçe kurtulmalıydık. Biz toprağımızdan fazla kafamızı ve vicdanımızı kurtarmalıydık.

Bütün devrimciliğin felsefesi buydu.

•••

Hiç kimsenin yapamayacağını yaptı adam. Hiç kimsenin yıkamayacağını yıktı adam. Bütün yolları açtı bize. Bütün engelleri kaldırdı yolunuz üstünden!

Derken kuvvet ve ikbal demokrasi ile halka geçti. Ne görsek beğenirsiniz: Nasıl 1923'te bütün gericiler ilericilerin dalkavuğu olmuşlarsa, bu defa, formasyonları bakımından, ilerici olması gerekenler gericiliğin dalkavukları kesildiler.

İşte biz on yedi yıldan beri kara yığın dalkavukluğunun cezasını çektik ve çekiyoruz.

Bu memlekette hiç kimse *Kuran* okulu denen iskandalin akıl yatırır bir gerekçesini bulamaz. Eğitim birliği gibi temel devrimlerinden birini temelinden sarsan bu bid'ate hepsi, sözde Atatürk'ün partisinden olanlar bile göz yumarlar. Dalkavuklar! Ağızları öğle yemeği rakısı kokarak oruçları üzerine yemin edenler!

Hani 1923'te:

-Tek ödenek alalım, hükmedelim de Mustafa Kemal isterse kara kitabı da kaldırırız, diyen sarıklı dalkavuklar yerinde, şimdi tek koltuğa kurulsunlar da ödenek alsınlar da, devlet arabasına bin-

Levent Şahverdi Arşivi

sinler de, medreseler açılsa umurlarında olmayacak olan bıyıklı tıraşlı, başları silindirliler!

1923, 1962... Sanki otuz dokuz yıl ileri değil, otuz dokuz yıl daha gerideyiz.

İdeal ve irade adamlarına haber vereyim: Bunlar korkaktan korkaktırlar. Yarın ilerleme davası yeni savaşçılarına kavuştu mu, hepsi başlarını göbeklerine kadar eğecekler:

-Aman efendimiz, ne emir buyurursunuz, diyecekler.

Levent Şahverdi Arşivi

SELANİK

■■■

Hocam Binbaşı Nuri Bey'in sesini işitiyorum sanki:
-Manastır vilayetinin sancaklarını say bakalım?

Sonra da sancakların kazalarını saymak! Bizim coğrafya derslerimiz böyleydi. Niş'i geçince, ta Dedeağaç'a kadar listedeki Coğrafya-yı Osmani havası içinde ve 1908 demokrasisinin boğucu hatıraları altındayım.

Üsküp'te minarelere doğru gidiyoruz. Türk mahallesi tıpkı eskisi gibi. Aynı gerilik, fukaralık. Parça parça üst baş, yırtık pabuç. Kahvenin kapısındaki kara tahta üzerinde şu elyazısı : "Bu akşam saat dokuz buçukta umuma mahsus Tahir ile Zühre!"

Ve bir iki yüz metre ötedeki Sırp kazinosunda televizyon! Viyana kapılarında Avusturyalılarla çarpıştığımızdan beri, ta o günlerden beri, Batı ile aramızdaki mesafeyi olduğu gibi tutuyoruz.

Ve Dedeağaç'a kadar nerede Türk köyü ve Türk kalmışsa, orada aynı hal. Ama bizim Trakya sınırını aşınca, bağımsız Cumhuriyet Türkiyesi'nin köylerinde gördüğünüz hal. Üsküp'ün Türk semti ne ise İpsala da o!

•••

Daha Vardar Nehri'ni ve köprüsünü geçerken Mustafa Kemal'in Rumeli türkülerini söyleyişteki hasretli sesi kulağıma geliyor:

"Vardar Ovası, Vardar Ovası..." Gözleri nasıl da dalıp gider ve yaşarırdı. Bu ovalara rüyasından ayrılmayarak yaşadı ve öldü.

Levent Şahverdi Arşivi

Biz Avrupa Türkiyesi'ni, sonra bütün imparatorluğu Mustafa Kemal'in yapmak istediğini büyük Petro ile beraber yapan bir Adam bulamamak, daha sonra da içeride Sırplar, Ulahlar, Bulgarlar ve Rumlarla beraber, yapmaya girişmemek yüzünden kaybettik. Biz o zamanlar Rusya'yı yendik. Bir Rus vesikasının gösterdiği üzere de Bulgaristan imparatorluktan koptuğu vakit Türkler Bulgaristan topraklarında çoğunluklaydık.

Rönesans'tan sonra Batı hareketlerine katılmamak, Avrupalı olmamak, olamamak yüzünden battık. Gerçek bu.

Bugün de bu, Türkiye'nin dörtte üçü aynı gericilik havası ile kaplı. Üsküp Türk mahallesi, Yunan Trakyası'ndaki Türk köyleri ve bizim köylerimiz, hepsi aynı hafız okulu eğitimi altında!

Hep o kara kader gidişi! Atatürk de "Bir çorak yerde akıp gitmiş!"

•••

İlk gençliğimizde üç Akdeniz şehrimizle öğünürdük: İzmir, Selanik ve Beyrut! Selanik hepsinden daha yakın Osmanlı'ydı. 1908 demokrasisinin kaynağı orası, İttihadcıların ilk merkezi orası. Dilde son Türkçeleşme hareketinin doğum yeri orası. İttihadcılar, İstanbul'a gelirsek bozulurmuyuz, diye düşünerek Selanik'te kalmışlardı.

Aaaa... Nerede o Selanik? Hani yüzyıllarca oturduğumuz o şehir? Bütün Osmanlı Avrupa'sında olduğu gibi oradan da nasıl silinmişiz! Bizim devrimizde şehir Beyazkule'nin biraz ötesinde bitiyordu. Ondan sonra birkaç yazlık. Şimdi Beyazkule şehrin ortasında. Rıhtımı Karaburun'a doğru uzatmışlar. Bir korniş ki sormayın. Arka arkaya birkaç geniş cadde daha. Ta şehir sonlarından denize kadar uzayan dikey caddeler. Hepsi apartmanlar, çarşı ve dükkânlarla çevrili. Yedi yüz elli bin nüfusu var. Gece yarılarına kadar neşeli bir halk kaynaşması. Hayat İstanbul'dakinin birkaç misli!

Levent Şahverdi Arşivi

Sonra İzmir gecelerinin ölülüğü hatırıma geliyor. İzmir rıhtımı, Selanik rıhtımının ancak yaya kaldırımı genişliğinde. Eğer Karşıyaka ile şehir arasındaki bütün o rezaletleri kaldırır ve ta Karşıyaka sonlarına kadar bir korniş uzatırsak, Yunanlıların Selanik'te yaptıklarına benzer bir şey yapmış olurduk.

•••

Atatürk'ün doğduğu eve gittim. Eski Selanik'i hatırlatan bir bu ev, bir de şurada burada kalan harap Osmanlı yuvaları!

Eski deyimle "rabıtalı," alaturka bir mesken. Orta halli bir aile yuvası. Doğduğu odadan ayrılırken, eğer on dokuzuncu yüzyılın sonlarında bu adam ve akıl bu odada doğmamış olsaydı, bugün İzmir'in Yunanlılar tarafından alınışının kırk üçüncü yıldönümü olacaktı, İzmir de Selanik kadar Yunanlılaşacaktı, diye düşündüm.

Venizelos Lozan'da mübadele meselesi görüşülürken İsmet İnönü'ye:

-Biz de ayni şeyi yapacaktık, demişti.

Yani İzmir, Manisa ve aydın Türkleri ile Anadolu Rumlarını değiştireceklerdi. Türklüğü koydunuzsa bulun Selanik'te! Bütün Batı Anadolu da böyle olmak yolunda idi. Serbest Fırka seçime girseydi, bu Batı Anadolu oylarını Mustafa Kemal'in aleyhine kullanılacaktı!

Selaniğin Osmanlılardan alınışının tam ellinci yıl dönümünde imişiz. Gelmeden bilmiyordum ve bilsem gelmezdim. Fakat daha önce yazdığım gibi hiç rahatsız olmadık. Trabzon'dan gitme eski bir Osmanlı Rumunun otelinde üç gece rahatça kaldık.

29 Ekim akşamı Atatürk'ün henüz kolağası Mustafa Kemal iken arkadaşlarını etrafına toplayarak konuştuğu rıhtım boyu kazinolarından birine gittim. Güneş batıyordu. Cumhuriyet bayramlarındaki silindirli hayaletinin arkasından genç kolağasının 1909 günlerindeki hayali ve İttihadcılarla tartışmaları hatırıma geldi:

Levent Şahverdi Arşivi

-Orduyu yıpratmayalım. Birbirine düşürmeyelim. Rumeli'yi savunmak için hazırlayalım. Yalnız bunu düşünelim, diyordu.

Eğer 1912 ye kadar bu yolda çalışsaydılar, Balkan savaşını önleyebilirdik. Önleyemezsek bile darma dağın olmazdık:

-Vay sen orduyu fırkamızın elinden almak istiyorsun! Diye onu öldürmeye işte bu şehirde karar vermişlerdi. İlk öne sürdükleri fedai Yakup Cemil'di. Atatürk'ü seven Yakup Cemil hem reddetti, hem geldi, "-İhtiyatlı ol!" diye haber verdi. Vazifeyi üstüne alan Enver'in amcası Halil bey (sonradan paşa ve ordu komutanı) bu yüzden onu öldüremedi. Bir akşam Çankaya'da bu hikâyeyi, Atatürk'le artık yaşlanan o Halil Paşa konuşulurken dinlemiştim.

Partiler milleti parçalamışlardı. Hürriyet ve İtilafcılar, tıpkı demokratların Atatürk devrine cephe alışları gibi, İttihadcılara cephe almışlar ve Osmanlı bütünlüğünü parçalamak isteyen bütün müslüman ve alabildiğine hürriyetli o 1908 demokrasisinin bu soysuzlaşması yüzünden Rumeli'yi kaybetmiştik. 1946 demokrasisinin soysuzlaşması da bu memlekete neye mal olmuştur, hep biliyoruz.

Ama uyandık mı? Asla! Öyle görünüyor ki Türk milletinin kara kader çilesi henüz dolmamıştır.

Osmanlıların 1912 de çekildikleri yerlerde ve bugün oturdukları yerlerde olduğu gibi, selanik arkası dağları da harap ve çıplak. Yolunmuş ormanlar. Yugoslavlar gibi Yunanlılarda da ağaçlama çalışmaları var. Nitekim şehrin 11 kilometre uzağında ve 300 metre yükselikte, villalar, kahveler ve fıstık koruları ile Panoroma adlı bir yazlık yapmışlar. Çıktık. Bütün şehri, liman ve körfezi tepeden seyrettik.

Sonra Kavala üstünden bizim sınıra doğru yollandık. Sınıra kadar her şey iyi gitti. Yunanlılar Balkanlılıktan çıkmışlar. Avrupa'yı getirmişler. Dedeağaç'da bizim sınıra dayamışlar. Meriç köprüsünün yarısı Yunanlı, yarısı Türk: Bizim toprağa geçtiniz mi, ilk Asya habercisi "toz, taş, toprak!"

Levent Şahverdi Arşivi

Gümrük binası yok. Eski bir asker barakası. Yarısında memurların masaları, öbür yarısında yatakları, ibrikleri ve testileri!

Memurlarını bir gece, tek bir gece bile bu şartlar altında yatıran devlet elbette Avrupalı değil! Köylerinde ise halkı daha şartlar içinde!

Dostlarım, bizim davamız medeniyet, medeniyet!

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

KADIN

Bir de bilgin Müslüman var ki biz Türkler onu çoktan unuttuk. Tarihçi Seyid Emir Ali bunlardan biri. Kitabından birkaç sayfa karşılaştıralım: "Abbasilerin son zamanlarında bile İslam kadınları tam bir hürriyet içinde idiler. Dört halife devrinde erkekler arasında gezerler, vaazları dinlemek için mescidlere giderler. Ali ve İbn-i Abbas gibi üstadların derslerine devam ederlerdi!"

. . . "Arap kızı misafirlerle serbestçe görüşürdü. Bir seyyah Mekke'den döndüğü sırada dinlenmek ister. Hava sıcak. Bir zenginin evine sığınmak üzere avluya girer.

-Deveden inebilir miyim, diye seslenince ev sahibi hanım:

-İn, cevabını verir. Ev işleri ile uğraşan güneşten güzel bir kız misafirine yer gösterir. Kendisi ile görüşür. Sözler kızın ağzından inciler gibi dökülüyordu. Daha sonra kızın büyük anası da gelir."

. . . Hazret-i Hüseyin'in kızı Sekine asilliği, zekiliği, fazileti ile tanınmıştı. Evi şair ve aydınlarla dolup taşardı."

. . . "İslamdan önce Araplar istedikleri kadar kadın alırlardı. Ardı arası kesilmeyen savaşlar erkek sayısını azaltıyordu. Kur'an çok evlenmeyi sınırlandırmıştır."

. . . "Gırnata'da kadınların mevkii önemli idi. Erkek meclislerinde bulunurlar, şenlik ve oyunlara katılırlardı. Arap şövalyeleri sevgilileri ile birlikte oynarlardı. Gırnata kadınları zarif, orta boylu ve zeki idiler. Esvapları yün, ipek ve pamuktan yapılma fistanlarla kemer ve mendilden ibaretti. Güzel koku sürünürlerdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Camilerde Gırnata kadınları, bir güzel çimenlik üstündebahar çiçeklerini andırırdı."

"Harem çok sonra, halife İkinci Velid devrinde, Bizanstan taklid edilerek kurulmuştur."

Görülüyor ki bugün Anadolu'da softa örtünüşü bir "Bidat" taassup bidatı. Çok evlenmeye gelince Arap geleneği eski Türklerde olmadığına göre o büsbütün "Bidat."

Bir de şu eyyamcı demokratların kız çocukları mecburi eğitimden müstesna tutucu kanunlarını ve Atatürk öldüğünden beri memleketi kaplayan çarşafları düşününüz.

Atatürkçüler yalnız Türkiye'yi gerilikten değil, Müslümanlığı da yobazlığın elinden kurtarmak durumunda.

Bir rota meraklısına - Ankara'dan yolladığınız mektubu biraz yadırgadım. *Dünya*'yı daima okuduğunuzu söylüyorsunuz. Demek ki 27 Mayıs'tan sonra seyahatte idiniz. Bir diktacının bu rejimi kurdurmaya çalışabileceği en iyi fırsat, 27 Mayıs'tı. Hele komitenin sağ ve sol uçları kendi eğitimlerini belirttikten sonra, *Dünya* gazetesinin sadece seçim davası üstüne düştüğünü bilememekliğimizi başka türlü izah edemem. Milli Birlik iktidarına karşı 9 gazetenin üç günlük grevi de *Dünya* gazetesinde hazırlanmıştır.

Ben 1911'de *Tecelli* dergisinde çıkan "Mübareze-i içtimaiye" yazısından beri asla taviz vermeksizin ve en küçük tavizi hiç kimseye asla affetmeksizin aynı rotayı güderim. Tam kafama göre bir defa Atatürk'ü buldum. İstanbul'da *Akşam*'ın sahiplerinden iken onun davasına daha iyi hizmet edebilmek üzere onu da bırakarak kendisi ile gazetesinde sonuna kadar çalıştım. Ondan sonra parti içindeki savaşlarımızı siz bilmezsiniz. Ama CHP eskileri hatırlayacaklardır. 1946'dan 1950'ye kadar DP rejiminin memleket için bir felaket olacağını durmadan yazdım. Dediğim çıktı. Şimdide haber veriyorum: bugünkü muhalefet daha tehlikeli bir gelişme yolundadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Ben Türkiye'nin devrimcilerin ıslahatı ile kurtulabileceği inancındayım. Bunu en kısa yoldan hangisi sağlayacaksa, Türkiye için en faydalı rejim odur. Size şunu da söyleyelim ki hiçbir zaman askeri bir diktatörlüğün böyle bir faydalı rejim olacağına inanmadım. Ben mürakabeciyim. Türkiye'nin kendi gerçek demokrasisinin de bugünkü Anayasaya yüzde yüz inananların mürakabesi olduğuna şüphe bile etmem. Şimdi içinde çırpındığımız kriz, devrimci Anayasaya inanmayanların, onu yıkmak isteyenlerin, belki de bir gün yıkacak olanların Türk milleti çokluğunu temsil ettiklerine inanma gururundan ve menfaatlerinden doğma bir krizdir. Biz bir karşı- ihtilal hazırlığı içindeyiz.

Bir memleketçi için ilk bilgi memleketi bilmektir. Tek kurtuluş çaremiz olan Atatürkçülük memleketi ve halkı bilmeyenlerin tanımayanların ve onların arkasına düşen menfaatçilerin kurbanı olmaktır.

Bedii Faik iyi ki vaktiyle 1950-1960 hırsızlıklarını doya doya, kana kana, söv söve yazmış. "Mevzuat" eksikliği yüzünden olduğunu sandığımız beraatleri bekleseydi, ne tuhaf şey, 1950-1960 soyguncularına hırsız diyemeyecekti. Bu ise bilir misiniz. Koçero'ya eşkiya dememekten farksız!

Siz bana son cümlelerinizde Tanzimat komiserini hatırlatıyorsunuz:

-Herif anlatamadık mı, fermen çıktı, gâvura gâvur denmeyecek!

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

TOZ

İstanbul'un Aralık ayında bu başlığı "Çamur"a çevirmek daha doğru idi. Ama ikisi de bir: Kurudu mu toz, ıslandı mı çamur! Geçen hafta Avrupalılar yazın birinden, kışın öbüründen kurtulduklarının altmışıncı yıldönümünü kutladılar. Bizim katılmaya hakkımız olmayan Batı bayramlarından biri.

Yirminci yüzyılın ilk günlerinde en büyük icatla otomobile binen kadınların yüzlerini ve tuvaletlerini toza karşı korumak üzerine idi. Pek tanınmış otomobilci Renualt'un kardeşi bir yarışta toz bulutu bir virajı kapadığı için ölmüştür. Bir gün Guglielminetti adında biri Monaco Prensine gelir:

-Toz yüzünden Cote d' Azur'ün geleceği tehlikededir. Ben Hindistan'da iken buna bir çare düşüdüm ve buldum. İzin verirseniz prensliğinizde denemesini yapayım, der.

12 Mart 1902 sabahı bir kazanda katran kaynatıp süpürge ile yolun üstüne yaydığını gören halk:

-Sokağı badana eden şu adama bakın, diye alay etmişler.

Fakat sonradan adamın adını "Sayın bay katran" koymuşlar. Kendilerini yazın tozundan ve kışın çamurundan kurtaran sayın bay Katran'a iki ellerini açıp dua etmişler.

Lütfen 1962'de İstanbul'un bile ana caddelerinden biraz sağa veya sola sapınız. Üsküdar meydanını ve yeni açılan yolunu sözde parke taşı ile döşediler: her on adımda ya bir çöküntü, ya da bir

Levent Şahverdi Arşivi

çıkıntı! Yazın toz rüzgârın götürebildiği, kışın çamur ayak bileğimize kadar!

Bizim de icadımız var: Asfaltı tozumak! Bunu sık sık büyük Ankara yolunda kamyonlar birbirleri ile yarıştıkları zaman görürsünüz.

Sinek nasıl filitten kaçarsa, bizim yobazlık da asfalttan ürker. Ankara'nın ilk günlerinde Yenişehir taraflarına ilk asfalt döküldüğü zaman:

-Nedir bu lüks efendim, Ankara'nın tozu bizim yüzlerimizin pudrasıdır, sözü hayli yayıldı idi.

Vaktiyle Bosna şehrine gittiğimde görmüştüm. Asfalt nerede biterse Müslüman semtlerinin sefaleti orada başlıyordu.

Yobazlığın kendini tam ortamında bulup rahat etmesi için, sokağı ot bitmiş Arnavut kaldırımı ve oturulan yer çergemsi veya gecekondumsu olmalıdır. Kereveti buldu mu, bağdaşını öylesine bir yayar ki yedi deve yerinden sökemez. Medeni çerçeve içinde ise orta oyunu komiğine döner. Geçenlerde esi bir meşrutiyet gazetesi elime geçti. Millet Meclisi binası yanmıştır. İstanbul'da milletvekillerini toplayıp çalıştırabilecek bina yok:

-Yeni bir bina yapalım, teklifi olunca bütün yobazlar ayaklanmışlar:

-Şeref-ül mekân bil-mekân... Nemize lazım yeni bina?

Tabii arkasından:

-Halkın yediği ekmeğe bakın.

-Paranız varsa çarıksıza verin,

Yollu bin bir demagogca laf!

-Efendiler bu milletin işlerini görecek vekilleri binasız çalışamaz, diye çırpınanlar da kimler biliyor musunuz? Kozmidi ve Vartekes gibi Hıristiyan milletvekilleri!

Levent Şahverdi Arşivi

Aslına bakarsanız başımıza ne geldi ise "Reaya"dediğimiz Hıristiyanlarla sözde biz "Efendi"lerin medeniyetçe ve kültürce aramız, şüphesiz bizim aleyhimize, gittikçe daha açılmasından gelmiştir. Ben harbiye nezaretinin Bekirağa kısmında, 1907'de, çıplak ayağı takunyalı, ceketi omzunda, bir alaylı binbaşının tabur komutanlığını görmüşümdür. 1909'da İstanbul sokakları:

-Biz mektepli zabit istemeyiz, diye haykıran ve başlarında sarıklı yobazlar bulunan isyancılarla dolup taştıydı.

Yine doğrusunu isterseniz, bizim yeni zamanlar tarihi boyunca durmadan çöküşümüzün parolası işte bu "istemezük"dür.

Cehalet ve taassup yeniden ne gelirse istemez: Tüfek mi İstemezük! Baskı makinası mı, istemezük! Fes mi, şapka mı, istemezük! İlkokul ortaokul veya lise yahut üniversite mi, istemezük! 1908'den sonra bir büyük gürültü Çanakkale'de resimli ders kitaplarının istemezüklüğünden kopmuş idi.

Değişik mi sanıyorsunuz? Son AP kurultayı baştan sona kadar bir istemezükler ve istemezükçüler toplantısı idi. Yalnız moda değişik. Bugün için yeni nelerse onları "İstemezük!" Atatürk ilkeleri başta olmak üzere plan istemezük, yeni plan istemezük, yeni Türkçe istemezük!

Bir de şeriat bahanesi demokrasi bahanesi ile değişti. Eskiden şeriate aykırı ne varsa, istemezükcülere göre şimdi demokrasiye aykırı!

1908 de dağ başlarından inen kahramanlarımızı hatırlıyorum. Ne kadar halktan idiler. Toprak rengi tozlukları ve henüz ot parçaları kalmışa benzeyen pabuçları ay yıldızlı keçe külahları hatırıma geliyor.

Kendileri ve takımları bir iktidar bağlayıncaya kadar böyle sürdü idi. Sonra ama sonra politikayı elde tutanlar rahat olmalıdırlar, parolası çıktı. Osmanlı saltanatının elinde devlet işletmeleri bankalar ve idare meclisleri yoktu. Devletin araya araya bulacağı

Levent Şahverdi Arşivi

iki sinekürden biri Osmanlı bankası idare meclisinde tek üyelik, bir de Düyun-u umumiye'de Osmanlı Dayinler vekilliği idi. Buralara da istifa etmedikçe asker yollamak imkânsız!

O vaktin kazançlı Sinekürü damatlık idi: Bir sultan aldınız mı, hemen bir yalı veya konağa kavuşur, parasız yer içer, damat ödeneği alırdınız.

Bir de baktık, bir müddet sonra bizim kahramanlardan başka gelenler, ayakları parmak çizmeli, esvapları sırmalı, birer yalı ve konakta damat! Yalnız Mustafa Kemal sultan kocası olmağı reddedebildi idi.

Sonra ama politikacılar birazda varlıklı olmalı, parolasından Birinci Dünya Harbinde "Milli iksidad" sömürücülüğü de doğdu. Parayı Türkler kazanmalı ancak bu Türklerde Merkez-i umumi politikacıları olmalı idi. "Harb zenginleri" diye o zaman şöhret bulan nüfuz tüccarlarının çoğu, parti fedaileridir.

Gelenek D.P. ile devam etti. Bugün de devam etmektedir. Merkezde nüfuzlu musunuz, mesela hekimseniz aracılılarınıza güvenen armatörler, bir gün politikadan çekilirseniz, işleteceğiniz muayenehane cihazları en pahalısından size hediye ederler. Ondalıkçınız D.P. devrindeki Menderes yaratıcılarından olmasına rağmen kurultaya kadar delege olarak gelir ve propagandacılığınızı eder. Avukat kardeşiniz artık elli bin liradan aşağı iş değil selam bile kabul etmez. Hakemlik veya aracılık kazançlarınızı birden üçe kadar milyonla sayarlar! Yahut da hiçbirini henüz yapmamışsanız, hepsini sizinde yapmanız ümidi vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

FERMAN

■■■

Tanzimat Fermanı okunduğunun ertesi günü İngiliz büyükelçisi Babıâli'ye sadrazamı tebrik etmeye gelir.

Sadrazam:

-Görüyorsunuz ki artık Hıristiyanlar, Müslümanlar hukukça tamamiyle eşit. Aralarında hiçbir fark gözetilmeyecek, demesi üzerine büyükelçi:

-O halde Hıristiyan kadınlar Müslüman erkeklerle evlendikleri gibi bundan böyle Hıristiyan erkekler de Müslüman kadınlarla evlenebilecekler.

Sadrazam yerinden fırlayarak:

-Yoo işte bu olamaz, der.

Tanzimatçılığın bu ruhu bizim bütün devrimlerimize sinmiştir. Biz "Sureta" batılaşırız. Batılaşma yaşayış, bilhassa düşünüş düzenimiz içine pek derinliğine sokulamaz. Onun için ara sıra bir irtica rüzgârı esti mi bütün ilerlemelerimizi süpürüp gider.

•••

Ramazanın son günlerine doğru bir arkadaşımla Kilyos'a gittim. Akşam üstü idi. Otel lokantasının üç dört masasında müşteriler bira veya rakı içiyorlardı. Kalabalık masa müşterileri Yahudi, öteki masalardan birinde iki Alman turisti, birinde de bir Türk ailesi...

Birden ne olsa beğenirsiniz? Kur'an ve arkasından ezan sesi... Almanların tuhafına gitti. Ne olduğunu anlamadılar bile... Yahu-

Levent Şahverdi Arşivi

diler ne yapacaklarını şaşırmışa döndüler. İçmek mi lazım, durup beklemek mi pek kestiremediler. Yan masadaki Türklerin içtiklerini görünce raat ettiler.

Ya o gün ya ertesi günü Yeniköy camiinde bir hoca vaazında radyonun haram olduğunu söylüyordu.

Yolda bir köyde pencereleri gazete kağıdı kaplı bir kahve gördük. "Ne ola bu?" Diye düşündük. Oruç yiyenler oruç yemeyenler tarafından görülmemek için olduğunu söylediler. Oruç ise Tanrıya karşı bir borç. Kulla hiçbir ilgisi yok.

Yine o günlerde Ankara'ya giden bir Senatör katar memuruna:

-Bizim kompartımana kadın yolcu sokmayınız. Oruçluyuz. Fena gözle bakacağımız tutar, orucumuzdan oluruz, demişti.

Yanındaki seçmenlerine gösteriş yapmak için midir, cahil olduğundan mıdır, kompartımanın oturma yerlerinden birini boşaltarak namaza kalmıştı. Her virajda kıble kayboluyordu.

Müslümanlık mı bunlar? Ne Kilyos'daki, ne Yeniköy camiindeki, ne Ankara trenindeki... Üçü de müslümanlığı alaya almak, küçültmek ve gülünç kılmak...

Fakat geliniz de tenkid ediniz. Geliniz de Yeniköy camiinde ayağa kalkıp:

-Bu hocanın dedikleri baştan sona yalan, diye haykırınız.

Rahmetli Selim Sırrı henüz genç subay iken ramazanda Yenicami meydanından geçiyordu. Bir Hicazlı Arabın hurma sattığını işiterek durdu. Hurmalar kirli bir sepetin içinde idi. Selim Sırrı:

-Pis bunlar... deyip gitmek üzere iken Arap yerinden sıçrayıp:

-Neee...? hurma pis demek, Medine pis demek, Peygamberimiz pis demek, halifemiz ve padişahımız...

Tamamlamaya bırakmadan zavallı Selim Sırrı kılıcını toparlayıp oradan nasıl koşarak kaçtığını anlatırdı.

Bununla beraber Osmanlı Türkiyesinin ramazan havası bile Cumhuriyet Türkiyesi kadar daralmış olduğunu sanmıyorum. Şimdi halk büsbütün cahil ve mutaassıp yobazlara teslim edilmiştir. Teslim eden de layik devlet!

Levent Şahverdi Arşivi

Gidip yakasına yapışsanız İngiliz büyükelçisinin tanzimat vezirinden aldığı cevabı alırsınız.

İkbalci veya menfaatçi profesyonel politikacıların elindeki devrimin hali bu...

Atatürk bir dirilip görseydi...

Kuvay-ı Milliye devri iki kısımdır: Çeteler devri, ordu devri. Çeteler devrinin başlıca kahramanı Çerkes Ethem beydi. Hatta bir zamanlar kurtuluş savaşçılarına Ethemist denmiş olduğunu hatırlatırız. Ethem beyin Kuvay-ı Seyyare denen akıncıları pek tehlikeli Anzavur kuvvetlerini dağıtmış, Düzce ve Adapazarı ile Yozgat isyanlarını bastırarak Ankara'yı kurtarmıştı.

Bu çeteler devrinde Anadolunun hali yamandır. Biri gelir, vurur, öteki gelir, vurur. Fakat hepsinde vurulan halk! Vergi yerine haraç! Soyulan yine halk!

Tuhaf da vakalar olmuştur. Hele biri rüyada bile görülmeyecek kadar acıklı tuhaf : Anzavur kuvvetleri Kirmastı'ya girdikleri vakit bir harb divanı kurarlar. Reisi asker kaymakamlardan Tatar Hasan bey! Birçok kimseleri yargılamışlar. Üç kişiyi kuvay-i milliyecidir diye idama mahkum etmişler. Ellerini bağlamışlar, sehpaları ve ipleri hazırlamışlar...

-Nerede bunları mahkum edenler? Diye araştırınca fırsat bulup kaçamayan kaymakam Hasan beyi ele geçirmişler. Ellerini çözdükleri üç mahkuma kaymakamın ipini çektirmişler. 1920 Nisanındayız.

İstanbul hükümeti milli kuvvetlere karşı daha önceki başarılarına mükafat olarak Anzavur'a paşalık rütbesi verir. Üç subaydan bir heyet paşalık fermanını o günlerde kendisine getirmişti. Ethem bey kuvvetleri bu üç subayı da Bandırma'da ele geçirmişler. "Seyyar harb divanı" hemen üçünüde idama mahküm etmiş. Bandırma'da deniz kıyısında asılmalarına karar vermişler. Karşılarında da bir Amiralin kumandasında birkaç teknelik bir İngiliz filosu var. Amiral kıyıda sehpalar dikildiğini görünce hemen tehditlerde bulunarak faciayı önlemek istemiş. Şimdi metne bakınız:

Levent Şahverdi Arşivi

" Hüküm belediye meydanında ve sahilde infaz edeceği esnada Amiral cenapları mükerreren bilvasıta Kuvay-i icraiyyesini vazifeden mentmek istemiş idi ise de bu müdehaleleri itibara alınmayarak aynı zamanda ve aynı mevkide hükm-i idam icra ettirilmiştir."

Halbuki bilirsiniz keyfi adam da Tanzimat devrinde kalkmıştı. Kağıt üstünde kalkar o. vicdanımızdan kalkmaz. Fırsatı bulduk mu, yalnız memleketi ramazan havası altına almalıyız, fikrini beğenmediğimizi asar, sözü hoşumuza gitmeyeni keseriz.

Nihayet Atatürk devri de "taşlanmıştır!" Ne varmış o devirde hasret edilecek efendim?

Öyle öyle... Atatürk'ün kusuru şapkayı medreseliler baskısı altındaki aray-ı umumiyye'ye sunarak giydirmemek medreseyi halka sorarak kaldırmamak, Latin harflerini ümmilerin oy'unu alarak kanunlaştırmamak olmuştur.

Halbuki demokrasinin "Azize"sinden Heriot ki hatır için bir tek kelime yazmasına ve hele diktatörlere zerrece iltifat etmesine imkân yoktur, Atatürk devrine "demokrasiye hazırlık" devri olarak teşhis koymuştur.

Demokrasinin ne gibi hürriyetler rejimi demek olduğunu Heriot bilir: O çeşit hürriyetler rejimine kavuşabilmek için vicdan ve tefekkürün bütün zincirlerini kırıp atmak lazımdır.

Demokrasiye inancından asla şüphe edilemeyecek olan bir tanınmış Fransız yazarıda geri Asya ve Afrika topluluklarını kurtaracak en iyi rejimin Atatürk demokrasisi olduğunu daha geçenlerde yazdı idi.

Anlaşılıyor ki Atatürk bize göre pek büyükmüş. O kadar yanında kalmışız da onu ne yaptığını ve niçin yaptığını yine de iyi kavrayamamışız. Kendi küçüklüğümüzün zaaflarını örtmek için ona dil uzatmayalım. İki üç yıl önce bir yazıma başlık edindiğim gibi "Atatürk tekin değildir, çarpar!"

Levent Şahverdi Arşivi

PRENS

"Damatlardan birinin oğlu ile Perapalas'ta hususi bir salonda görüştüm. Prens her perdenin arkasına, sandalyelerin altına baktı. Fısıldayarak konuşuyordu."

Prens tarafından Perapalas Oteli'nde görüşmeye çağırılmış olan adam meşhur Armstrong, o sırada İstanbul'daki İngiliz işgal kuvvetlerinin belli başlı şahsiyetlerinden biri:

"Prens'i gönderen zat, padişah ve halifeydi. Gönderdiği haberde diyordu ki: -Başbakan Lloyd George ile iktidardaki İngilizlere akıbetin yaklaştığını bildiriniz. (Yani Anadolu ordusu Yunanlıları denize dökmek üzeredir!) çünkü bunlar anlamıyorlar. İngiliz elçiliğine de anlatmak istedim olmadı. Mustafa Kemal ve adamları ihtilalcidirler. Bunlar Türkiye'yi altüst edecekler. Dini bitirecekler. Bunlar sizin düşmanlarınızdır. Asidirler. Benim de düşmanımdırlar. Türkiye'yi yalnız siz kurtarabilirsiniz. Ben sizin dostunuzum. Ne isterseniz size vermeye hazırım. Halbuki siz Ankara'dan bir şey alamazsınız. İsterseniz saltanatı ve hilafeti kurtarabilirsiniz. Bana süratle yardıma geliniz. Ankara'yı tanımayınız. Barışı benimle yapınız. Ankara'ya vereceklerinizi bana veriniz. Çıkaracağınız Yunanlılardan alacağınız toprakları bana teslim ediniz. Bana dört milyon İngiliz lirası ödünç de veriniz. Bizzat Bursa'ya gider, herkesi etrafımda toplarım. Halk benim davetime gelir. Ben Fransızlarla da dost olup anlaşma yaparım. Boğazları açık bırakırım. Halife olarak sizin lehinizde bulunurum. Çünkü siz müminlerin savunucususunuz. (Bütün Müslüman ülkeleri o tarihte sömürgeydi!) Onlar da size bağlı uyruklar olarak kalırlar. Ankara'dakiler katil adamlardır. Moskova'nın tesiri altındadırlar. Söylediklerinin birini yapamazlar!"

İngiliz subayı diyor ki: "Bunlar bir vakit dünyanın yarısına hükmeden Osmanlı hanedanının son yalvarmasıydı. İş işten geçmişti."

Levent Şahverdi Arşivi

O sırada Türk ordusu istila ordularını yok etmek, vatanı kurtarmak ve yüzde yüz bağımsız yeni Türkiye devletini kurmak yolundaydı. Daha önce düşmanla elbirliği eden halife, tahtını ve tacını kurtarmak için, hepsini, bütün kazanılacak olanları peşkeş çekiyordu.

Mustafa Kemal ve Kemalistler aleyhinde kullandığı silah neydi: Dinsizdirler. Komünisttirler.

Ey ehl-i vatan, ondan tam kırk yıl sonra kuyrukçu gazetelerin, kuyrukların ve temsilciler meclisindeki irtica sözünün Atatürkçülere karşı kullandıkları silah nedir? Dinsizdirler. Komünisttirler.

Hay Allah'ın kahr ismi ile kahredilesiler!

•••

1908'te kurtulduk. Olmadı. 1922 Ağustosu'nda kurtulduk. Hayır, 1923 Ekimi'nde kurtulduk. Daha doğrusu 1950'de kurtulduk. Fakat asıl 1960 27 Mayısı'nda kurtulduk.

Kendimi bildim bileli ömrüm kurtulmakla geçiyor. İnsan bu kadar az zamanda bu kadar defa bronşitten bile kurtulsa göğsünde hayır kalmaz. Lehülhamd biz yine yok geçit törenidir, yok gençlik gösterisidir, tribün tribün dolaşıp durabiliyoruz.

Hele vaktim olup da sizlere bir "kurtulmalar tarihi" yazacak olsam, işin ucu daha on yedinci asra dayandığını görürsünüz. Ondan beri kurtul bire kurtul! Nemçeden kurtul. Rustan kurtul. Olmadı, bir daha kurtul. Hani şaka da değil, kurtulmazsan ölüm! 1918'de Nemçe İmparatorluğu parçalanmıştır. 1917'de Rusya İmparatorluğu parçalanmıştır. Bizim çilemiz dolmaz. Fransızdan kurtul. İtalyandan kurtul. Yunandan kurtul.

Ooh demeye vakit kalmadan. Şeyh Sait'ten kurtul. Derviş Mehmet'ten kurtul. Tek partiden kurtul. Nihayet Menderes'ten kurtul. Yine de herkesin ağzında, "Ah bir kurtulsak!"

Biz kendi kendimizden, kendi kendimiz de bir şeyden kurtulamıyoruz. Geri dönüp üstünde tepine tepine gölgemizi kovmaya çalışıyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

KANLI

■■■

Bugünlerde Türkiye'de altı kişi daha asılarak idam edilecek. Dördünün suçu kadın öldürmek! Aşk değil, cinsi hırs!

Geçenlerde bir dükkânda ziyaretçi tezgâhtara diyor ki:

-Şarkıcı Müren'e hücum ettikleri zaman önümdeki kadın:

-Yazık çocuğa demesin mi? Yanında kocası da var. Hem de üniformalı. Ben olsam oracıkta kadının boğazını sıkardım." Boğazı sıkılacak olan kadının kusuru da dövülecek olan yabancı bir erkeğe acımak.

Eski anlayışımızda kadın bu. Kendi başına bir yaratık değil de bizim "ırz" denen bir parçamız. Göz edene sille, söz atana bıçak. Şu türküye bakınız:

Amanın vallahi
Severim billahi
Çekerim silahi
Vururum tallahi

Yeminin en keskini vurmak! Sebebi de sadece bunun ona sevgisi var. Ya evet, ya bıçak! Serbest kadının bile cinsi münasebetlerinde bir hakkı yok. Rasgele bir erkeğin hoşuna gitti mi yanındaki kocası veya yakında polis candarma yoksa vay haline!

Kendisini belki beş on dakika önce de Yenicami çeşme musluklarında abdest alırken görmüşsünüzdür.

Bana kalırsa biz bu cins cinayetlerden hafifletici gerekçe denen şeyi kaldırmalıyız. Bizimkinin o gönül ve beyni altüst eden,

Levent Şahverdi Arşivi

aklı şaşırtan, insanı deliye döndüren, iradeyi eriten heyecanlı ihtirasla bir ilgisi yok. Kadını tavuk gibi keser ve arkasından gider, kahvede üfürte püfürte çayını ve cigarasını içer.

•••

Onun için de hayli bakalım sinema selamlığına! Mantıga da bakınız: Yanında erkek olmayacak, ama Hollywood çapkının bütün kadınları nasıl kucakladığını görebilecek. Sinemada mevlüt okunmaz ya, kadın fırsat buldukça erkeği erkek bir köşeye sıkıştırdıkça kadını öper. Bizim peçeli "ırz" da rüyasına girmeyenleri perdede görür. Orucu bozulmaz.

Biliriz ki İstanbul'da Türk kadını açılmazdan önce her türlü ahlak şimdikinden çok kötüydü. Kadın serbestliği Anadolu'da cinayetleri azaltmış olduğunu eğer istatistik tutulmuş olsa, öğrenirdik. Menderes devrinin alçakça riyakârlığı eski yobazlığa fırsat verdiğinden beri gün geçmiyor ki bir kız kaçırıldığını yahut bir kadın öldürüldüğünü haber almayalım.

Bir toplumun medeniyet seviyesini anlamak istiyor musun, kadınına karşı nasıl davrandığına bak, demişler! Bu niyetle Türkiye'ye gelenleri yanlış hükümden kurtarmak için, büyük şehirlerin birinci sınıf semtlerinden bir adım dışarıya çıkarmayalım. Daha da karışıklığa meydan vermemek istersek sınır kapıları ile deniz boğazlarına koskoca birer afiş:

"Yasak bölge."

Levent Şahverdi Arşivi

FALİH RIFKI ATAY

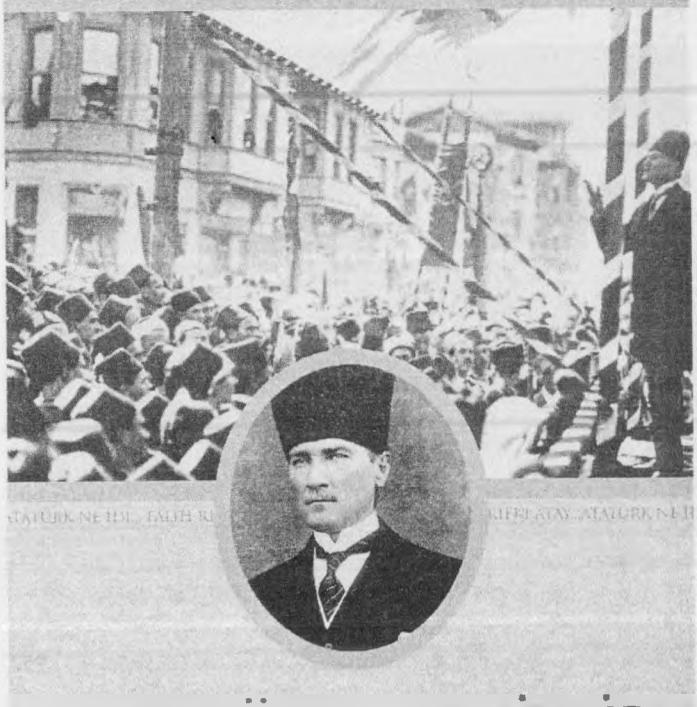
ATATÜRKÇÜLÜK NEDİR?

3. BASKI

pozi+if

Levent Şahverdi Arşivi

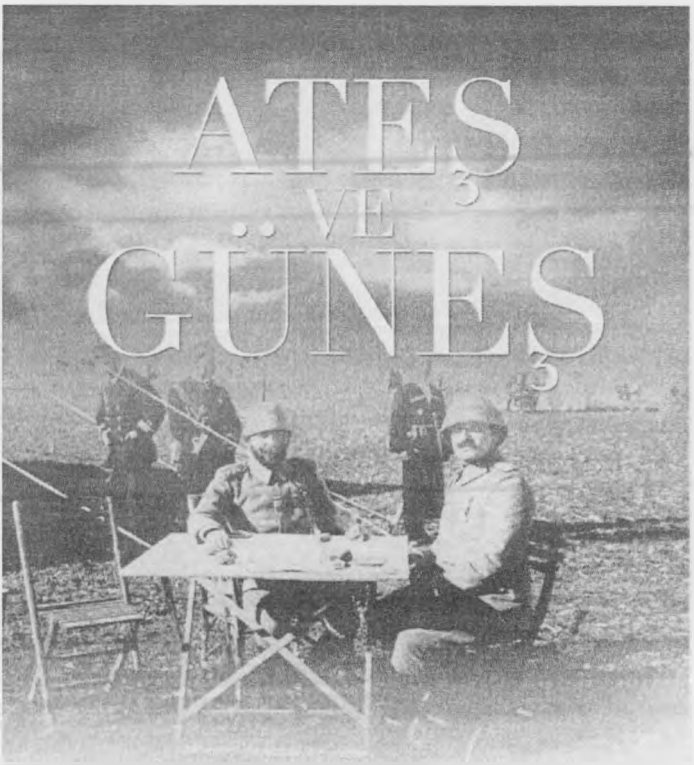
FALİH RIFKI ATAY

ATATÜRK NE İDİ?

pozi+if

Levent Şahverdi Arşivi

FALİH RIFKI ATAY

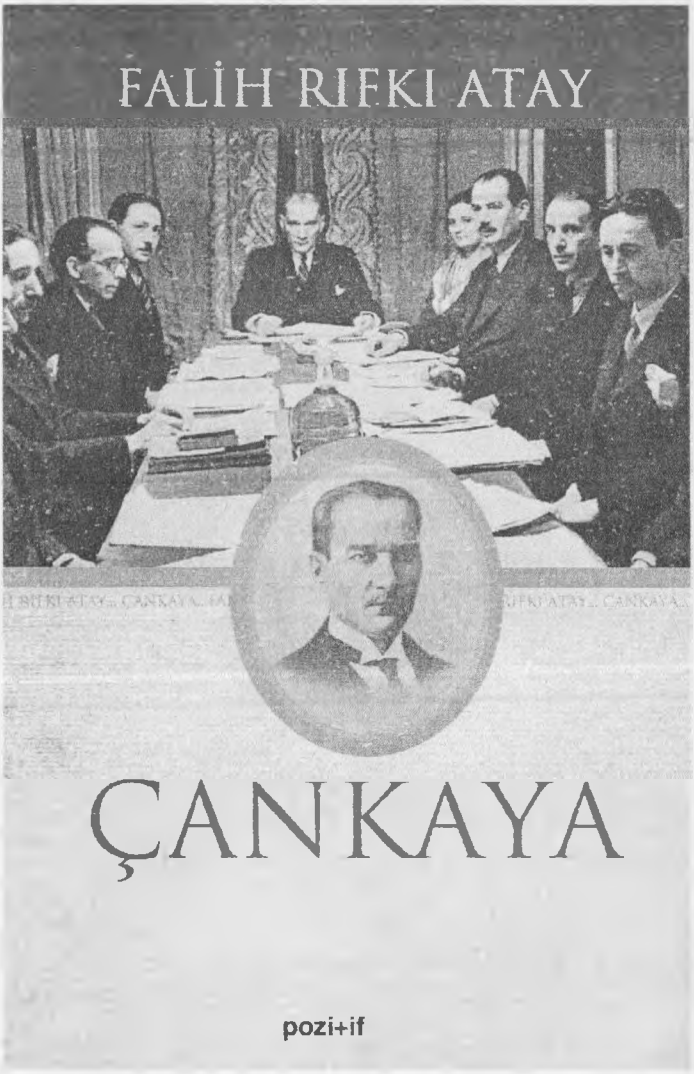
İLK KEZ
TÜRKÇEDE
TAM METİN

pozitif

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

FALİH RIFKI ATAY

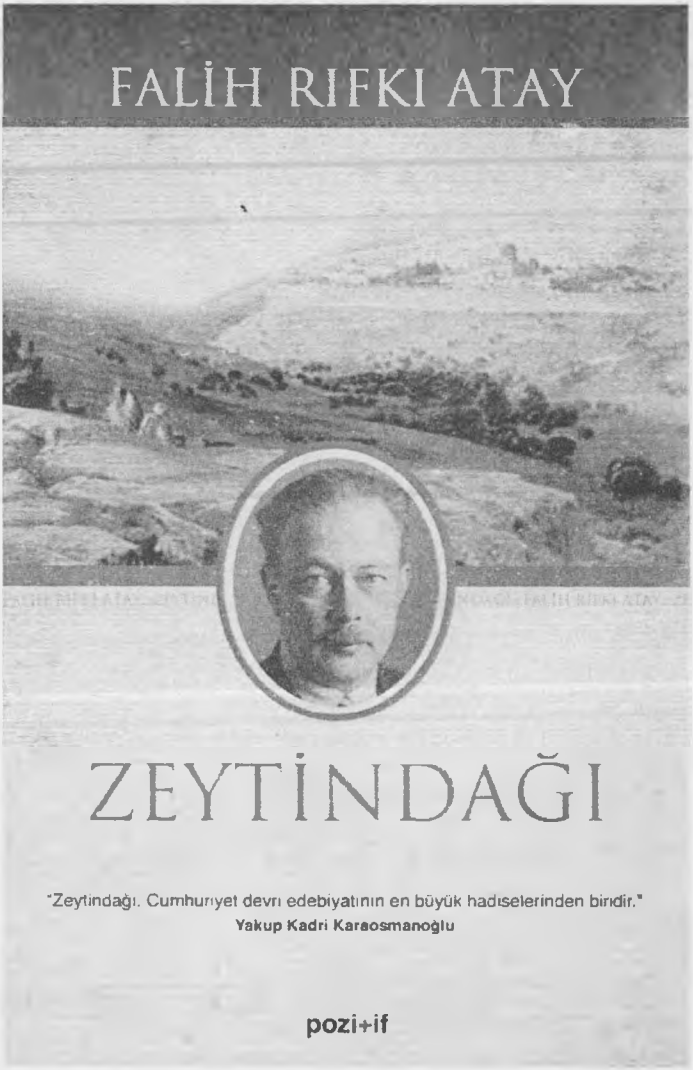

MUSTAFA KEMAL'İN AĞZINDAN

VAHDETTİN

pozitif

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

FALİH RIFKI ATAY

BATIŞ YILLARI

Biz Osmanlı İmparatorluğu'nun son çocuklarıyız. Biraz büyüyüp kendimize geldiğimiz zaman memleket sınırlarının bir ucu Adriyatik, bir ucu Fars Körfezi kıyılarındaydı. Rüştiye Mektebi'nde okuduğumuz coğrafya kitabına göre ülkemiz daha da büyüktü. Mısır ve Sudan, Bulgaristan Prensliği, Bosna ve Hersek sınırlarımız içindeydi. Henüz Tuna'lar, Nil'ler ve Fırat'lar Türkiyesi'ydik. Şimdiki Doğu petrollerinin bütün kaynakları topraklarımızdaydı.

Bu sayfalarda çocukluğumun ve ilk gençliğimin havasını teneffüs ettirmek üzere sizleri gerilere götürmek istiyorum. 1918'e kadar geçmişin hatıralarını, durmadan ve son dakikaya kadar uslanmadan ve ayılmadan ödeyen bir nesil olduk. Hiçbirini kendi işlemediğimiz günahların acı ve ağır azaplarını biz çektik. Bugün ve yarın için faydalı dersler verebilecek ölüm kalım imtihanlarından geçtik.

Maksadım bugünün ve yarının gençlerine Osmanlı'nın batış ve dağılış yıllarının hikâyelerini anlatmak ve onları Türkiye'nin geleceği üzerinde daha uyanık tutmaktan ibaret.

pozitif

9 786055 514419

Levent Şahverdi Arşivi